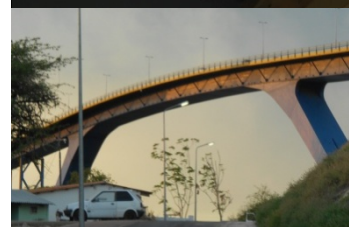

19 oktober 2012: Kiko a pasa?

Een onderzoek naar de factoren die van invloed zijn geweest op kiesgedrag op Curaçao bij de verkiezingen in 2012

Onderzoeksbureau GrootZ

Drs. Maartje Groot

Dr. Merel Griffith -Lendering

Dr. Renske Pin

COLOFON

Onderzoeksbureau GrootZ Onderzoek|Advies, Curaçao

Onderzoekers:

Drs. Maartje Groot

Dr. Merel Griffith-Lendering

Dr. Renske Pin

In opdracht van: Korant Independiente - Yves Cooper

© Onderzoeksbureau GrootZ Onderzoek|Advies
Curaçao Maart 2013

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	5
HOOFDSTUK 1 INLEIDING	7
AANLEIDING, DOEL EN PROBLEEMSTELLING VAN HET ONDERZOEK.....	7
HOOFDSTUK 2 LITERATUURONDERZOEK	10
KIESSTELSELS	15
VERKIEZINGSCAMPAGNES	16
HET POLITIEKE SPECTRUM OP CURAÇAO	17
DP/LABORAL (LIJSTVERBINDING PARTIDO DEMOCRAAT EN LABORAL)	17
FOL FRENTE OBRERO LIBERASHON 30 DI MEI '69 (Arbeidersbevrijdingsfront).....	17
MAN.....	17
MFK (MOVEMENTU FUTURO KORSOU).....	18
PAIS (PARTIDO PA ADELANTO I INOVASHON SOSHAL).....	18
PAR (PARTIDO ANTIÁ RESTRUKTURÁ)	18
PNP (PARTIDO NASHONAL DI PUEBLO-NATIONALE VOLKSPARTIJ)	18
PUEBLO SOBERANO	19
HOOFDSTUK 3 METHODE VAN ONDERZOEK	20
AANPAK EN WERKWIJZE	20
Design en steekproef	20
Procedure	21
Meetinstrument	22
Data analyses.....	26
HOOFDSTUK 4 RESULTATEN	28
4.1 STEMGEDRAG	28
4.2 ONDERZOEKSVRAAG 1: Verschuiving stemgedrag 2010-2012	30
4.3 ONDERZOEKSVRAAG 2: Profielkenmerken van de stemmers per partij.....	37
A. DEMOGRAFISCHE KENMERKEN	37
B. DETERMINANTEN STEMGEDRAG	43
B.1 De Kandidaat	43
B.2 De Partij	47
B.3 Gewoonte	50
B.4 Aanbevelingen van anderen	51
B.5 Viability	53
B.6 Familiariteit.....	54
B.7 Kiezen op basis van inhoudelijke informatie	57
B.8 Underdog.....	65
B 9 Persoonlijk belang	67

4.4 ONDERZOEKSVRAAG 3: Negatieve berichtgeving.....	69
HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE	76
5.1 VERSCHUIVINGEN IN STEMGEDRAG.....	76
5.2 KIEZERSPROFIELEN PER PARTIJ.....	77
De determinanten voor het kiesgedrag van de Curaçaose stemmer	77
5.3 NEGATIEVE BERICHTGEVING	81
5.4 SLOTCONCLUSIE.....	81
HOOFDSTUK 6 DISCUSSIE	82
Kanttekeningen onderzoek.....	82
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	83
LITERATUUR.....	84
Geraadpleegde websites:	86
BIJLAGE 1 MEDIAGEBRUIK	87

SAMENVATTING

De verkiezingsuitslagen voor de Staten van Curaçao van 19 oktober 2012 hebben veel stof doen opwaaien in onze gemeenschap en daarbuiten. Nog nooit eerder is de intelligentie en integriteit van een relatief grote groep burgers, als gevolg van een verkiezingsuitslag, zo openlijk ter discussie gesteld als na deze verkiezingen. Waarom koos men na alle kritiek en de val van het Kabinet Schotte toch opnieuw voor deze partijen? Een vraag die velen bezig hield in discussies op straat, de radio en Facebook.

In dit onderzoek staat stemgedrag op Curaçao centraal. Er is onderzocht op welke partijen mensen in oktober 2012 hebben gestemd, welke verschuivingen hebben plaatsgevonden ten opzichte van 2010, wat de profielkenmerken en belangrijke determinanten zijn van de stemmers per partij en welke invloed de negatieve berichtgeving in de media voorafgaande aan de verkiezingen heeft gehad op de stemkeuze. Op basis van de wetenschappelijke literatuur is gekeken naar zowel demografische factoren als andere voorspellers van de partijkeuze, te weten: stemmen op basis van 1. Kandidaat, 2. Partij, 3. Gewoonte, 4. Aanbevelingen door anderen, 5. *Viability*, 6. Familiariteit, 7. Inhoudelijke informatie, 8. Underdog en 9. Persoonlijk belang/*Favours*.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een survey, welke werd afgenomen in de wachtruimte van *Kranshi* (het bevolkingsregister van Curaçao) op tablets met een internet verbinding naar een online vragenlijst. In totaal vulde een representatieve steekproef van 698 stemgerechtigden de enquête in.

Om meer inzicht te krijgen in verschuivingen in het stemgedrag is gekeken naar de keuzes van kiezers in zowel 2010 als in 2012. Daaruit blijkt dat PAR inderdaad kiezers heeft verloren aan PAIS en dat 29% van de PAR stemmers uit 2010 naar PAIS is overgestapt. Daarnaast is PAIS in staat gebleken om ook nieuwe kiezers aan te trekken. Tussen MFK, PS en MAN blijkt behoorlijk wat uitwisseling in stemmen te zijn geweest. Bij de analyse van de kiezers voor deze coalitie in 2010 en 2012 blijkt dat een derde van de stemmen die MFK, MAN en PS in 2012 kregen niet afkomstig is van kiezers die in 2010 ook al voor een van deze drie partijen kozen. Een belangrijk deel van de aanwas bestaat uit nieuwe kiezers (mensen die de vorige keer niet hebben gestemd) en van winst uit andere partijen.

Per partij zijn grote verschillen te zien in de motivatie van kiezers voor hun stemkeuze. Over de gehele steekproef genomen had de meest genoemde reden om op de kandidaat te stemmen betrekking op persoonskenmerken van de kandidaat, vooral voor de PAR, PNP en PS stemmer was dit het belangrijkste argument. Voor de MAN en MFK stemmer is het argument dat de kandidaat 'goed werk' heeft geleverd veruit het belangrijkste. Voor de PAIS stemmer ligt de belangrijkste motivatie voor de stemkeuze bij de wens voor verandering, 'iets nieuws'. Bij alle partijen speelt familiariteit een aanzienlijke rol: men geeft relatief vaak aan de kandidaat persoonlijk te kennen en daarom op de kandidaat te hebben gestemd. Opvallend is dat inhoudelijke aspecten en politieke plannen van een partij door vrijwel geen enkele stemmer genoemd worden als directe motivatie voor hun stem. De determinant 'sympathie voor de underdog' (in dit geval de partijen uit de opgestapte regering) is ook als relevante factor naar voren gekomen. Veel mensen benoemen het 'Duna un chèns' en 'Nan ta traha' (de slogan van de MAN) in hun analyse van het verkiezingsresultaat van de oude (MFK-MAN-PS) coalitie. Een klein deel van de respondenten heeft aangegeven dat hen wat is beloofd in ruil voor hun stem. Op

basis van de resultaten is gekeken naar wat kiezers van bepaalde partijen kenmerkt. Een kiezersprofiel is opgesteld van de zes partijen die nu vertegenwoordigd zijn in De Staten.

Tijdens de verkiezingscampagne zijn veelvuldig beschuldigingen gedaan richting diverse partijen en politici. Er is onderzocht wat de invloed van deze negatieve berichten in de media is geweest op het stemgedrag. Een groot deel van de kiesgerechtigden heeft negatieve berichten gehoord over een of meer politieke partijen (91.8%). De resultaten laten zien dat de invloed die deze berichten hebben gehad op de stemkeuze voor MFK, PS en PAR (de partijen waarover de meeste negatieve berichten zijn verschenen in de media) niet te verwaarlozen is: een kwart van mensen met een *intention to vote* op een van deze partijen geeft aan hun voornemen te hebben gewijzigd naar aanleiding van de negatieve berichten.

Mensen is tevens gevraagd naar hun ideeën over de positieve uitslag voor de partijen van het Kabinet Schotte die ondanks de vele negatieve berichtgeving toch weer een meerderheid hebben behaald. Hieruit blijkt grote verdeeldheid die logischerwijs samenhangt met politieke voorkeur van de respondent. Het ene deel is tevreden en wil graag een nieuw Kabinet Schotte zien en ze nog een kans geven om het (goede) werk af te maken. Een ander deel ziet deze verkiezingsuitslag als logisch gevolg van omkoping en/of domheid. Dit sluit aan bij de onrust die vlak na de verkiezingen ontstond en die bij in elk geval een deel van de bevolking actueel werd door de verkiezingsuitslag.

Dit onderzoek biedt aanknopingspunten en aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Meer onderzoek kan bijdragen aan meer kennis bij burger, politici en partijen. Dit komt het politieke debat op Curaçao ten goede en kan er aan bijdragen dat mensen beter geïnformeerd worden en ook beter geïnformeerd willen zijn.

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

AANLEIDING, DOEL EN PROBLEEMSTELLING VAN HET ONDERZOEK

De afgelopen verkiezingsperiode is een in politiek opzicht een zeer hectische en boeiende tijd geweest voor de Curaçaose gemeenschap en het jonge land Curaçao. De ontwikkelingen zijn elkaar snel opgevolgd. Het kabinet Schotte was het eerste kabinet van het nieuwe Land Curaçao dat op 10 oktober 2010 is ontstaan als autonoom land binnen het Koninkrijk der Nederlanden. De Nederlandse Antillen vielen hiermee als land uiteen. Na bijna twee jaar regeren diende het kabinet Schotte in augustus 2012 haar ontslag in bij de Gouverneur van Curaçao, waarna verkiezingen werden uitgeschreven voor 19 oktober 2012. Echter, in september zegde een meerderheid van de Statenleden alsnog het vertrouwen in het demissionaire kabinet Schotte op en op 30 september werd er, twee weken voor de verkiezingen, een interim kabinet onder leiding van Minister President Betrian benoemd.

De uitslag van de verkiezingen van 19 oktober 2012 heeft inmiddels geleid tot de vorming van een zogenoemd Zaken of Takenkabinet dat op de laatste dag van 2012 is benoemd door de waarnemend Gouverneur van Curaçao waarin professionals zitting hebben genomen namens een coalitie van 4 partijen (PS, PAIS, PNP en het Statenlid Sulvaran), in principe voor een periode van 6 maanden waarna het de intentie is van de regeringspartijen om een regulier ‘politiek’ kabinet te vormen.

Na de politieke ontwikkelingen van augustus en september 2012 was de grote vraag bij veel mensen op het eiland tot welke verkiezingsuitslag dit zou gaan leiden. Het kabinet Schotte werd beschuldigd van ondermeer corruptie en witwaspraktijken maar beschuldigingen gingen over en weer, ook richting partijen die eerder in de regering hadden gezeten zoals PAR. De verdeeldheid onder de bevolking leek groter dan ooit. Op de avond van de verkiezingsdag kwamen de uitslagen per stembureau langzaam binnendruppelen en bleek dat een meerderheid van de kiezers toch weer had gekozen voor de partijen die verenigd waren in het kabinet Schotte. PS was weliswaar de grootste geworden maar met MFK en MAN erbij was er nog steeds een meerderheid ondanks alle kritiek en negatieve berichten in de maanden daarvoor.

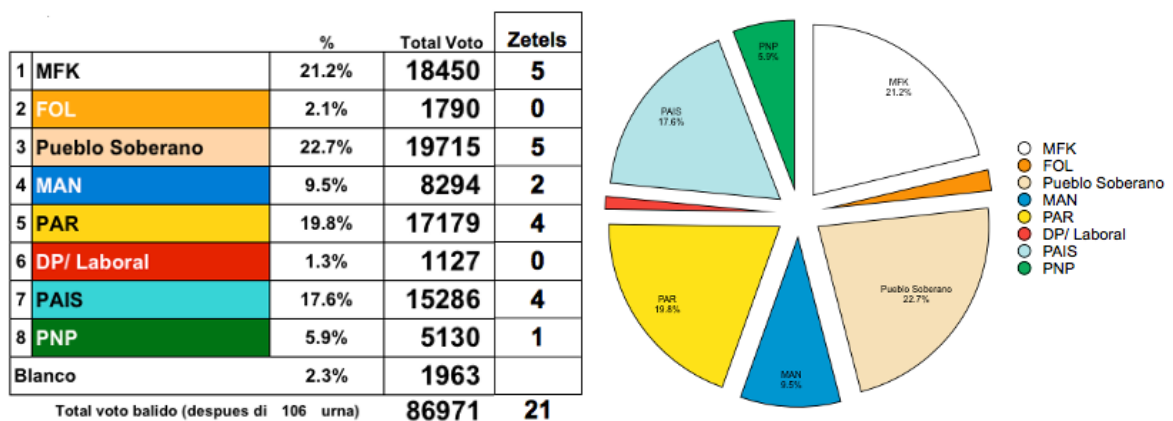
Als gevolg van de verkiezingsuitslag ontstond een uitgebreide discussie onder de bevolking over de vraag hoe deze uitslag tot stand heeft kunnen komen. Openlijk werd de intelligentie en integriteit van een relatief grote groep burgers ter discussie gesteld. Dit gebeurde dagenlang op straat, tijdens call-in programma's van verschillende radio-omroepen en via Facebook. Mensen vroegen zich af hoe het mogelijk kon zijn dat dezelfde partijen van de naar huis gestuurde regering Schotte, waarschijnlijk weer samen een regering zouden gaan vormen. Woorden als ‘dom’ en ‘omgekocht’ werden niet geschuwd in deze discussies om aan te geven wat voor soort mensen weer op PS, MFK en MAN zouden hebben gestemd. Er was sprake van onbegrip, verwarring en teleurstelling bij mensen die zich realiseerden dat de drie partijen waarop sinds hun aantreden in de regering steeds meer kritiek was ontstaan, weer aan de macht zouden kunnen komen. Ondanks de feestjes die werden gevierd (Schotte was aanwezig op de partijbijeenkomst van PS op de verkiezingsavond om mensen te feliciteren met het Kabinet Schotte II) is

het niet tot de vorming van een kabinet Schotte II gekomen. Echter, de kritiek op de stemmers van PS, MFK en MAN is op niet mis te verstane wijze geuit.

Die kritiek is aanleiding geweest voor de opdracht tot dit onderzoek: om vragen beantwoord te krijgen. Hoe hebben mensen gestemd, wie zijn de kiezers op deze en de andere partijen en wat waren de motieven voor hun stemkeuze? Zijn het domme mensen zoals er werd geroepen? Zijn er mensen omgekocht zoals er ook werd geroepen? Of is er eigenlijk niets bijzonders gebeurd?

De uiteindelijke verkiezingsuitslag bood zoals gezegd perspectief voor de vorming van een nieuw Kabinet met de drie partijen (PS, MFK en MAN) uit het kabinet Schotte met de belangrijke kanttekening dat PS groter was geworden dan MFK. Daarmee kon PS het initiatief voor de vorming van een regering naar zich toe trekken. Een overzicht van de verkiezingsuitslag is opgenomen in figuur 1. De verkiezingsuitslag wijst uit dat Pueblo Soberano en MFK de grootste partijen zijn met beide vijf zetels in de Staten, gevolgd door PAR en PAIS met elk vier zetels, Man, PNP, FOL en DP (zie tabel 1). FOL en DP hebben geen zetels behaald.

Figuur 1. Verkiezingsuitslag 19 oktober 2012 (Hoofdstembureau Curaçao, 2012)

De verhoudingen zijn behoorlijk veranderd ten opzichte van 2010. Dit doet de vraag rijzen naar wat mensen heeft gemotiveerd om op een bepaalde partij te stemmen. GrootZ Onderzoek en Advies is gevraagd een onafhankelijk en wetenschappelijk onderbouwd onderzoek te doen naar de determinanten van het stemgedrag van de kiezers, waarbij de volgende probleemstelling centraal staat:

Welke factoren hebben de stemkeuze van de kiezers bepaald?

Deelvragen die relevant zijn om de probleemstelling goed te kunnen beantwoorden zijn:

1. Welke verschuivingen in stemgedrag zijn er geweest in 2012 ten opzichte van de verkiezingsuitslag in 2010?
2. Wat zijn de profielkenmerken van de stemmers per partij en welke determinanten spelen per partij een belangrijke rol in het kiesgedrag?
3. Welke invloed heeft de berichtgeving in de media voorafgaand aan de verkiezingen gehad op de stemkeuze?

Om antwoord te krijgen op deze vragen is een onderzoek uitgevoerd onder een representatieve steekproef van 698 stemgerechtigden. Van deze steekproef heeft 94.6 % aangegeven ook daadwerkelijk te hebben gestemd op 19 oktober 2012.

In dit rapport worden de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd. Eerst zal een overzicht van de literatuur weergegeven worden op basis waarvan factoren zijn geïdentificeerd die stemkeuze beïnvloeden. In hoofdstuk 2 wordt een toelichting gegeven op het theoretisch kader dat voor de opzet en uitvoering van dit onderzoek is gebruikt en wordt de lokale politieke context van Curaçao geschetst inclusief een kort overzicht van de politieke partijen die aan de afgelopen verkiezingen hebben meegedaan. De onderzoeksmethoden die voor dit onderzoek zijn gebruikt worden beschreven in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 worden de resultaten weergegeven, gevolgd door de conclusies (hoofdstuk 5) discussie en aanbevelingen.

HOOFDSTUK 2 LITERATUURONDERZOEK

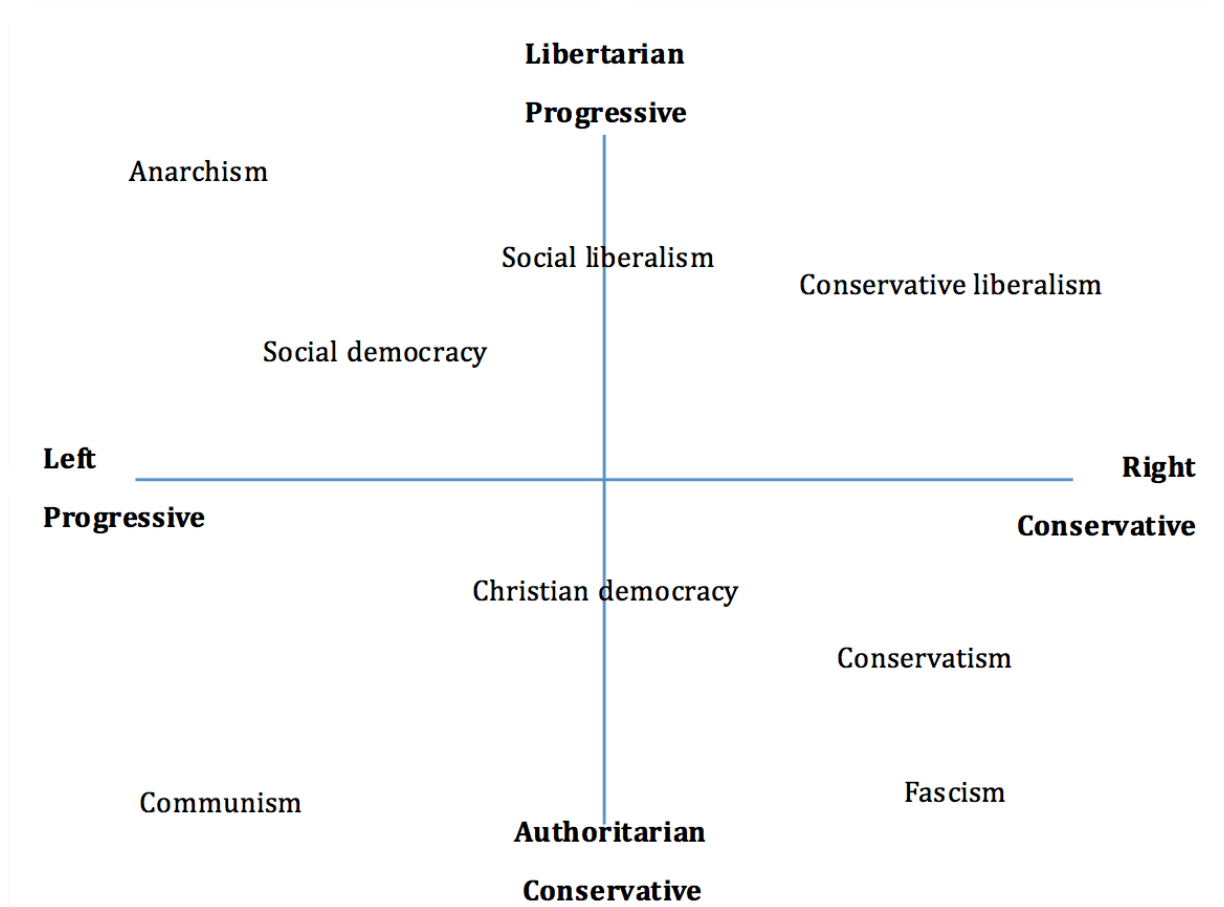
Een belangrijke vraag waar politieke wetenschappers al jaren antwoord op proberen te krijgen is hoe kiezers tot hun stemkeuze komen ten tijde van verkiezingen. Veel factoren kunnen hierop van invloed zijn, sommige zijn universeel, sommige factoren zijn sterk beïnvloed door de lokale context. Waar sommige kiezers vooral kijken naar de individuele kandidaten, stemmen anderen op basis van inhoudelijke (beleids)thema's. Deze factoren kunnen regionaal sterk verschillen, mede bepaald door het type kiesstelsel dat wordt gehanteerd. Daarnaast kan er veel verandering optreden tijdens verkiezingscampagnes, waarbij een kiezer beïnvloed kan worden door de media (televisie, kranten, sociale media), maar ook via inter-persoonlijke communicatie (met vrienden of familie). Welke factoren zijn op Curaçao specifiek hierbij van invloed die kiezers doen komen tot een bepaalde stemkeuze?

In de wetenschappelijke literatuur is met name afgelopen 50 jaar geschreven over onderzoek naar stemgedrag in Westerse landen. Stemonderzoek wordt al decennia elke verkiezingen uitgevoerd en de invloed daarvan is in verkiezingstijd terug te vinden in politieke analyses door kranten, op radio en TV in (ondermeer) de VS, Nederland en België. Zo was bij de afgelopen presidentsverkiezingen in de VS op CNN op de verkiezingsavond te zien welke demografische kenmerken de kiezerspopulatie in een bepaalde staat voor Republikeinen of Democraten had. Het ging dan ondermeer om opleidingsniveau, geslacht, religie etniciteit en leeftijd.

In Nederland wordt er sinds 1971 een analyse gemaakt van stemgedrag in het Nationaal Kiezers Onderzoek (NKO). De sterk verzuilde samenleving beïnvloedde het stemgedrag tot in de jaren '60 van de vorige eeuw zeer sterk. Onderzoek hiernaar, zowel in de Nederlandse als in internationale context is ondermeer uitgevoerd door Arend Lijphart en Hans Daudt. Hans Daudt geldt in Nederland als pionier op gebied van kiezersonderzoek. Door Van der Eijk en Van Praag (1998) is onderzoek gedaan naar veranderingen in het kiesgedrag sinds 1967. Een aantal belangrijke veranderingen zijn volgens hen dat door de ontkerkelijking confessionele (religieus georiënteerde) partijen minder macht kregen en ideologie een grotere rol is gaan spelen. Kiezers stemmen dan op een partij die hen ideologisch gezien aanspreekt, soms vanwege hele specifieke standpunten van partijen die relatief dicht bij elkaar liggen. Ook is er meer aandacht gekomen voor de positie van kandidaten ten opzichte van partijen.

In veel landen wordt het politieke spectrum afgezet op een zogenaamde links-rechts schaal. Socialistische, Communistische en Sociaal Democratische partijen staan links op de schaal, conservatieve en extreem rechtse partijen rechts. Een andere manier om politieke partijen in te delen is door naast de links rechts schaal ook een progressief-conservatieve dimensie te gebruiken. Conservatief staat voor een behoudend karakter, progressief voor veranderingen. Dat levert een veel gebruikt schema met twee assen op, een voorbeeld is te zien in figuur 2.

Figuur 2. Het politieke spectrum (Slomp 2000)

In Nederland wordt veel onderzoek gedaan naar stemgedrag ondermeer via de Politieke Barometer van Onderzoeksinstituut Ipsos/Synovate en Peil.nl van Maurice de Hond. Respondenten wordt bijvoorbeeld gevraagd om de partijen te plaatsen in een soortgelijk schema als hierboven weergegeven en daarnaast om zichzelf daarin te plaatsen. Ook kan worden gevraagd naar hun reactie op een aantal stellingen. Zo kan worden onderzocht hoe dit zich verhoudt tot standpunten van bepaalde partijen en of mensen hier in meerdere of mindere mate rationeel mee omgaan. Ook veel stemwijzers die op internet kunnen worden ingevuld en keuzes verwerken tot een stemadvies werken met dit schema. Op Curaçao blijkt dit lastiger te liggen. Ten aanzien van Curaçao is er in de jaren '90 onderzoek verricht naar kiesgedrag door Gilbert Cijntje en is op dit onderwerp gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam in 1999. Cijntje (1999) concludeert in zijn proefschrift dat dit soort links-rechts dimensionering zoals in West-Europa bekend is, in de Curaçaoose politiek vrijwel afwezig is. Partijen kenmerken zich (in ieder geval tot 1999) niet door een duidelijke ideologische bagage en werken op allerlei manieren met elkaar samen in coalitie en oppositie en werden niet gehinderd door ideologische of politieke drempels. Deze trend lijkt zich het afgelopen decennium te hebben voortgezet.

Toch spelen ook veel andere factoren een rol in het stemgedrag van mensen. Ook zijn er ontwikkelingen geweest in de afgelopen decennia die hier veel invloed op uitoefenen.

Volgens een citaat dat Van Holsteyn in 2006 in zijn Oratie gebruikt, was in 1956 in Nederland 72% van de partijvoorkeuren af te leiden uit in de eerste plaats religie en in de tweede plaats sociale klasse. Grote verschuivingen in de traditionele verhoudingen (grotendeels verklaarbaar door de verzuiling) bij de verkiezingen van 1966 vroegen om een analyse van nieuwe factoren. Dat is het uitgangspunt geweest voor onderzoek naar kiesgedrag in Nederland. In het onderzoek van Cijntje is ook ingegaan op electorale stabiliteit. Hij heeft ondermeer onderzocht hoe de electorale (in)stabiliteit op Curaçao zich verhoudt tot de situatie in West-Europa. Curaçao kan volgens dit onderzoek worden beschouwd als electoraal meer instabiel dan West-Europese landen, met name sinds 1969. Dit betekent dat kiezers relatief vaak wisselen tussen politieke partijen. Ook concludeert hij dat nieuwe partijen die voor het eerst meedoen aan verkiezingen in dit proces een belangrijke rol kunnen spelen, in verkiezingsjaren waarin dat het geval bleek te zijn was de electorale instabiliteit hoger.

Bij het maken van een keuze maken stemmers gebruik van verschillende cognitieve hulpmiddelen. Stemmers kunnen een rationele keuze maken op basis van 'volledige informatie' (Lau & Redlawsk, 2007). Uit de literatuur blijkt echter dat het haast onmogelijk is om 'volledig geïnformeerd te zijn', alleen al om het feit dat het haast onmogelijk is om alle relevante informatie van alle partijen te onthouden, op basis waarvan de kiezer een keuze maakt maar ook om deze informatie te verwerken en te toetsen aan de persoonlijke situatie. Het korte termijn geheugen en het lange termijn geheugen laat mensen hierbij in de steek, waardoor het praktisch onmogelijk wordt dat een kiezer volledig geïnformeerd gaat stemmen (Cowan, 2001).

Een volledig rationele keuze is vrijwel uitgesloten. Hierop gebaseerd kan gesteld worden dat mensen keuzes maken op basis van afwegingen, waarbij men gebruik maakt van zogenaamde 'heuristieken' of te wel 'beslisregels' (Tversky & Kahneman, 1974). Een heuristiek is een beslisregel die ervoor zorgt dat mensen bewust of onbewust, slechts een deel van beschikbare informatie gebruiken om tot een beslissing te komen. Zelfs als kiezers (zeer) volledig geïnformeerd zijn, handelen ze niet altijd rationeel en maken ze gebruik van beslisregels die hun stemgedrag beïnvloeden. Blijkbaar zijn kiezers er niet altijd mee bezig om de in hun geval meest optimale beslissing te nemen, maar meer een beslissing te nemen die 'goed genoeg is' (Simon, 1985). Dat wil niet zeggen dat deze keuze niet rationeel is, maar dat een kiezer stemt op basis van de doelen van het individu, in een bepaalde context in een bepaalde situatie.

Lau & Redlawsk (2007) hebben onderzocht op basis van welke beslisregels (heuristieken) kiezers hun stemkeuze bepalen ten tijde van verkiezingen. Op basis van hun theorie en verschillende andere onderzoekers kan gesteld worden dat de volgende determinanten (factoren) belangrijk zijn in het daadwerkelijke stemgedrag van kiezers bij verkiezingen:

1. Kiezen op basis van de 'kandidaat' (Mondak, 1993); stemmers kiezen niet op basis van een partij, maar op een kandidaat van de partij. Een kandidaat is hierbij het gezicht van een partij. Dit komt mogelijk door personalisering van verkiezingscampagnes, waarbij stemmers kiezen op een specifieke kandidaat. Wanneer politieke partijen programmatisch weinig van elkaar verschillen, zal er meer aandacht uitgaan naar persoonskenmerken (Van Holsteyn, 2006 en Kleinnijenhuis et al., 2007).
2. Kiezen op basis van de Partij (Lau & Redlawsk, 2007); kiezen op een partij waar de stemmer een voorkeur aan geeft. Een partij wordt onder andere als positief (of negatief) geformuleerd op

basis van het imago van de partij. Van Holsteyn heeft in 2006 bij zijn oratie aan de Universiteit Leiden voor de leerstoel van de Stichting Nationaal Kiezers Onderzoek aangegeven dat kiezen op basis van een partij in Nederland een belangrijke factor is. Zo is in 2003 onderzoek gedaan naar de reden dat mensen op de lijsttrekker stemden en gevraagd of men ook op deze persoon zou hebben gestemd als hij of zij op een lagere plaats op de lijst stond. Voor veel kiezers in Nederland blijkt een stem op nr. 1 een stem op een bepaalde partij te vertegenwoordigen (Van Holsteyn, 2006). In landen met een ander kiesstelsel zoals in de Verenigde Staten, ligt dit anders en spelen persoonlijke kenmerken van een kandidaat een grotere rol.

3. Kiezen op basis van Gewoonte (Quadrel, 1990); sommige kiezers stemmen op basis van wat zij de vorige keer gestemd hebben of op de partij waarop zij altijd stemmen en soms hun ouders ook al stemden. Stemmen kan zo ook worden gezien als uiting van een identiteit, dit gold sterk tijdens de verzuiling in Nederland en andere Europese landen waarbij de sociale groep waartoe men behoorde (Katholiek, arbeider, gereformeerd etc.) de kaders van het dagelijkse leven sterk bepaalden. Aangezien het onwaarschijnlijk is dat standpunten van partijen wijzigen in deze context (Downs, 1957), stemmen kiezers voor wie deze structuren nog steeds een rol spelen op dezelfde partij als voorgaande verkiezingen.
4. Kiezen op basis van Aanbevelingen van anderen (Carmines & Kuklinski, 1990; Mondak, 1993; Sniderman, Brody, & Tetlock, 1991). Stemmers kiezen op basis van advies of (bekend) stemgedrag van mensen uit hun directe omgeving. Omdat de bron van deze informatie voor hen vertrouwd en betrouwbaar is, wordt deze informatie als waarheid geïnterpreteerd.
5. Kiezen op basis van 'Viability' (Lau & Redlawsk, 2001). Stemmers kiezen voor een kandidaat die een goede kans heeft om te winnen (*Winning candidate*).
6. Kiezen op basis van familiariteit of herkenning (Gigerenzer & Goldstein, 1999). Als kiezers een kandidaat persoonlijk kennen of wanneer het iemand is die bekend is binnen de persoonlijke omgeving van mensen, dan voelt dat als 'bekend' en vertrouwd. Mensen zijn geneigd hun keuzes te maken in het voordeel van een bekende.
7. Kiezen op basis van inhoudelijke kennis, alhoewel eerder gesteld is dat het haast onmogelijk is dat stemmers op basis van volledige informatie een objectieve keuze maken (Lau & Redlawsk, 2007), zal kennis van partijprogramma's of prestaties in het verleden de keuze in veel gevallen beïnvloeden. Ook Key jr. (1966) gaf aan dat kiezers misschien niet in staat zijn om programma's van partijen te beoordelen maar ze kunnen wel succesvol beleid steunen en fouten afstraffen. Met andere woorden, stemkeuze wordt beïnvloed door informatie en er wordt bewust gestemd op basis van de inhoud van een partij.

Overige theorieën die relevant kunnen zijn voor een gedegen analyse van stemgedrag op Curaçao zijn bepaald aan de hand van aanvullende literatuur en gesprekken met deskundigen in de lokale Curaçaose context. Belangrijke factoren zijn de schaalgrootte en het insulaire karakter. Mensen kennen elkaar al snel op Curaçao en als je iemand niet persoonlijk kent, ken je altijd wel iemand die iemand anders weer wel kent.

Verschillende mensen hebben aangegeven dat stemmen op de *underdog* ook een factor van belang kan zijn op Curaçao. Dus niet de *winning vote* voor de meeste verkiezingsvlaggen op auto's maar je stem naar iemand die niet lijkt te gaan winnen maar toch wel je stem verdient. Cijntje (1999) concludeert in zijn proefschrift dat dit aspect van de Curaçaose cultuur "mester dun'é un chèn" (we moeten hem/haar een kans geven) mogelijk een grote rol speelt bij de partijkeuze en geeft aan dat vervolgonderzoek hier naar wenselijk is.

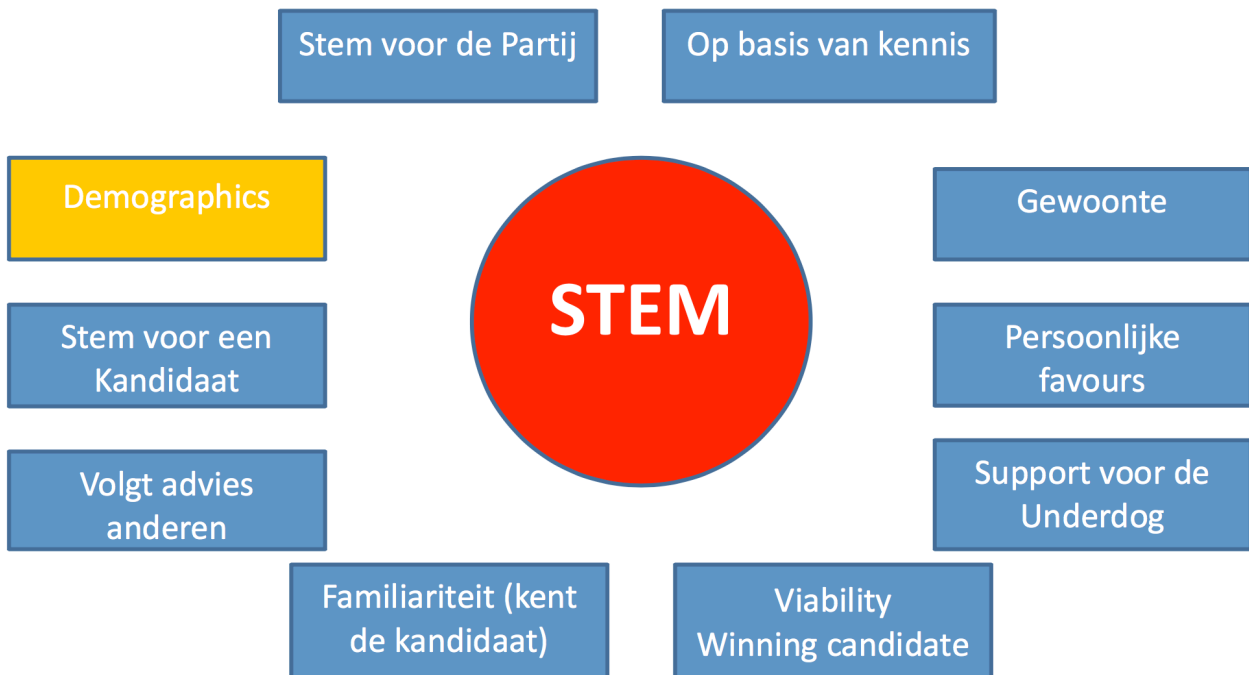
Dit kan voor een deel samenhangen met *Negative Campaigning* waarbij de tegenstander zwart wordt gemaakt om stemmen te winnen. Met name de afgelopen verkiezingen is dit uitvoerig aan de orde geweest waarbij ondermeer persoonlijke gegevens op straat zijn beland en andere belastende stukken zijn gepubliceerd op het internet en in kranten. Dit mechanisme wordt verder toegelicht onder het kopje 'Verkiezingscampagnes'.

Een andere factor die samenhangt met de samenleving op Curaçao en waarvoor aandacht is geweest afgelopen jaren is het beloven van *favours* aan kiezers door bepaalde partijen. Faber (2007) geeft in de Baselinestudy Criminaliteit en Rechtshandhaving voor Curaçao en Bonaire aan dat het een publiek geheim is dat een aantal politieke partijen in verkiezingstijd concrete beloften van materiële aard doet aan potentiële kiezers. Dat kunnen hele directe beloftes zijn in de vorm van straatverlichting, asfalteren, dak reparatie of materiële zaken voor persoonlijk gebruik in de vorm van telefoon of koelkast. Soms betreft het iets dat daadwerkelijk in een verkiezingsprogramma is opgenomen, soms lijkt er sprake van omkoping, bewijs van deze praktijken is echter moeilijk. Wel heeft het Hoofdstembureau van Curaçao besloten na geruchten over het belonen van stemmen op de 'juiste' partij aangetoond met een foto, een orde maatregel afgekondigd en besloten dat er in de stemlokalen en in de stemhokjes geen fotocamera's en mobiele telefoons mogen worden gebruikt op laste van een proces verbaal (Amigoe 9 oktober 2012).

Verschillende onderzoeken in o.a. Latijns Amerika en Afrika (Brusco et al., 2004, Vincente, 2013, Vicente & Wantchekon, 2009) identificeren *vote buying*; het betaald worden door politieke partijen met kleine benefits (voedsel, kleding, contant geld) aan kiezers in ruil voor hun stem als een ingezette en ook effectieve manier voor het verkrijgen van stemmen. Bevindingen uit een studie in Argentinië van Brusco et al. (2004) suggereren dat het kopen van stemmen een effectieve strategie kan zijn voor het mobiliseren van electorale steun onder met name mensen in de lagere inkomens categorieën.

Alle bovenstaande determinanten die van invloed zijn op de keuze voor een bepaalde partij en kandidaat bij verkiezingen zijn schematisch weergegeven in onderstaand model (figuur 3).

Figuur 3. Determinanten die het Kiesgedrag op Curaçao beïnvloeden

KIESSTELSELS

De manier waarop de volksvertegenwoordiging in een land wordt gekozen, wordt het kiesstelsel genoemd. Er bestaan mondiaal verschillende kiesstelsels. Het belangrijkste onderscheid dat gemaakt kan worden heeft te maken met de zetelverdeling. Enerzijds is er het systeem van Evenredige vertegenwoordiging zoals ondermeer op Curaçao en in Nederland wordt toegepast waarbij alle uitgebrachte stemmen worden meegeteld om tot een zetelverdeling in het Parlement (De Staten op Curaçao) te komen. Hier tegenover staat een Meerderheidsstelsel eventueel in combinatie met een districtenstelsel dat ondermeer in de VS en Engeland wordt gebruikt. In een meerderheidsstelsel moet een partij de grootste worden om alle zetels (voor dat gebied, meestal staat of provincie) te krijgen. Er zijn nog andere stelsels mogelijk, zo kent Duitsland een mengvorm waarbij twee stemmen uitgebracht moeten worden.

Een ander onderscheid dat kan worden gemaakt heeft betrekking op het aantal partijen. Er zijn landen waar veel partijen meedoen aan de verkiezingen (*Multi party system*, meestal landen met een Evenredige vertegenwoordiging) en er zijn landen waar slechts twee of drie partijen meedoen (meestal een land waar een Meerderheidsstelsel geldt). In landen waar evenredige vertegenwoordiging geldt, is er meestal geen partij die de meerderheid van de stemmen weet te behalen. Het is dan noodzakelijk om een coalitie te vormen met meerdere partijen die samen gaan regeren. Op Curaçao is sprake van een systeem van Evenredige vertegenwoordiging met meerdere partijen

Elk land bepaalt een kiesdrempel die gehaald moet worden om zitting te kunnen nemen in het Parlement (in Curaçao De Staten). Op Curaçao is de kiesdrempel gelijk aan de kiesdeler en die wordt als volgt berekend: het totale aantal uitgebrachte geldige stemmen gedeeld door het aantal zetels in De Staten van Curaçao (21). Er zijn andere landen waar een hogere kiesdrempel van toepassing is zoals

Duitsland waar minimaal 5% van de stemmen behaald moet worden wil een partij zitting nemen in het parlement.

VERKIEZINGSCAMPAGNES

De manier waarop politieke campagnes worden gevoerd hangt in belangrijke mate samen met een kiesstelsel. In een meerpartijen stelsel zoals op Curaçao en in Nederland zijn andere strategieën gangbaar dan in een twee partijen stelsel zoals in de VS en in Engeland. Daar gaat een stem die niet naar je tegenstander gaat naar jou dus valt er veel te winnen als je mensen kunt beïnvloeden. Er wordt dan ook serieus campagne gevoerd om de tegenstander in diskrediet te brengen: *negative campaigning*.

In meerpartijstelsels is het doorgaans nodig om coalities te vormen om tot een meerderheid in het parlement te komen. Het is daarom in strategisch opzicht niet verstandig anderen aan te vallen omdat je daarop nog afgerekend kan worden tijdens de kabinetsformatie. Hiernaar is afgelopen jaren onderzoek gedaan door Annemarie Walter(2012), zij geeft ook aan dat in meerpartijstelsels juist kleine partijen die niet (snel) zullen worden gevraagd mee te regeren eerder tot dit soort campagnes zullen over gaan omdat ze niet hoeven te vrezen in een later stadium afgerekend te worden zoals grote partijen die aan het formatieproces mee zouden kunnen gaan doen. Ook zijn partijen aan het uiteinde van het politieke spectrum geneigd om wel aan negatieve campagnevoering te doen dan middenpartijen. Er wordt vaak gezegd dat er sprake is van een toename van negatieve campagnevoering maar dit wordt in het onderzoek van Walter voor West Europa ontkracht.

Door Johnson-Cartee, Copeland & Johnson(1991) is gezocht naar het mechanisme waarin de gevolgen van *negative campaigning* gemeten kunnen worden. Ze signaleerden in een aantal gevallen een groeiende sympathie voor de partij of persoon die wordt aangevallen in verkiezingscampagnes. Ze hebben een model opgesteld met drie patronen die het gevolg kunnen zijn van negatieve campagnevoering. Het eerste patroon is een *Boemerang* waarbij de gene die de boemerang werpt hem terug krijgt, de kritiek op de andere partij levert dus de kritiekgever zelf problemen op. Het tweede patroon is het *Victim Syndrome*, waarbij de kritiek op een partij of persoon als unfair wordt beschouwd en mensen juist positieve gevoelens krijgen voor een partij doordat kritiek is geuit. Het derde patroon wordt *double impairment* genoemd, daarin zouden beide partijen schade ondervinden van de kritiek, degene die kritiek uit en degene over wie de kritiek gaat. Toch hebben Johnson-Cartee et al. geen sluitend bewijs gevonden voor de werking van hun model.

Op Curaçao is zoals gebruikelijk is campagne gevoerd voor de eigen partij met spotjes op TV, posters, vlaggen, bijeenkomsten, T-shirts, feesten etc. maar daarnaast is er ook sprake geweest van een negatief ingezette campagne. Verschillende partijen vielen anderen aan en ook groeperingen zoals Frente Sivil mengden zich in de strijd met de *Bai gaña baka* campagne gericht tegen de zittende regering van MFK, PS en MAN. Ook zijn er diverse facebook sites geweest die tegen de toenmalige regering ageerden. Daarnaast zijn er stukken openbaar gemaakt die de beschuldigingen moesten ondersteunen en talloze aangiftes gedaan bij het OM. Dit had betrekking op meerdere partijen. Een belangrijke vraag is welke invloed dit heeft gehad op het stemgedrag en de verkiezingsuitslag. Hebben veel mensen zich laten beïnvloeden door negatieve berichten of liet het mensen juist onverschillig?

HET POLITIEKE SPECTRUM OP CURAÇAO

Bij de verkiezingen van 19 oktober 2012 deden er 8 politieke partijen mee. Nieuwe partijen dienen zich op Curaçao via een voorverkiezing te laten registreren. Wanneer een partij voldoende handtekeningen heeft kan deze partij deelnemen aan de verkiezingen. In 2012 deden 3 partijen mee aan de voorverkiezingen, 2 daarvan (DP/Laboral en PAIS) haalden de drempel.

Met name de afgelopen decennia zijn de politieke partijen op Curaçao niet zoals in veel andere landen met een meer partijenstelsel onder te verdelen in een links-rechts schaal zoals beschreven is op pagina 8. Oudere partijen zijn deels wel gelieerd (geweest) aan een verwante partij in Nederland (zoals de Katholieke Volkspartij en de Democratische Partij) en een deel van de partijen identificeert zich als arbeiderspartij, (christen)democratisch of liberaal maar omdat niet alle politieke partijen programma's uitbrengen met hun standpunten, er veel tussentijdse wisselingen zijn geweest in regeringen en er een aantal relatief nieuwe partijen is, is het lastig om inhoudelijk inzicht te krijgen in het politieke spectrum voor Curaçao. In 2012 is er, net als in veel andere landen al gebruikelijk is, een initiatief van de grond gekomen om een stemwijzer te ontwikkelen zodat kiezers makkelijker inzicht konden krijgen in standpunten. Een echte stemwijzer is het niet geworden omdat de drie regeringspartijen (MFK, PS en MAN) besloten geen input te leveren op de stellingen die aan alle partijen werden voorgelegd (bron: stemwijzercuracao.com).

Hieronder volgt een beperkte schets van de politieke partijen die hebben meegedaan aan de verkiezingen op 19 oktober 2012. Later in dit rapport is op basis van de uitkomsten van dit onderzoek een analyse opgenomen van de stemmers (en hun kenmerken) op de grootste partijen.

DP/LABORAL (LIJSTVERBINDING PARTIDO DEMOCRAAT EN LABORAL)

DP en Laboral zijn een lijstverbinding aangegaan voor de verkiezingen van 2012. De DP werd in 1944 opgericht. De partij won de verkiezingen in 1954 en leverde tussen 1954 en 1968 met Efrain Jonckheer de Minister President van de Nederlandse Antillen. Daarna wordt de partij steeds kleiner en in de jaren '90 worden er geen zetels meer gehaald. Bij de verkiezingen voor de Eilandsraad van Curaçao in 2007 wint de partij weer een zetel maar bij de verkiezingen van 2010 en 2012 wordt (samen met Laboral) geen zetel gehaald.

FOL FRENTE OBRERO LIBERASHON 30 DI MEI '69 (Arbeidersbevrijdingsfront)

Deze partij is opgericht in 1969 na het oproer van 30 mei van dat jaar. Tussen 1998 en 2006 groeide de FOL en namen ze deel aan verschillende coalities op eilands- en landsniveau. Ze leverden ook korte tijd de Minister President (2003) in de persoon van Myrna Godett maar dit hield niet lang stand. Bij de verkiezingen van 2010 haalde de FOL een zetel in de persoon van Anthony Godett, in 2012 werd de kiesdrempel niet gehaald.

MAN

De MAN wordt beschreven als Sociaal Democratische partij (zie ook het logo met de roos in de vuist dat wereldwijd door Sociaal Democratische partijen wordt gebruikt). De partij is opgericht in 1971 door o.a. Don Martina. In 1979 won de MAN de meeste zetels op Lands- en Eilandsniveau en werd Don

Martina Minister President. MAN heeft deelgenomen aan het kabinet Schotte met twee ministers (Cooper en Koeiman) en gaf in het formatieproces na de afgelopen verkiezingen nadrukkelijk aan verder te willen met MFK en PS. Inmiddels hebben verschillende oud MAN prominenten de partij de rug toegekeerd. De formatie tussen PS, MFK en MAN is stukgelopen waardoor MAN noodgedwongen zitting heeft in de oppositie.

MFK (MOVEMENTU FUTURO KORSOU)

MFK is door Gerrit Schotte opgericht in 2010 nadat hij eerder op de kandidatenlijst had gestaan voor MAN en gedeputeerde was van Toerisme en Economie in 2006 (Eilandgebied Curaçao) Hij haalde als nummer 5 op de MAN (combinatie) lijst voor de Statenverkiezingen in januari 2010 ruim 9300 voorkeursstemmen bij de eilandsraadverkiezingen, bijna 4000 stemmen meer dan lijsttrekker Charles Cooper (MAN). MFK haalde slechts enkele maanden na oprichting bij de eilandsraadverkiezingen van 2010 5 van de 21 zetels en werd daarmee na PAR de grootste partij. PAR kon geen coalitie vormen die op een meerderheid kon rekenen en daardoor kreeg MFK de kans om samen met PS en MAN te gaan regeren. De eilandsraad werd na 10 oktober 2010 de Staten van het Land Curaçao en ondanks een niet (goed) uitgevoerde screeningsprocedure van de bewindslieden konden MFK, PS en MAN gaan regeren. Het bleef rumoerig rondom verschillende bewindspersonen, wisselingen etc. en na een jaar en tien maanden viel de meerderheid weg. In september 2012 werd ook het vertrouwen in de demissionaire regering van Schotte opgezegd door de Staten waarna niet zonder slag of stoot (Schotte weigerde aanvankelijk zijn kantoor in Fort Amsterdam te verlaten) een interim regering aantrad. MFK is tijdens de verkiezingen zichtbaar aanwezig met ondermeer vlaggen, auto's en T-shirts van de partij.

PAIS (PARTIDO PA ADELANTO I INOVASHON SOSHAL)

PAIS is een jonge partij en deed voor het eerst mee aan de Eilandraadsverkiezingen in 2010. Toen werd de kiesdrempel niet gehaald. Bij de verkiezingen van 2012 heeft PAIS onder leiding van Alex Rosaria vier zetels behaald en steunt de partij de regering van Minister President Hodge. PAIS heeft drie ministersposten in dit (zaken) kabinet.

PAR (PARTIDO ANTIÁ RESTRUKTURÁ)

De PAR is opgericht vlak voor het referendum van 1993 over een eventuele uittreding uit de Nederlandse Antillen als staatkundig verband. PAR pleitte destijds voor het behoud van de Nederlandse Antillen en tegen de 'Status Aparte' van Curaçao die door de toenmalige regering werd bepleit. In 1994 won de PAR de verkiezingen en werd Miguel Pourier Minister President. De PAR heeft afgelopen decennia zitting gehad in verschillende regeringen (Nederlandse Antillen) en ook Bestuurscolleges. PAR heeft in de personen van Etienne YS en Emily de Jongh-Elhage tevens Minister Presidenten geleverd van de Nederlandse Antillen. Bij de Eilandsraadverkiezingen in 2010 was PAR de grootste partij maar werden ze buiten de regering (de eerste regering van het Land Curaçao) gehouden.

PNP (PARTIDO NASHONAL DI PUEBLO-NATIONALE VOLKSPARTIJ)

PNP is opgericht in 1948 als afscheiding van de Katholieke volkspartij en wordt beschouwd als een partij met een christelijk-democratische grondslag. De PNP heeft diverse keren in de regering van de

Nederlandse Antillen zitting gehad en in de jaren '70, '80 en '90 ook de premier geleverd voor de Nederlandse Antillen. PNP was met het referendum in 1993 voorstander van een onafhankelijk Curaçao maar het volk koos voor behoud van de Nederlandse Antillen. PNP heeft steeds enkele zetels behaald en gedeputeerden en ministers geleverd afgelopen jaren. Momenteel steunt de partij de regering van Minister President Hodge en levert de PNP de Minister van Verkeer, Vervoer en Ruimtelijke Planning.

PUEBLO SOBERANO

Pueblo Soberano is opgericht in 2005 en streeft naar onafhankelijkheid van Curaçao buiten het Koninkrijk der Nederlanden. De partij heeft zich afgelopen jaren opgesteld tegen inmenging van Nederland, tegen het gebruik van het Nederlands en maakt zich er sterk voor dat minimaal 80% van de banen beschikbaar moet zijn voor lokale werkers. De partij van lijsttrekker en partijleider Helmin Wiels is voortgekomen uit een organisatie die misstanden en (vermeende) corruptie bij o.a. de overheids NV's ten tijde van de PAR regering aan de kaak stelde. PS regeerde samen met MFK en MAN tussen 10 oktober 2010 en eind september 2012. Daarna won de partij de verkiezingen van 19 oktober met een nipte meerderheid op MFK. Momenteel steunt PS het zakenkabinet dat kan rekenen op de steun van PS, PAIS, PNP en het Statenlid Sulvaran en dat is ingesteld om de economische problemen van Curaçao een halt toe te roepen. Helmin Wiels heeft ondanks de overwinning van PS bij de laatste verkiezingen bewust gekozen om in de Staten zitting te nemen. PS levert vier ministers waaronder Minister President Hodge.

Het wetenschappelijke model dat in dit hoofdstuk is toegelicht wordt in dit onderzoek voor Curaçao getoetst. In het volgende hoofdstuk wordt eerst ingegaan op de onderzoeksmethode. In hoofdstuk 5 (Analyse) wordt een overzicht van de kiezersprofielen per partij gepresenteerd.

HOOFDSTUK 3 METHODE VAN ONDERZOEK

AANPAK EN WERKWIJZE

Design en steekproef

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van survey, een vragenlijst met meerkeuzevragen en open vragen. In totaal vulden 698 stemgerechtigden de enquêtes in. Dit is in verhouding tot de grootte van de populatie (de kiesgerechtigden op Curaçao) ruim voldoende om als representatieve steekproef te worden beschouwd. Van de populatie (stemgerechtigden) is 45.3 % man en 54.7 % vrouw.

De leeftijd van de respondenten liep uiteen van 18 jaar tot 88 jaar met een gemiddelde leeftijd van 40.5 jaar (SD=15.3). Wanneer we de demografische kenmerken van de steekproef vergelijken met de Censusedata van het CBS (2011) voor de verdeling van geslacht, leeftijd, geboorteland, meest gesproken taal thuis en inkomen van de Curaçaose bevolking, dan blijkt dat de steekproef niet significant ($p > .05$) afwijkend is van de Curaçaose bevolking. De Censusedata 2011 voor wat betreft opleidingsniveau van de bevolking waren bij het schrijven van dit rapport (maart 2013) nog niet beschikbaar. Een vergelijking met Censusedata uit 2001 heeft niet veel zin omdat met name het opleidingsniveau afgelopen jaren is veranderd (gestegen). Wel zijn er data beschikbaar over het opleidingsniveau van de werkende bevolking vanuit het CBS.

Concluderend, het huidige onderzoek heeft niet alleen een betrouwbare steekproefgrootte, maar is ook een representatieve steekproef (zie tabel 1).

Tabel 1. Overzicht kenmerken respondenten kiezersonderzoek (n=698).

Kenmerken		Steekproef kiezersonderzoek	Populatie	<i>p</i> -waardex ²
Geslacht*	Man	45.3 %	45.7 %	.93
	Vrouw	54.7 %	54.3 %	
Leeftijd*	18 – 34	40.4%	24.5 %	.97
	35 – 50	28.5%	27.1%	
	51 – 65	21.6%	28.9%	
	66 of meer	6.9%	19.5%	
Geboorteland*	Curaçao	78.1 %	75.8 %	.29
	Overige N.A (incl. Aruba)	2.9 %	2.9 %	
	Nederland	10 %	6.0 %	
	Dominicaanse republiek	2,6 %	3.6 %	
	Colombia	1.5 %	3.0 %	
	Elders geboren	4.9 %	8.7 %	
Meest gesproken taal thuis*	Papiaments	79.4 %	78.4 %	.30
	Nederlands	14.0 %	9.5 %	
	Spaans	3.6 %	6.1 %	
	Engels	1.9 %	3.5 %	
	Overig	.9 %	2.4 %	

Opleidingsniveau**	1. Basisonderwijs	5.6 %	8 %	.99
	2. Voortgezet onderwijs (geen startkwalificatie) (LBO/VSBO/MAVO)	27.1 %	39%	
	3. Voortgezet onderwijs (wel startkwalificatie) (SBO/MBO/ Havo/ VWO)	39.5 %	30%	
	4. Hogeronderwijs (HBO/Universiteit)	26.5 %	23%	
	5. Anders/ Onbekend	1.3 %	0%	
Maandelijks inkomen*	Minder dan 500	8.0 %	4.3%	.99
	500-1000	8.8 %	9.0%	
	1000-2000	21.0%	33.%	
	2000-3000	18.2%	17.9%	
	3000 of meer	44.0%	35.7%	

* Vergeleken met gegevens van data uit de Senso 2011 (CBS, 2011)

** Vergeleken met gegevens van data uit Werkzame Bevolking 2009 (CBS, 2009)

Procedure

De dataverzameling werd uitgevoerd onder de bezoekers van de Burgerlijke Stand van Curaçao "Kranshi" welke haar medewerking verleende aan het onderzoek. Uit eerder onderzoek bij Kranshi¹ is gebleken dat een steekproef onder deze bezoekers in de wachtruimte een zeer betrouwbare representatieve steekproef van de Curaçaose bevolking oplevert. Daarnaast biedt de locatie enkele praktische voordelen, zoals de rustige omgeving, wachttijden van gemiddeld 20 minuten met als gevolg een hoge deelname bereidheid en de aanwezigheid van beveiligers wat het werken met tablets mogelijk maakt.

In de periode van 22 november 2012 tot 7 januari 2013 benaderden getrainde onderzoeksassistenten de respondenten in Papiaments of Nederlands in de wachtruimte van de burgerlijke stand. Bij de dagen van dataverzameling waren steeds minimaal 2 onderzoeksassistenten aanwezig.

De respondenten werd gevraagd of zij wilden deelnemen aan een onderzoek over stemgedrag. Onderzoekers lichtten toe dat deelname anoniem was. Tevens werd benadrukt dat niet werd gevraagd naar naam of adresgegevens en dat de gegevens anoniem verwerkt werden waarmee privacy gewaarborgd werd. Vervolgens werd gevraagd of men mocht stemmen bij de afgelopen verkiezingen. Als respondenten hierop positief antwoordden werd gevraagd of zij de vragenlijst wilden invullen op een tablet of op papier, en of men zelfstandig wilden invullen of hulp nodig had. Indien hulp nodig was, bijvoorbeeld door middel van het voorlezen van de enquête of uitleg over het werken met een tablet, bood de enquêteur deze. De vragenlijsten was zowel in het Papiamentu als in het Nederlands beschikbaar, zowel op de tablets als op papier. De respondenten werd gevraagd welke taal hun voorkeur had, waarna de enquêteur de vragenlijst in de gekozen taal overhandigde. Het invullen van de kwantitatieve vragenlijst duurde gemiddeld 10 tot 20 minuten.

De vragenlijst is geprogrammeerd met de online software Survey Monkey en afgenomen met tablets met een internetverbinding. Indien een respondent hulp nodig had bij het invoeren op een tablets ging een van de assistenten naast de persoon zitten om uitleg te geven of om de antwoorden in te vullen. Wanneer respondenten aangaven liever op papier de enquête in te vullen was deze optie beschikbaar.

¹Onder meer voor het SEI Onderzoek over Migratie en Integratie op Curaçao is veldwerk verricht bij Kranshi

Ook is er op drukke momenten gekozen om papieren enquêtes uit te delen als alle tablets in gebruik waren. Uiteindelijk zijn van de 698 afgeronde enquêtes 519 ingevuld op een tablet en zijn er 179 papieren versies verwerkt.

Meetinstrument

Zoals toegelicht in het vorige hoofdstuk is de vragenlijst gebaseerd op een aantal internationale onderzoeken die ook betrekking hebben op het onderzoeken van stemgedrag. Daarnaast is de lokale context verwerkt in het model en zijn er specifieke vragen gesteld die betrekking hebben op de lokale context op Curaçao. Dit heeft geleid tot een model dat een aantal constructen bevat die in dit onderzoek getoetst zijn. De operationalisering van de verschillende constructen is opgenomen in tabel 2.

Tabel 2. Operationalisering van de constructen

<i>Construct</i>	<i>Item</i>	<i>Antwoordschaal</i>	
Stemgedrag			
Stemgerechtigd	Mocht u stemmen op 19 oktober 2012? / Heeft u een stemkaart ontvangen?	Ja Nee	
Niet gestemd	Zo nee, waarom niet?		
Gestemd	Heeft u gestemd bij laatste verkiezingen?	Ja Nee	
Partijkeuze	Op welke partij heeft u gestemd op 19 oktober 2012?	DP/Laboral FOL MAN MFK PAIS	PAR PNP PS Blanco
Verschuivingen stemgedrag 2010-2012			
	Kunt u ook nog aangeven op welke partij u bij de vorige verkiezingen (2010) heeft gestemd?	DP FOL Laboral MAN MFK NPA Pais	PAR PNP PS Blanco Niet gestemd Weet ik niet meer
PROFIELKENMERKEN			
1. Demografische kenmerken			
Geslacht	Wat is uw geslacht?	Man/Homber Vrouw/Muhe	
Leeftijd	Wat is uw leeftijd?		
Opleiding	Wat is uw hoogst afgeronde opleiding?	Geen / lagere school LBO/ VSBO/ MAVO SBO/ MBO	HAVO/ VWO HBO/ Universiteit Anders, nl...
Inkomen	Wat is uw maandelijkse gezinsinkomen (netto) ongeveer in ANG?	Minder dan 500 500-999 1000-1999 2000-2999 3000-3999	4000-4999 5000-5999 6000-6999 7000 of meer

Geboorteplaats	Wat is uw geboorteplaats?	Curaçao Nederland Andere voorm.NA) Dominicaanse Republiek	Suriname Venezuela Colombia China Anders, nl...
Taal	Welke taal spreekt u thuis het meest?	Papiaments Nederlands Spaans	Engels Anders, nl...
2. Determinanten stemgedrag			
2.1. Kandidaat			
	Heeft u gestemd op de lijsttrekker of op een andere kandidaat?	Lijsttrekker Andere kandidaat	
	Kunt u aangeven waarom u op deze persoon heeft gestemd?	Open	
2.2. Partij (imago)			
Zichtbaarheid	Ik vind het belangrijk dat de partij waarop ik stem zichtbaar op straat aanwezig is door middel van vlaggen etc.	Ja Nee	
	Heeft u promotie materiaal gekregen van de partij waarop u heeft gestemd (button, T-shirt, vlag)?	Ja Nee	
	STELLINGEN Hebben de afgelopen regeringen hun werk goed gedaan? Regering van Min. Pres. De Jongh-Elhage Regering van Min. Pres. Schotte Interim regering van Min. Pres. Betrian	Omcirkel een rapportcijfer tussen 1 en 10 (cijfer 1 slecht tm 10 uitstekend) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 weet niet	
2.3. Habbit / Gewoonte			
	Ik stem altijd op dezelfde partij	Helemaal -oneens Oneens	Niet eens /niet oneens Eens Helemaal eens
2.4. Aanbevelingen van anderen			
	Heeft u advies gevraagd aan anderen over op wie u zou moeten stemmen?	Ja Nee	
	Heeft u gestemd op een partij waar veel mensen uit u omgeving ook op hebben gestemd?	Ja Nee	
	Heeft u gestemd op een kandidaat omdat hij of zij u aanbevolen is door iemand die belangrijk voor u is?	Ja Nee	
2.5. Viability (goede kanshebber)			
	Ik heb gestemd op een partij waarvan ik dacht dat ze groot zouden worden	Ja Nee	
	Ik heb strategisch gestemd	Helemaal- oneens Oneens	Niet eens/niet oneens Eens Helemaal eens
2.6. Familiariteit			
	Kent u de kandidaat waarop u heeft gestemd persoonlijk?	Ja, ik ken hem/haar persoonlijk Ja, ik ken mensen die de kandidaat kennen Nee	
	Komt de kandidaat waarop u heeft gestemd bij u uit de buurt?	Ja Nee	
	Is de kandidaat op wie u heeft gestemd familie van u?	Ja Nee	

2.7. Inhoudelijk Informatie			
	Heeft u het partijprogramma of de speerpunten gelezen van de partij waarop u gestemd heeft?	Ja Nee	
	Heeft u 1 of meer politieke debatten gevolgd?	Ja Nee	
	Heeft u website(s) van partijen bezocht voor informatie?	Ja Nee	
	Ik heb gestemd op de partij die ik inhoudelijk het beste vind	Helemaal- oneens Oneens	Niet eens/niet oneens Eens Helemaal eens
	STELLINGEN 1. Screening van ministers vind ik belangrijk 2. Partijen moeten openheid geven over hun financiers 3. Curaçao moet uit het Koninkrijk der Nederlanden stappen 4. Scholen moeten zelf kunnen kiezen welke instructietaal ze gebruiken (Papiaments, Nederlands, Spaans, Engels) 5. Politici die zijn veroordeeld mogen geen minister worden 6. Migranten zijn noodzakelijk voor de economische ontwikkeling van Curaçao	Helemaal- oneens Oneens	Niet eens/niet oneens Eens Helemaal eens
2.8. Underdog			
	Er is veel kritiek geweest op kabinet Schotte. Uiteindelijk is deze regering gevallen. Bij de laatste verkiezingen heeft 53% van de kiezers opnieuw op de regeringspartijen van kabinet Schotte gestemd. Waarom heeft men volgens u weer op MFK, PS en MAN gestemd?	Open	
2.9. Persoonlijk belang			
	Kent u mensen die beloofd zijn in ruil voor hun stem?	Ja Nee	
	Is u beloofd dat u iets specifieks zou krijgen voor uw stem?	Ja Nee	
	Heeft u dat daadwerkelijk ook gekregen?	Ja Nee Niet van toepassing	
	Heeft u een tegenprestatie gekregen voor uw stem? (meerdere antwoorden mogelijk)	geld een voedselpakket een cadeau (zoals een telefoonkaart, pagatinu, een telefoon of andere middelen)	aanpassingen in uw straat (zoals asfalteren en verlichting)zekerheid op werk andere gunsten Anders, nl ...
	Heeft u een foto gemaakt in het stemhokje?	Ja Nee	

BERICHTGEVING			
Berichtgeving	Over welke partijen heeft u negatieve berichten gehoord in de media? (meerdere antwoorden mogelijk)	DP/Laboral FOL MAN MFK Pais	PAR PNP PS Geen
Berichtgeving PAR	Welke negatieve berichten heeft u over de PAR gehoord (meerdere antwoorden mogelijk)?	Berichten over dat PAR niets gepresteerd heeft tijdens hun eigen regeerperiode Berichten dat PAR geen oppositie kan voeren Berichten dat PAR zou profiteren van olieopbrengsten anders, nl:.....	
	Hebben deze berichten u ervan weerhouden om PAR te stemmen?	Nee, ik heb PAR gestemd Ja, ik wilde PAR stemmen, maar na de berichten niet meer Nee, ik wilde PAR stemmen, maar heb om andere redenen gekozen voor een andere partij Nee, ik heb nooit overwogen om PAR te stemmen	
	Kunt u aangeven waarom u ondanks de negatieve berichten toch op PAR heeft gestemd? (meerdere antwoorden mogelijk)	De berichten interesseren mij niet De berichten geloof ik niet Ze hebben in het verleden bewezen goed werk te doen Andere redenen, nl:.....	
Berichtgeving MFK	Welke negatieve berichten heeft u over de heer Schotte gehoord? (meerdere antwoorden mogelijk)	Berichten over banden met de maffia Berichten over corruptie Berichten over MOT meldingen Berichten over liegen Berichten over witwassen van geld Andere berichten, nl:.....	
	Heeft negatieve berichtgeving rondom de heer Schotte u ervan weerhouden om op MFK te stemmen?	Nee, ik heb MFK gestemd Ja, ik wilde MFK stemmen, maar na de berichten niet meer Nee, ik wilde MFK stemmen, maar heb om andere redenen gestemd op een andere partij Nee, ik heb nooit overwogen om MFK te stemmen	
	Kunt u aangeven waarom u ondanks de negatieve berichten toch op MFK heeft gestemd? (meerdere antwoorden mogelijk)	De berichten interesseren mij niet De berichten geloof ik niet Ze hebben in het verleden bewezen goed werk te doen Andere redenen, nl:.....	
Berichtgeving PS	Welke negatieve berichten heeft u over de heer Wiels gehoord? (meerdere antwoorden mogelijk)	Berichten over grove en onbeschofte manieren Berichten over haat jegens bepaalde groepen in de samenleving Andere berichten, nl:.....	
	Hebben deze negatieve berichten rondom Dhr. Wiels u ervan weerhouden PS te stemmen?	Nee, ik heb PS gestemd Ja, ik wilde PS stemmen, maar na de berichten niet meer Nee, ik wilde PS stemmen, maar heb om andere redenen gekozen voor een andere partij	

		Nee, ik heb nooit overwogen om PS te stemmen
	Kunt u aangeven waarom u ondanks de negatieve berichten toch op PS heeft gestemd? (meerdere antwoorden mogelijk)	De berichten interesseren mij niet De berichten geloof ik niet Ze hebben in het verleden bewezen goed werk te doen Andere redenen, nl:.....

Het onderzoeken van het kopen van stemmen gaat gepaard met een aantal uitdagingen. Het operationaliseren van de determinant *persoonlijke belang* (favours) is complex door de gevoeligheid van dit onderwerp en de verwachte sociaal wenselijke antwoorden op de gekozen vragen. Mensen die iets ontvangen van partijen kunnen aarzelen om dit te erkennen en te erkennen dat dit hun stem heeft beïnvloed. Een manier om dit te ondervangen, ook toegepast in het onderzoek in Argentinië (Brusco et al., 2004), is het op verschillende manieren uitvragen in verschillende mate van directheid. Hoewel een enkele vraag geen volledig beeld zal geven, kan de combinatie van vragen toch een idee geven van de omvang van het kopen van stemmen. Deze combinatie van vragen is ook toegepast in dit onderzoek (zie tabel 2).

Data analyses

De volgende onderzoeksvragen zullen beantwoord worden met dit onderzoek:

1. Welke verschuivingen hebben plaatsgevonden in stemgedrag tussen 2010 en 2012?
2. Wat zijn de profielkenmerken van de stemmers per partij en welke determinanten spelen per partij een belangrijke rol in het kiesgedrag?
3. Welke invloed heeft de berichtgeving in de media voorafgaande aan de verkiezingen gehad op de stemkeuze?

De data worden per onderzoeksvraag geanalyseerd. Voordat de onderzoeksvragen geanalyseerd zullen worden, wordt kort gepresenteerd worden hoeveel mensen er uit de steekproef gestemd hebben, waarom er niet gestemd is en op welke partij er is gestemd. Ook wordt hierbij onderzocht of de kiezers uit dit onderzoek (en daarbij onze steekproef) significant afwijken in hun partijkeuze van de verkiezingsuitslag van de Curaçaose bevolking op 19 oktober 2012; waarbij gebruik gemaakt wordt van een Chi-kwadraat toets.

Onderzoeksvraag 1: verschuivingen stemgedrag 2010-2012.

Als eerste is er een analyse gemaakt van de veranderingen in het stemgedrag in 2010 en 2012. Kiezers is gevraagd naar welke partij hun stem bij de verkiezingen in oktober 2012 is gegaan maar ook op welke partij men bij de daaraan voorafgaande verkiezingen (2010) heeft gestemd. Met de resultaten wordt zichtbaar waar de verloren PAR stemmen terecht zijn gekomen, waar PS haar winst haalt, waar PAIS stemmen vandaan heeft getrokken door uit het niets op 4 zetels te komen en waar MFK oude kiezers is kwijtgeraakt en nieuwe kiezers heeft gewonnen.

Analyse door middel van kruistabellen voor partijkeuze in 2010 in combinatie met partijkeuze in 2012 gaf inzicht in de verschuivingen tussen partijen. Voor een analyse van de demografische kenmerken van de kiezers die stemden op het kabinet Schotte is gebruik gemaakt van kruistabellen waarin onderscheid werd gemaakt tussen de nieuwe stemmers (respondenten die niet hebben gestemd in

2010), winst uit andere partijen (respondenten die niet op MFK, PS of MAN stemden in 2010) en trouwe stemmers (respondenten die in 2010 ook stemden op MFK, PS of MAN).

Onderzoeksvraag 2: profielkenmerken en determinanten van de stemmers per partij.

De tweede onderzoeksvraag heeft betrekking op het verkrijgen van meer inzicht in wie op welke partij stemt op Curaçao. De profielkenmerken die in relatie tot de verschillende partijen onderzocht zullen worden zijn (1) demografische kenmerken en (2) de determinanten van stemgedrag (zie tabel 2 voor operationalisering). Daarnaast is gekeken naar welke van de 10 uit de literatuur geïdentificeerde determinanten een belangrijke rol in het kiesgedrag per partij.

Frequenties en percentages per thema zijn eerst berekend voor de gehele steekproef, en vervolgens per partij. Op deze manier kan worden vergeleken in hoeverre bepaalde groepen(partij) stemmers onderling van elkaar verschillen en afwijken van het gemiddelde (waarbij het gemiddelde de gehele steekproef is). Bij de variabele 'leeftijd' en de vraag waarbij rapportcijfers diende te worden gegeven voor de drie laatste kabinetten (De Jongh-Elhage; Schotte en Betrian) is het gemiddelde geanalyseerd van de respondenten. Van alle overige items zijn percentages berekend per categorie.

De analyse betreffende onderzoeksvraag 1 behoeft toelichting op twee punten. Een aantal vragen is niet door alle respondenten ingevuld. Deze *missing values* zijn voor de betreffende analyses van de totale steekproef afgetrokken (n=698). Er is per vraag gekeken naar het deel van de respondenten dat de vraag heeft beantwoord. Daarnaast is de keus gemaakt om de vragen met 5 antwoordcategorieën te hercoderen naar 3 categorieën waardoor de antwoordcategorieën (1) *Helemaal oneens* en (2) *Oneens* zijn samengevoegd en (4) *Eens* en (5) *Helemaal Eens* zijn samengevoegd. Hiervoor is gekozen om meer richting te kunnen geven aan de resultaten.

Onderzoeksvraag 3: Invloed van berichtgeving op de stemkeuze.

Daarnaast is geanalyseerd wat de invloed is van de berichtgeving uit de media op de stemkeuze. Hierbij is gebruik gemaakt van *routing* in de vragenlijst: men beantwoorde slechts de vragen die op hem/haar van toepassing waren. In de eerste plaats is gevraagd over welke partijen de kiezer negatieve berichtgeving geeft gehoord. Vervolgens is per genoemde partij doorggevraagd welke negatieve berichten zij dan gehoord hebben over de partij en of deze negatieve berichten hen ervan hebben weerhouden om op de partij te stemmen. Er is hierbij uitgegaan van het aantal respondenten met de *intention to vote*: hoeveel van de mensen die de intentie hadden om op de partij te stemmen veranderden van stem naar aanleiding van de negatieve berichten. Indien men aangaf op de betreffende partij te hebben gestemd, werd gevraagd waarom men ondanks de negatieve berichten toch tot deze stemkeuze is gekomen.

Bovenstaande constructen zijn allemaal statistisch geanalyseerd waarvoor de verzamelde data zijn overgezet naar het statische programma SPSS, versie 19.0. In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van de analyses op deze thema's weergegeven.

HOOFDSTUK 4 RESULTATEN

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de resultaten van het onderzoek. Als eerste zal het stemgedrag van de steekproef gepresenteerd worden. Het hoofdstuk is vervolgens opgedeeld in paragrafen die gerelateerd zijn aan de opbouw van het onderzoek, waarbij de volgende onderzoeksvragen beantwoord zullen worden:

1. Verschuiving stemgedrag 2010-2012
2. Profielkenmerken van de stemmers per partij
  - a. Demografische kenmerken
  - b. Determinanten stemgedrag
3. Invloed van berichtgeving op de stemkeuze

4.1 STEMGEDRAG

4.1.1 Gestemd

In totaal participeerden 698 stemgerechtigden in dit onderzoek waarvan 94.6 % heeft aangegeven te hebben gestemd bij de verkiezingen van 19 oktober 2012. Mensen die niet zijn gaan stemmen is gevraagd wat hiervoor de reden was. Een overzicht hiervan is opgenomen in tabel 3. De 'opkomst' van mensen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt en die daadwerkelijk zijn gaan stemmen ligt daarmee hoger dan de daadwerkelijke opkomst bij de verkiezingen.

Tabel 3. Redenen waarom kiezers niet zijn gaan stemmen ($n = 32$).

Reden niet gestemd	Percentage
Ziek/ Lichamelijke gesteldheid	15.6%
Uitlandig	15.6%
Negatief t.o.v. politiek	9.4 %
Niet genoeg verdiept	9.4%
Negatief t.o.v. kiesstelsel	6.2 %
Geen vervoer	3.1 %
Geen tijd/ Andere verplichtingen	3.1 %
Geen kaart ontvangen	3.1 %
Niet genoeg informatie	3.1 %
Andere redenen	31.3 %

4.1.2. Partijkeuze

Vervolgens is er gevraagd op welke partij respondenten hebben gestemd op 19 oktober 2012. In tabel 4 is weergegeven op welke partijen door respondenten in de steekproef is gestemd in vergelijking met wat er daadwerkelijk door de Curaçaose bevolking is gestemd op 19 oktober 2012.

Tabel 4. Stemgedrag kiezersonderzoek vs. verkiezingen 19 oktober 2012 ($n = 639$)

Partij	Resultaten Steekproef kiezersonderzoek	Resultaten verkiezingen 19 oktober 2012	p -waarde χ^2
DP/ Laboral	0.9 % (n=6)	1.3 %	.99
FOL	1.4 % (n=9)	2.1 %	
MAN	11.0 % (n=70)	9.5 %	
MFK	22.4 % (n=143)	22.5 %	
PAIS	18.9 % (n=121)	17.6 %	
PAR	18.2 % (n=116)	19.8 %	
PNP	5.0 % (n=32)	5.9 %	
PS	19.9 % (n=127)	17.6 %	
Blanco	2.3 % (n=15)	2.3 %	

Op basis van bovenstaande tabel kan geconcludeerd worden dat de steekproef van het huidige kiezersonderzoek niet afwijkt ($p > .05$) van de werkelijke Curaçaose populatie voor wat betreft partijkeuze bij de verkiezingen van 2012.

Vervolgens is er onderzocht in hoeverre demografische kenmerken en determinanten bepalend zijn voor de keuze voor een bepaalde partij. Gezien het lage aantal stemmers voor FOL en de lijstcombinatie DP/Laboral die beiden die kiesdeler niet hebben gehaald en daardoor geen zetels hebben behaald en de kleine groep Blanco stemmers, is het in statistisch opzicht niet zinvol om de verdere analyses van dit onderzoek voor deze groepen uit te voeren. Zij zijn daarom niet verder meegenomen in de rest van dit rapport.

4.2 ONDERZOEKSVRAAG 1: Verschuiving stemgedrag 2010-2012

In het onderzoek is niet alleen gevraagd op welke partij mensen hebben gestemd bij de verkiezingen in oktober 2012 maar ook op welke partij men bij de daaraan voorafgaande verkiezingen (2010) heeft gestemd. Niet alle respondenten zijn in 2010 gaan stemmen, een deel was niet stemgerechtigd, een ander deel is niet opgekomen. Van de kiezers geeft 17.4 % aan dat ze de vorige keer niet hebben gestemd en 2.5 % geeft aan dat ze niet meer weten op wie ze de vorige keer hebben gestemd. In totaal stemde 45.5% van de kiezers in 2012 weer op dezelfde partij als in 2010.

In tabel 5 zijn de resultaten weergegeven op de vraag op welke partij is gestemd in 2010 en in 2012. Hierbij zijn de mensen die hebben aangegeven niet meer te weten op welke partij te hebben gestemd niet weergegeven.

Tabel 5. Verkiezingsuitslag van steekproef verkiezingen in 2012 en 2010.

<i>Item</i>	Verkiezingen 19 Oktober 2012 (n=639)	Vorige verkiezingen (16 september 2010) (n=511, 80.1%)
DP/Laboral	.9%	1.4 %
FOL	1.4%	4.1%
MAN	11.0%	9.0%
MFK	22.4%	27.0%
PAIS	18.9%	3.3%
PAR	18.2%	31.1%
PNP	5.0%	5.1%
PS	19.9%	16.4%
Blanco	2.3%	1.0%

De gewijzigde stemverhoudingen van de steekproef zouden duiden op een behoorlijke wijziging in de zetelverdeling in De Staten tussen 2010 en 2012. De daadwerkelijke verkiezingsuitslagen zijn weergegeven in tabel 6. Daaruit blijkt dat de verhoudingen inderdaad behoorlijk zijn gewijzigd. PAIS heeft uit het niets 4 zetels behaald, PS is de grootste partij geworden en PAR heeft flink ingeleverd. Ook is zichtbaar dat ten opzichte van de Eilandsraadverkiezingen van 2007 de verhoudingen nog sterker gewijzigd zijn.

Tabel 6. Zetelverdeling staten en eilandsraad Curaçao 2007-2012

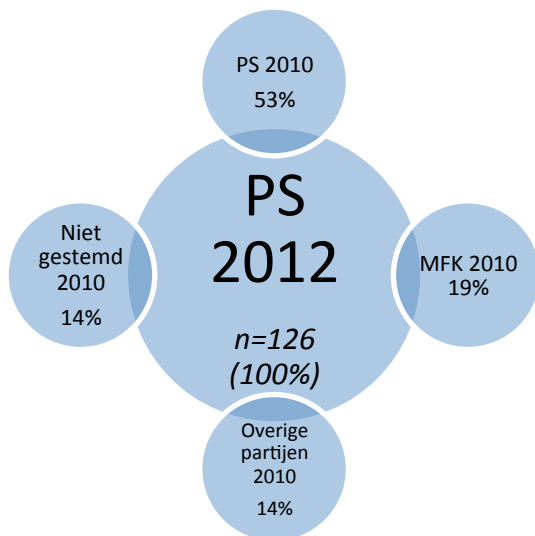
Partij (21 zetels)	Aantal zetels 2012	Aantal zetels 2010	Aantal zetels eilandsraad 2007
PS	5	4	1
MFK	5	5	-
PAR	4	8	7
PAIS	4	0	-
MAN	2	2	5
PNP	1	1	2
Overig	0	1	6 ²

² Zetels overig 2007 Eilandsraadverkiezingen: Fol 2, LPNA 2, DP 1, Forsa Kòrsou 1 (bron Hoofdstembureau)

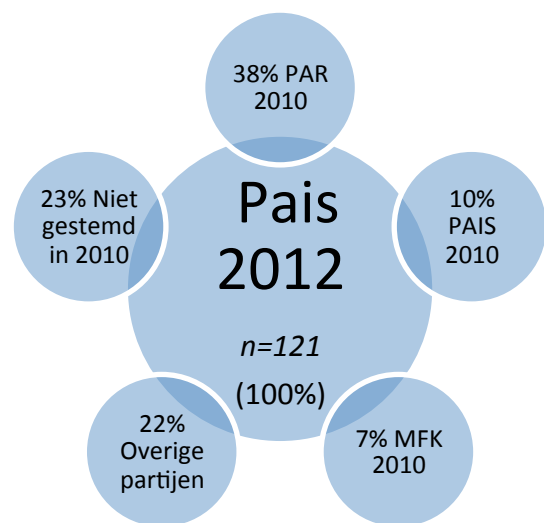
Wijzigingen per partij

De grootste verschuivingen hebben zich voorgedaan bij PAIS, PAR en PS. Daarnaast is ook MFK in deze analyse meegenomen. De verschuivingen zijn schematisch weergegeven in onderstaande figuren. In Figuur 4 is weergegeven hoe de groep PS stemmers is opgebouwd ten opzichte van de verkiezingen in 2010. Deze groep bestaat voor 53% uit mensen die in 2010 ook al PS hebben gestemd. Daarnaast is 14% van de PS stemmers (2012) in 2010 niet gaan stemmen en heeft 19% in 2010 op MFK gestemd. De laatste 14% is afkomstig van kiezers van andere partijen. In figuur 5 is een vergelijkbare analyse weergegeven van PAIS stemmers in 2012. PAIS haalde vanuit het niets vier zetels. In 2010 had PAIS meegedaan aan de verkiezingen maar de kiesdrempel niet gehaald. De groep PAIS kiezers (2012) bestaat voor 38% uit mensen die in 2010 op PAR hebben gestemd. Ook is er een relatief grote groep van 23% die in 2010 niet is gaan stemmen. 10% stemde in 2010 ook al op PAIS, 7% op MFK en 22% op een van de andere partijen.

Figuur 4. PS stemmers 2012

Figuur 5. PAIS stemmers 2012

De groep kiezers die in 2010 niet is gaan stemmen (111 respondenten in deze steekproef) bestaat niet alleen uit nieuwe kiesgerechtigden. Wel valt op dat deze groep uit relatief jonge kiezers bestaat. De gemiddelde leeftijd van deze groep is 34.7 jaar (SD 15.4) (de gemiddelde leeftijd van de gehele steekproef is 40.5 jaar (SD=15.3)). 20.2% van deze groep is jonger dan 21 jaar en was voor het eerst kiesgerechtigd. De groep niet stemmers bestaat uit relatief meer vrouwen (58,6%), is tussen de 21- 34 jaar oud (39.4 %), is op Curaçao geboren (74.8 %), spreekt Papiaments thuis (74.8 %), heeft een opleidingsniveau dat gelijk is aan 'Voortgezet onderwijs' en de meerderheid verdient tussen de 1000 en de 4000 NAF per maand. Relatief veel mensen die in 2010 niet hebben gestemd hebben voor PAIS gekozen. Gegevens (opleidingsniveau, maandelijks inkomen en geboorteplaats) van deze 111 niet stemmers worden gepresenteerd in tabel 7.

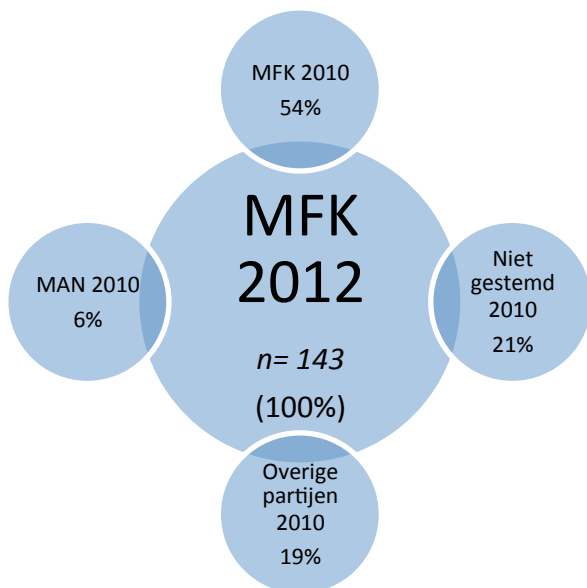
Tabel 7. Demografische kenmerken van de groep kiezers die in 2010 niet is gaan stemmen (n=111).

Geslacht*	Man	41.4 %
	Vrouw	58.6 %
Leeftijd*	18 – 20	20.2 %
	22– 34	39.4 %
	35 – 50	24.0 %
	51 – 65	10.0 %
	66 of ouder	6.4 %
Geboorteland*	Curaçao	74.8 %
	Overige N.A (incl. Aruba)	3.6 %
	Nederland	14.4 %
	Dominicaanse republiek	2.7 %
	Colombia	.9 %
	Elders geboren	3.6 %
Meest gesproken taal thuis*	Papiaments	74.8 %
	Nederlands	19.8 %
	Spaans	1.8 %
	Engels	1.8 %
	Overig	1.8 %
Opleidingsniveau**	1. Basisonderwijs	8.1 %
	2. Voortgezet onderwijs (geen startkwalificatie) (LBO/VSBO/MAVO)	22.5 %
	3. Voortgezet onderwijs (wel startkwalificatie) (SBO/MBO/ Havo/ VWO)	48.6 %
	4. Hogeronderwijs (HBO/Universiteit)	20.7 %
Maandelijks inkomen*	Minder dan 500	13.7 %
	500-1000	8.4 %
	1000-2000	28.4 %
	2000-3000	13.7 %
	3000 -4000	16.8 %
	4000-5000	7.4 %
	5000-6000	6.3 %
	6000-7000	2.1 %
7000 of meer	3.2 %	

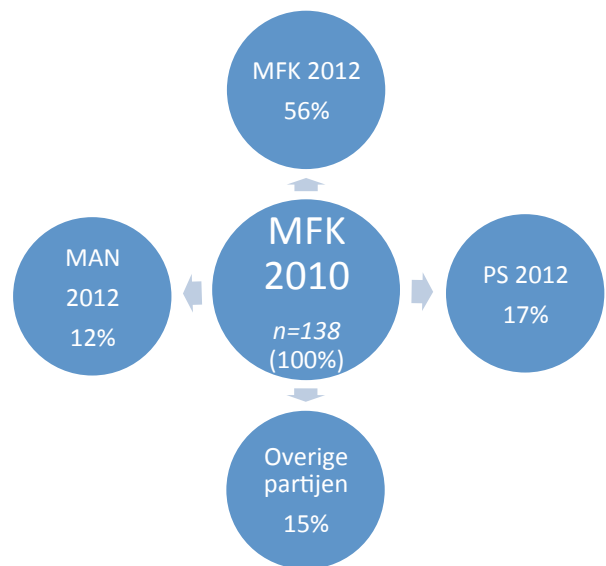
MFK

In Figuur 6 en 7 is een analyse te zien van de MFK stemmers in 2010 en 2012. 54% van de MFK kiezers in 2012 heeft bij de vorige verkiezingen ook op MFK gestemd. 21 % heeft in 2010 niet gestemd en 6% stemde op de MAN in 2010. Van de stemmers die in 2010 voor MFK kozen, heeft 56% in 2012 weer op MFK gestemd. 17% is overgestapt naar PS en 12% naar MAN. 15% van de MFK stemmers uit 2010 heeft in 2012 op een van de overige partijen gestemd.

Figuur 6. MFK stemmers 2012

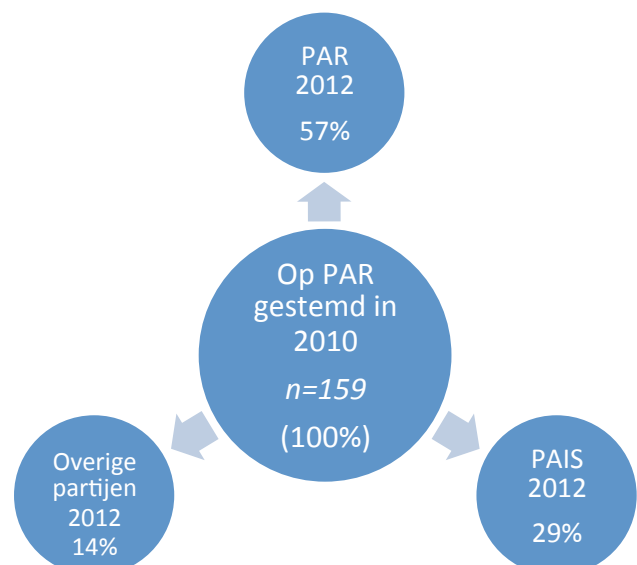
Figuur 7. MFK stemmers 2010

PAR

Wanneer we kijken naar de kiezers die hebben aangegeven in 2010 op PAR te hebben gestemd in Figuur 8 wordt ook hier duidelijk dat veel kiezers zijn geswitcht van PAR naar PAIS. PAR haalde 8 zetels in 2010 en 'slechts' 4 in 2012. Ook PAR heeft te lijden gehad van de negatieve berichtgeving over de partij. 57% van de respondenten heeft in 2012 weer op PAR gestemd, 29% heeft de overstap naar PAIS gemaakt en 14% heeft voor een andere partij gekozen.

Figuur 8. PAR stemmers 2012

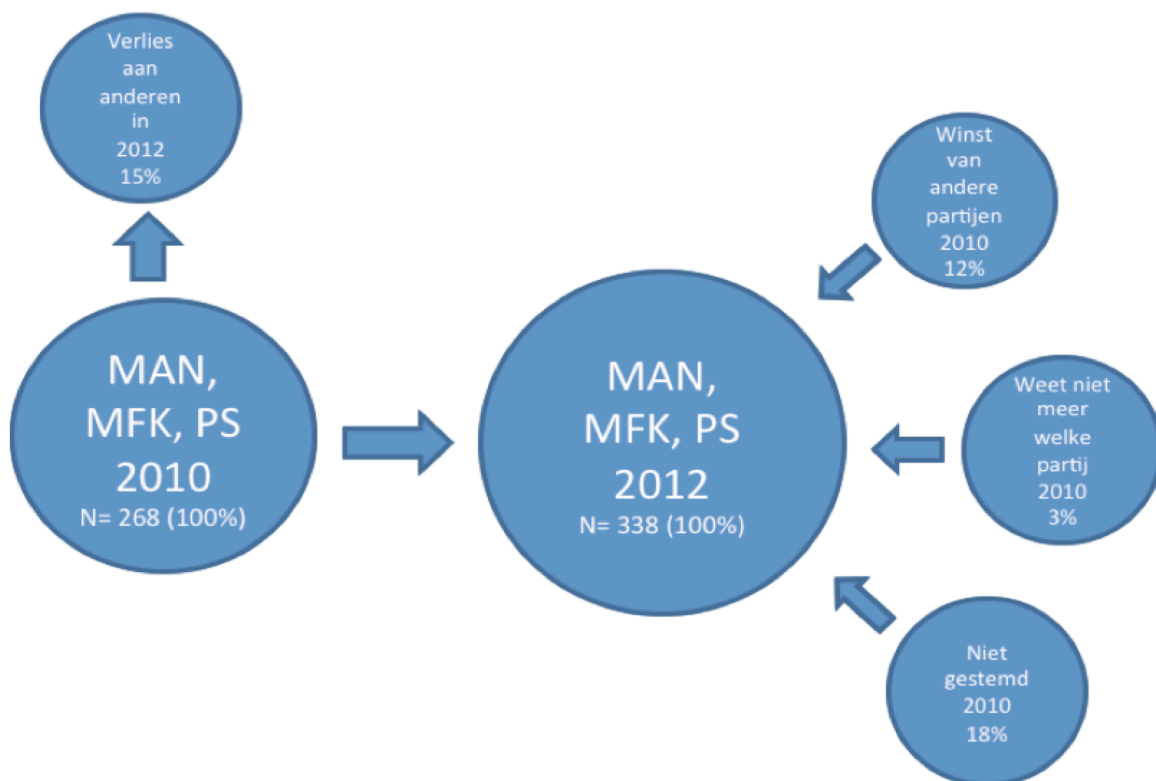
Verhoudingen oude coalitie kabinet Schotte (MFK, PS en MAN)

Vlak na de verkiezingen in oktober 2012 leek een nieuw kabinet zich snel af te tekenen. De partijen die de regering vormden in het kabinet Schotte hadden wederom een meerderheid behaald en daarmee zouden ze door kunnen gaan met regeren. Er is een analyse gemaakt van de kiezers voor deze coalitie om te kijken of zij in groten getale op dezelfde partij hebben gestemd als in 2010. Daaruit blijkt dat toch zeker niet alle kiezers van deze 3 partijen trouw zijn gebleven aan hun partij. In figuur 9 is weergegeven welke verschuivingen er hebben plaatsgevonden tussen 2010 en 2012.

In 2010 hebben 268 respondenten voor een van de coalitiepartijen van het kabinet Schotte gestemd. Hiervan bleven 227 kiezers over die in 2012 wederom op een van deze 3 partijen heeft gestemd. Er ging dus wat af (verlies aan andere partijen van 15%) maar er kwamen in 2012 ook kiezers bij. Deels winst vanuit andere partijen (12% van de 338 kiezers die voor MFK-MAN en PS stemden) maar ook van een relatief grote groep (18%) die in 2010 niet gestemd had. Tot slot gaf 3% van de MFK-MAN-PS kiezers (2012) aan niet meer te weten op welke partij men in 2010 had gestemd.

Het verlies aan andere partijen en de winst vanuit andere partijen is in absolute aantallen gelijk (beide 41). Er is hiermee sprake van een wisselend electoraat omdat slechts 67% van de MFK-MAN-PS kiezers twee jaar eerder ook op deze partij stemde, een derde van de kiezers is dus elders gewonnen.

Figuur 9. Stemmen op MFK-PS-MAN kabinet

Demografische kenmerken van stemmers kabinet Schotte

Gezien de kritiek op het voormalige kabinet, is het interessant om te onderzoeken wat de demografische kenmerken zijn van de kiezers die in 2012 op het voormalige kabinet hebben gestemd. Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen drie groepen:

- (1) Nieuwe kiezers: zij die niet stemden in 2010 (18 %)
- (2) Winst vanuit andere partijen: zij die in 2010 niet stemden op MFK, PS of MAN, maar op andere partijen (12 %)
- (3) Trouwe stemmers: zij die in 2010 ook stemden voor MFK, PS of MAN (67 %)

De demografische kenmerken die beschreven worden zijn geslacht, leeftijd, geboorteland, meest gesproken taal thuis, opleidingsniveau en maandelijks inkomen (zie tabel 8).

Tabel 8. Demografische kenmerken stemmers MFK/MAN/PS (2012) (n=338)

	Nieuwe kiezers 18 %, n= 59	Winst uit andere partijen 12 %, n=40	Trouwe stemmers 67 %, n=225
<i>Geslacht</i>			
Man	36.7 %	40 %	45.7 %
Vrouw	63.3 %	60 %	54.3 %
<i>Leeftijd</i>			
18 – 20	18.7 %	7.5 %	4.9 %
21- 34	42.4 %	27.5 %	41.3 %
35 – 50	23.7 %	32.5 %	32 %
51 – 65	10.2 %	17.5 %	16.9 %
66 of meer	5.0 %	15 %	4.9 %
<i>Geboorteland</i>			
Curaçao	81.7 %	82.5 %	91.6 %
Overige N.A (incl. Aruba)	5.0 %	7.5 %	3.1 %
Nederland	6.7 %	2.5 %	1.3 %
Dominicaanse republiek	1.7 %	5 %	.9 %
Colombia	1.7 %	0 %	1.3 %
Elders geboren	3.3 %	2.5 %	1.8 %
<i>Meest gesproken taal thuis</i>			
Papiaments	90.0 %	95.0 %	93.0 %
Nederlands	6.7 %	2.5 %	2.2 %
Spaans	0 %	2.5 %	2.6 %
Engels	1.7 %	0 %	2.2 %
Overig	1.7 %	0 %	0 %
<i>Opleidingsniveau</i>			
Geen/Basisonderwijs	3.3%	7.7 %	5.3%
Voortgezet onderwijs (geen startkwalificatie LBO/VSBO/MAVO)	31.7%	28.2%	27.9%
Voortgezet onderwijs (wel startkwalificatie SBO/MBO/ Havo/ VWO)	45.0%	20.5%	42.5%
Hoger onderwijs (HBO/Universiteit)	13.3%	25.6%	16.4%
Anders	6.7 %	17.9 %	8.0 %

<i>Maandelijks inkomen</i>			
Minder dan 500	16.7 %	14.3 %	8.4 %
500-1000	8.3 %	8.6 %	9.9 %
1000-2000	31.3 %	17.1 %	26.1 %
2000-3000	18.8 %	20.0 %	22.2 %
3000 -4000	12.5 %	11.4 %	15.3 %
4000-5000	4.2 %	17.1 %	6.4 %
5000-6000	2.1 %	8.6 %	4.9 %
6000-7000	2.1 %	2.9 %	2.5 %
7000 of meer	4.2 %	0 %	4.4 %

4.3 ONDERZOEKSVRAAG 2: Profielkenmerken van de stemmers per partij

A. DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

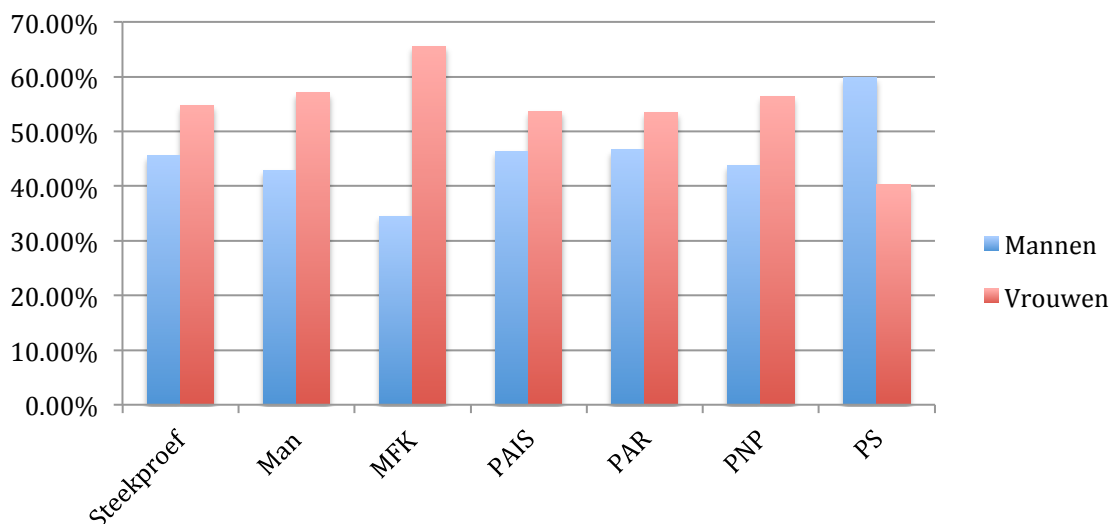
Resultaten van demografische kenmerken (geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, geboorteland en taal die het meest thuis gesproken wordt en maandelijks inkomen) zullen per kenmerk gepresenteerd worden, waarbij zowel de resultaten van de gehele steekproef ($n = 698$) als van elke partij zal worden gepresenteerd (MFK, PS, PAIS, PAR, MAN en PNP).

A.1 Geslacht

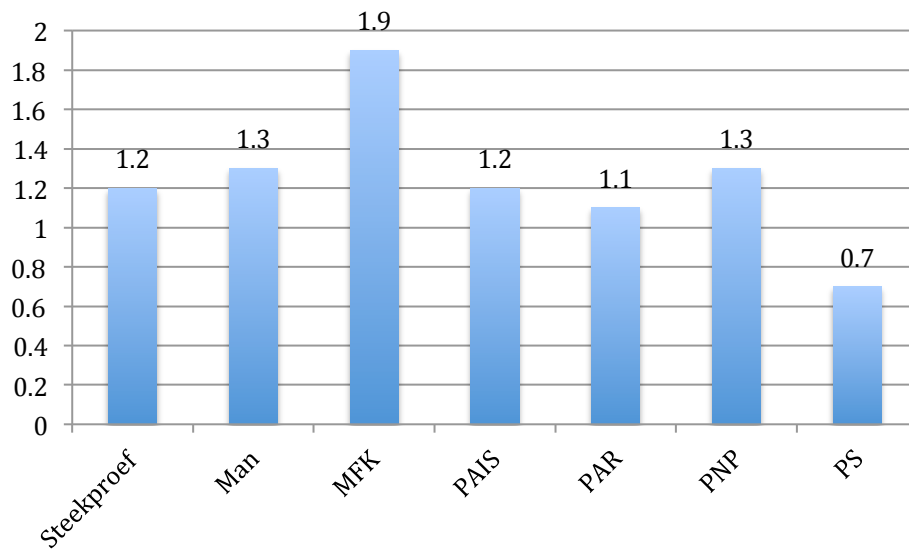
Als eerste is de determinant geslacht onderzocht, waarvan de percentages mannen en vrouwen vermeld staan in grafiek 1. Ook is de ratio man-vrouw onderzocht (zie grafiek 2). Van de 697 stemgerechtigden is 45.5 % man en 54.7 % vrouw (ratio 1 : 1.2).

Behalve bij de partij PS, is het bij elke andere partij opvallend dat meer vrouwen voor een partij stemmen dan mannen. Man-vrouw ratio van de gehele steekproef is 1.2. Aangezien op Curaçao meer vrouwen dan mannen wonen is dit niet afwijkend te noemen. De achterban van MAN (ratio 1 : 1.3), PAIS, (ratio 1 : 1.2), PAR (ratio 1 : 1.1) en PNP (ratio 1:1.3) wijkt hier niet ver van af. Opvallend is de ratio man-vrouw voor MFK (ratio 1 : 1.9), waar aanzienlijk meer vrouwen op hebben gestemd (65.5 %) dan mannen (34.5 %). Ook is de ratio man-vrouw van de partij PS opvallend (ratio 1 : 0.7); de enige partij waar meer mannen op gestemd hebben (59.8 %) dan vrouwen (40.2 %).

Grafiek 1. Geslachtskenmerken van de steekproef en per partij ($n = 697$).

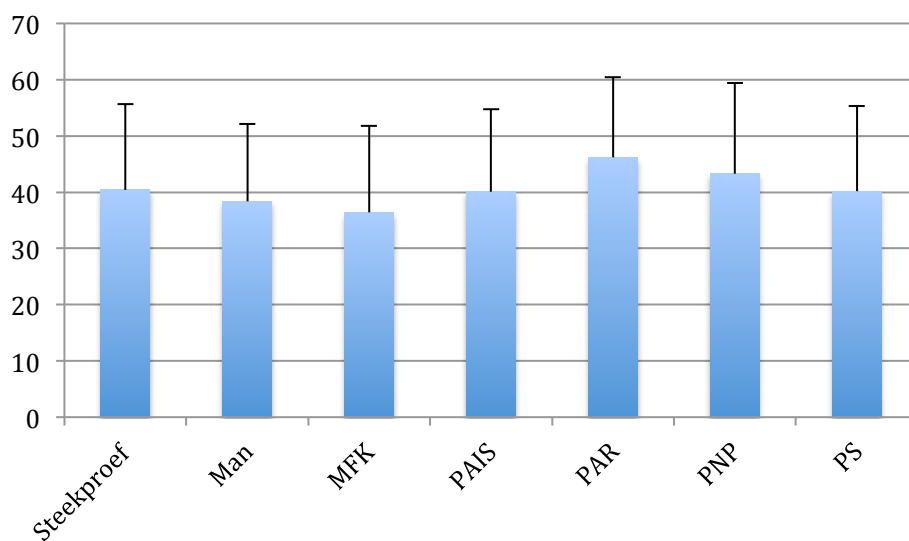
Grafiek 2. Man- vrouw ratio van de steekproef en per partij (n = 697).

A.2. Leeftijd

Vervolgens is de determinant leeftijd onderzocht, waarvan de resultaten vermeld staan in grafiek 3. Gemiddelde leeftijd van de gehele steekproef is 40.4 (SD=15.3). Verder kan er geconcludeerd worden uit de grafiek dat de MFK-stemmer (M=38.4, SD=13.7) en de MAN-stemmer (M=36.4, SD=15.4) jonger zijn dan de gemiddelde leeftijd. De PAR-stemmer (M=46.2, SD=14.2) is gemiddeld het oudste en ook de PNP-stemmers (M=43.3, SD=16.1) zijn ouder dan de gemiddelde leeftijd van de stemmers. De gemiddelde leeftijd van de PAIS-stemmer (M=40.1, SD=14.2) en de PS-stemmer (M=40.1, SD=15.1) is nagenoeg gelijk aan de gemiddelde leeftijd.

Grafiek 3. Leeftijd van de steekproef en per partij; gemiddelde en SD (n = 680).

A3. Opleidingsniveau

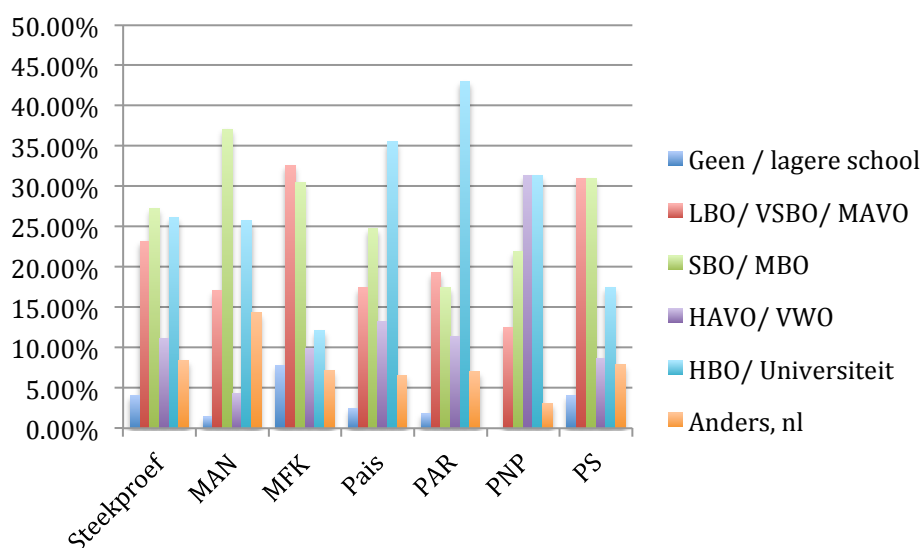
Vervolgens is de determinant opleidingsniveau onderzocht waarvan de resultaten vermeld staan in grafiek 4, met de exacte gegevens in tabel 9. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen mensen die wel minimaal een SBO, HAVO of VWO diploma hebben behaald en daarmee voldoen aan het niveau van een Startkwalificatie waarmee men onafhankelijk kan participeren op de arbeidsmarkt en mensen die dat niveau niet hebben behaald (lager onderwijs, basis onderwijs, MAVO, VSBO).

Geconcludeerd kan worden dat de MFK-stemmers relatief laag scoren voor de variabele opleidingsniveau. 8.5 % van de MFK stemmers heeft alleen het basisonderwijs afgerond en 36.90% voortgezet onderwijs zonder startkwalificatie. MFK wordt hierin gevolgd door PS (4.00% alleen Basisonderwijs en 35.70 % voortgezet onderwijs zonder startkwalificatie). De stemmers van deze partijen zijn gemiddeld lager opgeleid. De PAR heeft het hoogste percentage aan respondenten die Hoger onderwijs hebben afgerond (43.9% heeft minimaal een HBO of Universitaire opleiding afgerond), gevolgd door PAIS-stemmers (36.4%).

Tabel 9. Opleidingsniveau van de steekproef en per partij (n= 683).

	Geen / lagere school	LBO/ VSBO/ MAVO	SBO/ MBO	HAVO/ VWO	HBO/ Universiteit	Anders, nl
Steekproef	4,10%	23,20%	27,20%	11,10%	26,10%	8,40%
MAN	1,40%	17,10%	37,10%	4,30%	25,70%	14,30%
MFK	7,80%	32,60%	30,50%	9,90%	12,10%	7,10%
Pais	2,50%	17,40%	24,80%	13,20%	35,50%	6,60%
PAR	1,80%	19,30%	17,50%	11,40%	43,00%	7,00%
PNP	0,00%	12,50%	21,90%	31,30%	31,30%	3,10%
PS	4,00%	31,00%	31,00%	8,70%	17,50%	7,90%

Grafiek 4. Opleidingsniveau van de steekproef en per partij (n= 683).

A4. Geboorteland

De overgrote meerderheid van de respondenten in dit onderzoek (78.1%) is geboren op Curaçao (zie tabel 10). De gemiddelden variëren van 50% van de PAR kiezers geboren op Curaçao tot 92.2% van de PS kiezers. 9.4 % van de respondenten is in Nederland geboren, dit percentage ligt hoger dan de 6.3% van het totaal aantal stemgerechtigden dat in Nederland is geboren (Hoofdstembureau). Met name bij PAR en PAIS is het aandeel van kiezers die in Nederland zijn geboren hoger dan bij de andere partijen. PAR trekt ook relatief veel kiezers geboren in andere landen. Overige resultaten staan vermeld in Tabel 10.

Tabel 10. Geboorteland van de steekproef en per partij ($n = 689$).

	Curaçao	Nederland	Ander eiland voorm. Ned. Antillen	Suriname	Dominicaanse Republiek	Anders	Total
Steekproef	79,70%	9,40%	3,00%	0,90%	2,30%	4,70%	100%
MAN	87,10%	7,10%	2,90%	0,00%	1,40%	1,40%	100%
MFK	84,60%	2,80%	5,60%	0,00%	2,10%	4,90%	100%
Pais	77,70%	14,90%	0,80%	1,70%	1,70%	3,30%	100%
PAR	50,00%	25,90%	3,40%	3,40%	5,20%	12,10%	100%
PNP	90,60%	3,10%	0,00%	0,00%	3,10%	3,10%	100%
PS	92,90%	0,80%	3,10%	0,00%	0,80%	2,40%	100%

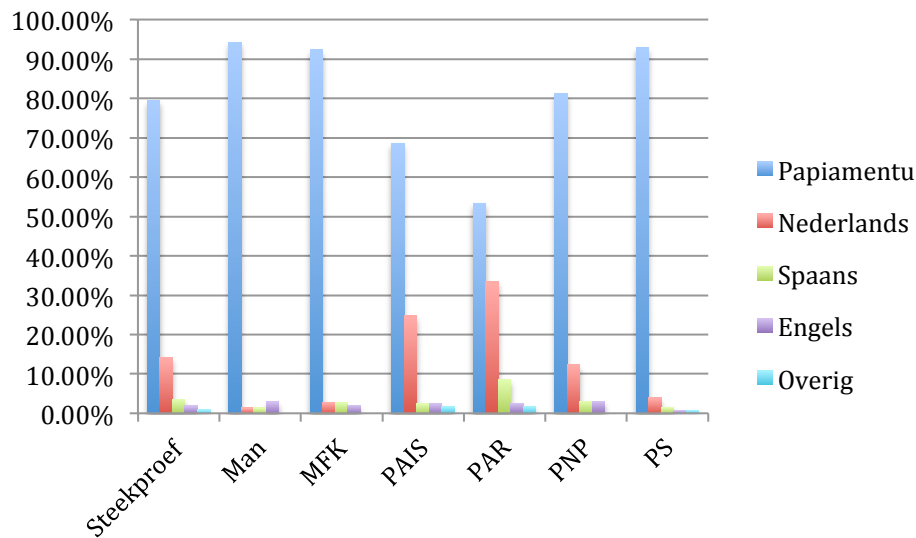
A5. Taal die thuis gesproken wordt

Van de kiezers spreekt 79.4% Papiamentu thuis. Zowel de MAN-stemmer (94.3%) als de MFK-stemmer (92.3%) en de PS-stemmer (92.90%) spreekt over het algemeen Papiamentu thuis. Nederlands wordt relatief het meest thuis gesproken door de PAR stemmers (33.6%) en de PAIS-stemmers (24.8%), en in mindere mate bij PNP-stemmers (12.5%). Overige gegevens staan vermeld in tabel 11 en grafiek 5.

Tabel 11. Taal die thuis gesproken wordt: van de steekproef en per partij ($n = 689$).

	Papiamentu	Nederlands	Spaans	Engels	Overig
Steekproef	79.40%	14.20%	3.60%	1.90%	0.90%
Man	94.30%	1.40%	1.40%	2.90%	0%
MFK	92.30%	2.80%	2.80%	2.10%	0%
PAIS	68.60%	24.80%	2.50%	2.50%	1.70%
PAR	53.40%	33.60%	8.60%	2.60%	1.70%
PNP	81.30%	12.50%	3.10%	3.10%	0%
PS	92.90%	3.90%	1.60%	0.80%	0.80%

Grafiek 5. Taal die thuis gesproken wordt: van de steekproef en per partij (n = 689).

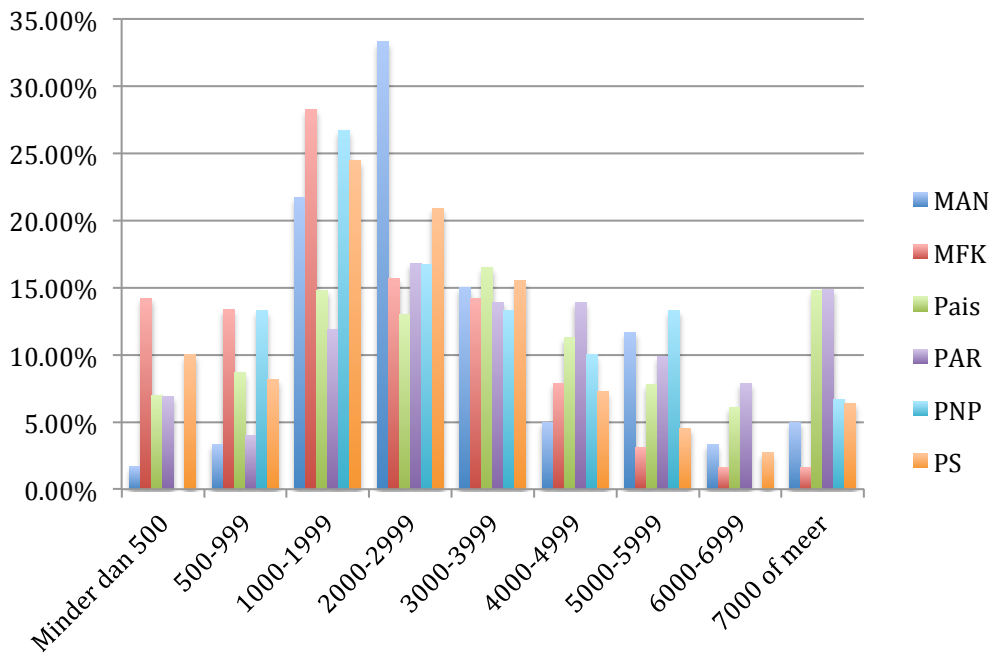
A6. Maandelijks inkomen

Maandelijks inkomen van de kiezers en de verschillende partij stemmers staan vermeld in grafiek 7ter verduidelijk staan de exacte percentages in tabel 12. De MFK heeft de meeste stemmers die een zeer laag inkomen hebben van minder dan 500 gulden per maand (14.2 %) of tussen de 500 en de 999 gulden per maand (13.4 %). De PNP-stemmer heeft ook een relatief grote groep met een inkomen van 500-999 gulden per maand (13.3 %). De achterban van PAR en PAIS hebben naar verhouding een hoger maandelijks inkomen. Bij beide partijen heeft ruim 20% van de kiezers een maandelijks inkomen van 6000 gulden of meer.

Tabel 12. Maandelijks inkomen van de steekproef en per partij (n = 614).

	Minder dan 500	500-999	1000-1999	2000-2999	3000-3999	4000-4999	5000-5999	6000-6999	7000 of meer
Steekproef	8,10%	8,60%	21,10%	17,90%	15,80%	9,00%	7,00%	4,00%	8,40%
MAN	1,70%	3,30%	21,70%	33,30%	15,00%	5,00%	11,70%	3,30%	5,00%
MFK	14,20%	13,40%	28,30%	15,70%	14,20%	7,90%	3,10%	1,60%	1,60%
Pais	7,00%	8,70%	14,80%	13,00%	16,50%	11,30%	7,80%	6,10%	14,80%
PAR	6,90%	4,00%	11,90%	16,80%	13,90%	13,90%	9,90%	7,90%	14,90%
PNP	0,00%	13,30%	26,70%	16,70%	13,30%	10,00%	13,30%	0,00%	6,70%
PS	10,00%	8,20%	24,50%	20,90%	15,50%	7,30%	4,50%	2,70%	6,40%

Grafiek 6. Maandelijks inkomen van de achterban (2012) naar partij (n = 614)

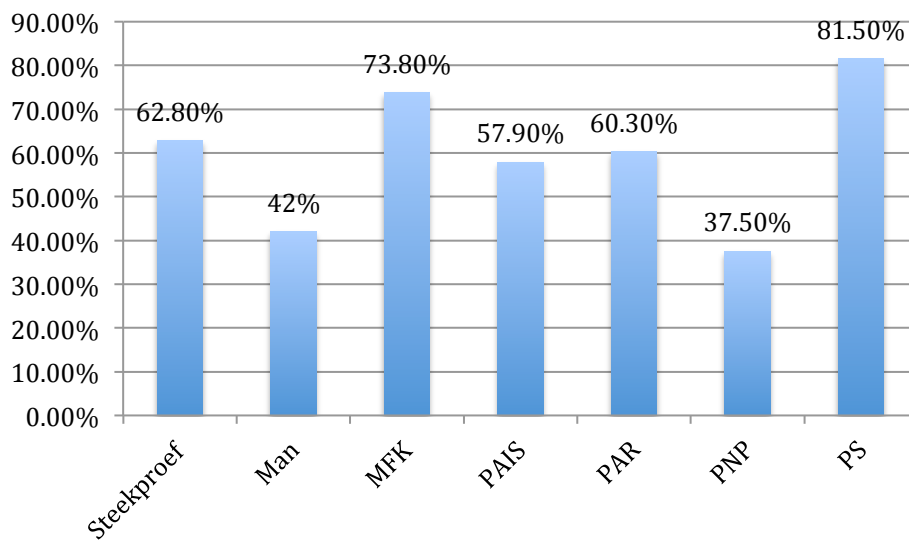

B. DETERMINANTEN STEMGEDRAG

B.1 De Kandidaat

In het onderzoek is gevraagd of mensen op de lijsttrekker of op een andere kandidaat hebben gestemd. 62.8 % van de kiezers heeft gestemd op de lijsttrekker (Grafiek 7). Van de meeste partijen heeft de meerderheid op de lijsttrekker gestemd, waarbij vooral de PS-stemmer (81.5%) en de MFK-stemmer (73.8%) dit aangeven. Van de PAIS-stemmers (57.9 %) en de PAR-stemmers (60.3%) heeft ongeveer twee derde van de kiezers voor de lijsttrekker gekozen. Opvallend is dat zowel onder de MAN-stemmers (42%) als de PNP-stemmers (37.50 %) een minderheid op de lijsttrekker heeft gestemd en er dus meer mensen voor andere kandidaten hebben gekozen.

Grafiek 7. Gestemd op Lijsttrekker; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen ($n = 634$)

Redenen waarom op een kandidaat is gestemd

Door middel van een open vraag aan het begin van de vragenlijst is de respondenten gevraagd naar hun motivatie om op de persoon van hun keuze te stemmen. Op deze open vraag is zeer divers geantwoord. De antwoorden zijn gecategoriseerd en gecodeerd in 15 verschillende categorieën (zie tabel 9 a en b). Ten eerste werden de 10 categorieën aan redenen die op basis van de literatuur zijn geïdentificeerd (hoofdstuk 1) in deze antwoorden herkend: 1. Kandidaat (persoonskenmerken zoals: goede leider, integer, betrouwbaar, bekwaam, kundig, sympathiek, 2. Partij (goed imago), 3. Gewoonte, 4. Aanbevelingen door anderen, 5. *Viability* (goede kans om te winnen), 6. Familiariteit (kent de kandidaat persoonlijk), 7. Inhoudelijke informatie (inhoudelijke argumenten, zoals bij Nederland willen blijven, ideologie), 8. Underdog (moet nog een kans krijgen) en 9. *Favours* (omkoping, cadeaus, hulp). Daarnaast werden nog 6 categorieën gevonden: men gaf aan op deze kandidaat te stemmen omdat men 10. Hoort bij een groep in de maatschappij (bv. o.b.v. geloof) 11. Verandering wil, iets nieuws, 12. De kandidaat goed werk heeft geleverd, de kandidaat hard werkt, men continuïteit wil of deze kandidaat

goed is voor Curaçao, 13. Stemmen op de kandidaat bij gebrek aan beter, 14. Stemmen vanuit een groep in de maatschappij, 15. Andere redenen en 16. Nee, kan ik niet aangeven.

Per partij zijn grote verschillen te zien in de motivatie die wordt gegeven op de vraag waarom men op een bepaalde kandidaat heeft gestemd. Over de gehele steekproef genomen had de meest genoemde reden om op de kandidaat te stemmen te maken met de persoonskenmerken van de kandidaat (28,70%), vooral voor de PAR, PNP en PS stemmer is dit het belangrijkste argument (respectievelijk 42,5%, 46,9% en 37,7%). Voor de MAN en MFK stemmer is het argument dat de kandidaat goed werk heeft geleverd veruit het belangrijkste (respectievelijk 46,3 % en 32,6%). Voor de PAIS stemmer ligt de belangrijkste motivatie voor de stemkeuze in de wens voor verandering, iets nieuws. Bij alle partijen speelt familiariteit een aanzienlijke rol, van de gehele steekproef geeft 12,4% bij deze open vraag aan de kandidaat persoonlijk te kennen en daarom op de kandidaat te hebben gestemd. Opvallend is dat dit bij de PNP stemmers veel vaker wordt genoemd (21,9%) in vergelijking met de andere partijen. Het hoogste percentage kiezers dat aangeeft hun keuze te hebben gemaakt vanwege een *favour* heeft op de MAN gestemd (7,5%). De resultaten zijn te vinden in onderstaande tabellen 13a en 13b.

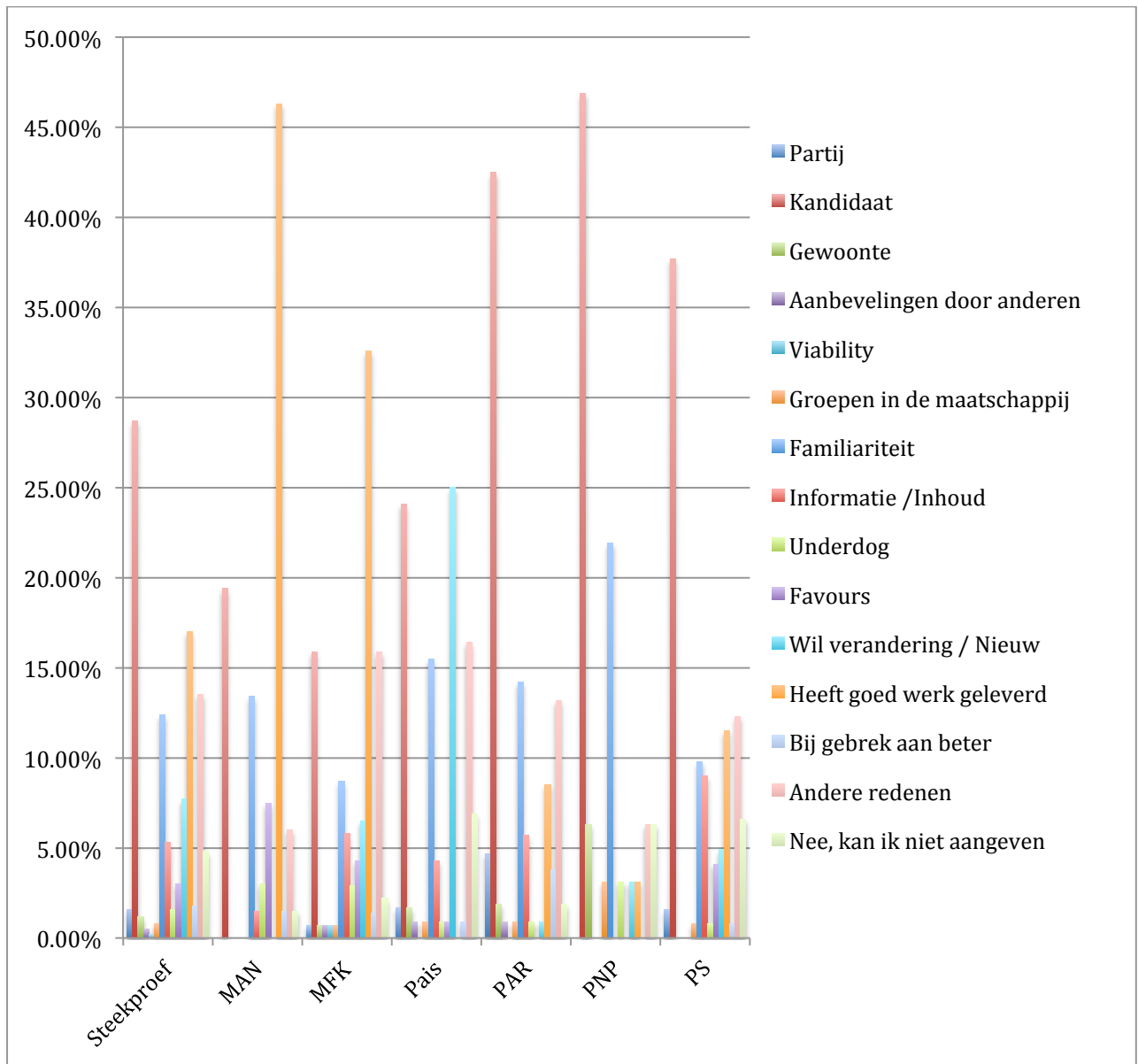
Tabel 13a. Motivatie (voorkeur)stem *Waarom heeft u op deze persoon gestemd?* door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (*n* = 609).

	Partij	Kandidaat	Gewoonte	Aanbevelingen door anderen	Viability	Familiariteit	Inhoudelijke informatie
Steekproef	1,60%	28,70%	1,20%	0,50%	0,20%	12,40%	5,30%
MAN	0,00%	19,40%	0,00%	0,00%	0,00%	13,40%	1,50%
MFK	0,70%	15,90%	0,70%	0,70%	0,70%	8,70%	5,80%
Pais	1,70%	24,10%	1,70%	0,90%	0,00%	15,50%	4,30%
PAR	4,70%	42,50%	1,90%	0,90%	0,00%	14,20%	5,70%
PNP	0,00%	46,90%	6,30%	0,00%	0,00%	21,90%	0,00%
PS	1,60%	37,70%	0,00%	0,00%	0,00%	9,80%	9,00%

Tabel 13b. Motivatie (voorkeur)stem *Waarom heeft u op deze persoon gestemd?* door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (*n* = 609).

	Underdog	Favours	Stem vanuit een groep in de maatschappij	Verandering vernieuwing	Heeft goed werk geleverd	Bij gebrek aan beter	Andere of meerdere redenen	Nee kan ik niet aangeven
Steekproef	1,60%	3,00%	0,80%	7,70%	17,00%	1,80%	13,50%	4,80%
MAN	3,00%	7,50%	0,00%	0,00%	46,30%	1,50%	6,00%	1,50%
MFK	2,90%	4,30%	0,70%	6,50%	32,60%	1,40%	15,90%	2,20%
Pais	0,90%	0,90%	0,90%	25,00%	0,00%	0,90%	16,40%	6,90%
PAR	0,90%	0,00%	0,90%	0,90%	8,50%	3,80%	13,20%	1,90%
PNP	3,10%	0,00%	3,10%	3,10%	3,10%	0,00%	6,30%	6,30%
PS	0,80%	4,10%	0,80%	4,90%	11,50%	0,80%	12,30%	6,60%

Grafiek 8. Motivatie (voorkeur)stem *Waarom heeft u op deze persoon gestemd?* door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=609.)

Deze open vraag is als een van de eerste vragen gesteld in de vragenlijst. Van de gehele steekproef heeft 3% (n=18) spontaan aangegeven vanwege een *favour* op de kandidaat gestemd te hebben. In tabel 14 is weergegeven wat voor soort *favour* mensen zeggen te hebben ontvangen.

Tabel 14. Spontaan genoemde *favours* voor stem per partij n.a.v. de vraag: *Waarom heeft u op deze persoon gestemd?*

Partij	Favour
DP/LAB	Paso e la yuda tradonan ku ta tra pa kontrasta firma kontrakt ku kompania
MAN	Di tantu anja pidiendo lus pa nos hanchi di kas e anja aki esaki a wordu kumpli dor un miembro di nan ku no ta riba lista mas i el a bisa nos pa sostene e meneer ei dor ku e ta coach e i ta pesei mi a skohe pa man
MAN	E sa yudami den kos di deporte
MAN	Paso ela juda
MAN	Paso ela juda mi bon
MAN	Paso pa ami e ta un persona responsabel I misa ku e por yuda mi barrio paso e no ta bishita ni yuda mi barrio ora di elekshon so sino tur momentu
MFK	Ayudo ku trabou
MFK	Door ku e ta yuda ku algun kos
MFK	Ela yuda mi danki su bon desishon
MFK	Hij gaat mensen elke maand 100 gulden geven voor eten, dat is goed, alles is duur
MFK	Paso e la priminti je kos i tin basta ku e la kumpli kune den prinsipio
MFK	Si nan lo a kai aden lo e por a yuda mi
PAIS	Ik denk hij kan wel iets doen. En hij heeft mijn vader geholpen dus daarom.
PS	Deze partij helpt ons met onze studie
PS	Heeft en baan aangeboden
PS	Ku nan lo juda
PS	Paso eLA YUDA NOS BON
PS	Persoon heeft familie in het verleden geholpen met verblijfvergunning

B.2 De Partij

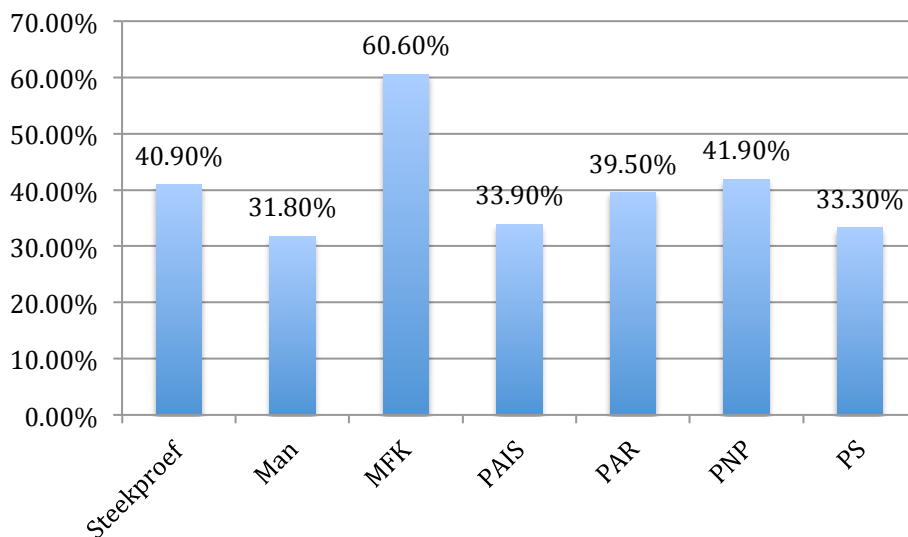

Zichtbaar op straat

40.9 % van de kiezers vindt het belangrijk dat de partij waarop zij stemmen zichtbaar is op straat door middel van vlaggen of ander materiaal. Uit onderstaande grafiek blijkt dat vooral de MFK stemmer het belangrijk vindt dat de partij zichtbaar is op straat (60.6%). Dit is relatief hoog ten opzichte van de andere partijen. Bij de andere partijen liggen de percentages tussen de 31 en 41 procent. Veel MAN, PAIS en PS stemmers vinden zichtbaarheid minder belangrijk. Overige resultaten staan vermeld in grafiek 9:

Grafiek 9. Zichtbaar op straat; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=618)

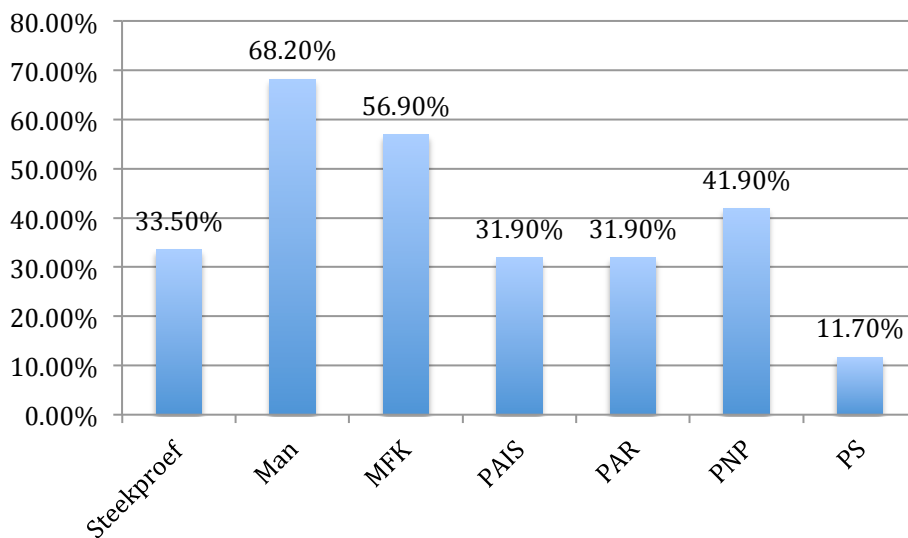

Promotiemateriaal

Ongeveer een derde (33.5 %) van de kiezers heeft promotie materiaal gekregen van een (of meerdere) partij(en); 66.5 % heeft niets gekregen (zie grafiek 10). Vooral de MAN-stemmer (68.2%) en de MFK-stemmer (56.9%) geven relatief vaak aan promotiemateriaal te hebben gekregen. PS-stemmers hebben het minst vaak promotiemateriaal gekregen (11.70%). Overige resultaten staan vermeld in grafiek 10.

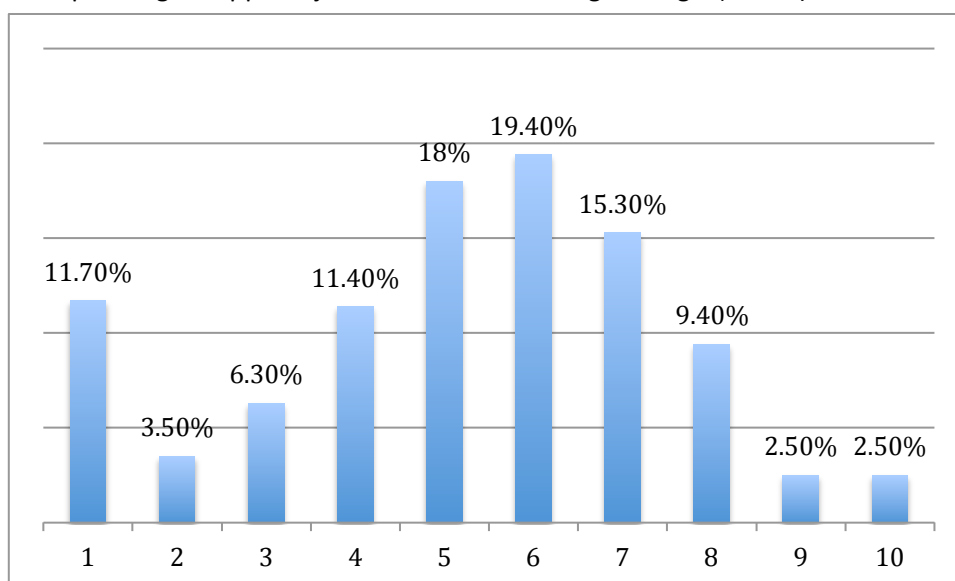
Grafiek 10. Promotiemateriaal ontvangen; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=612)

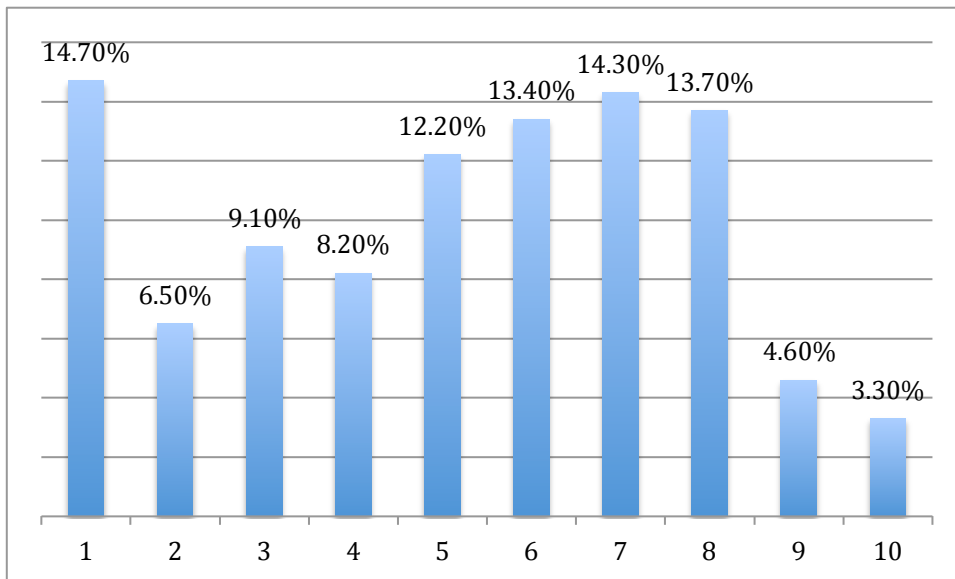
Cijfers aan voormalige regeringen

Respondenten is gevraagd een rapportcijfer tussen 1 en 10 te geven aan de laatste regering van de Nederlandse Antillen, de eerste regering van Curaçao en het interim-kabinet dat hierop volgde. Respectievelijk 10.6%, 6.3 % en 9.3 % kiest voor de antwoordoptie 'weet niet' bij deze vraag. Onder de respondenten die een rapportcijfer hebben gegeven aan de afgelopen drie kabinetten, scoort het Kabinet Betrian gemiddeld het hoogste met een 5,5; gevolgd door het Kabinet De Jongh-Elhage (5.2) en het Kabinet Schotte (5.1). In de grafieken 11 a, b en c is de spreiding per kabinet weergegeven.

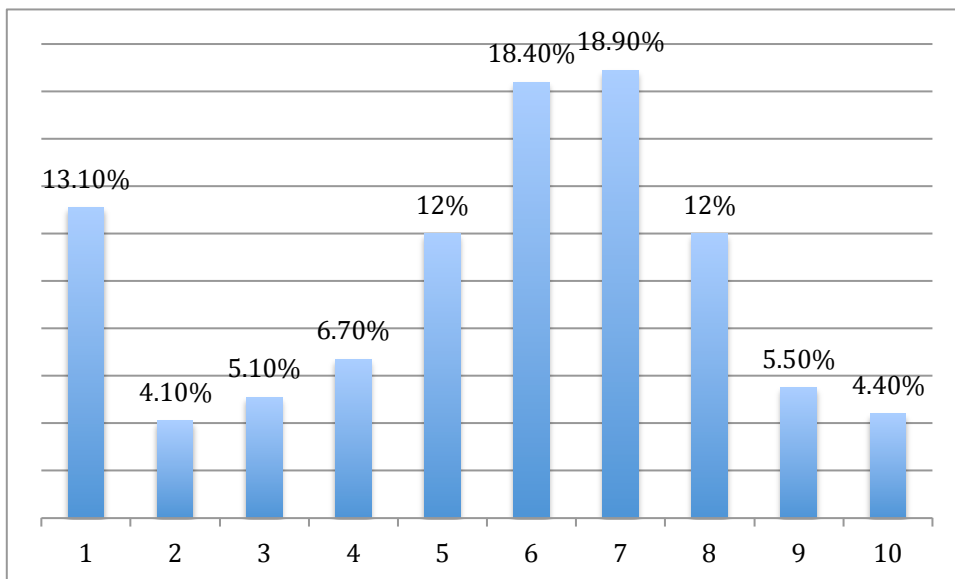
Grafiek 11a. Spreiding in rapportcijfer aan kabinet De Jongh-Elhage (n=511)

Grafiek 11b. Spreiding in rapportcijfer aan kabinet Schotte (n=539)

Grafiek 11c. Spreiding in rapportcijfer aan kabinet Betrian (n=435)

Als er vervolgens wordt gekeken naar de gemiddelde cijfers per partij achterban, krijgt het kabinet van De Jongh- Elhage niet onverwacht de hoogste cijfers van de PAR-stemmer, maar scoort daarnaast ook relatief hoog bij PNP en de PAIS-stemmers. Het kabinet Schotte wordt het meest positief beoordeeld door de MFK-stemmer, de MAN-stemmer en de PS-stemmer. Als laatste wordt interim-kabinet Betrian het meest positief beoordeeld door de PAR-stemmer, de PNP-stemmer en de PAIS-stemmer. Toch geeft het feit dat de gemiddelde scores zo laag liggen, ook onder de eigen achterban weer dat er sprake is van ontevredenheid onder de kiezers.

B.3 Gewoonte

Stemmen op dezelfde partij

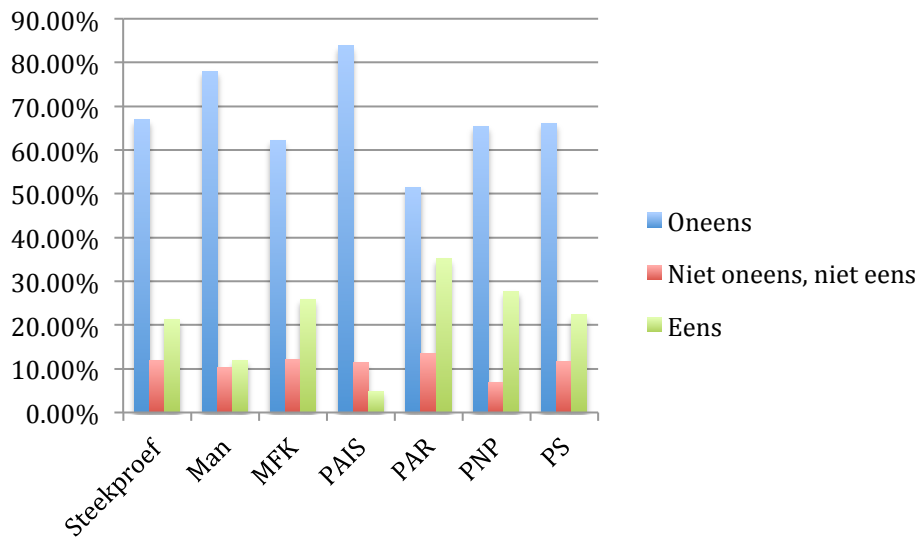
21.3 % van de kiezers geeft aan altijd te stemmen op dezelfde partij, zij kunnen worden gezien als de trouwe achterban van een partij; 66.9 % van de kiezers stemt niet altijd op dezelfde partij, en 11.8 % heeft hierover geen mening (zie tabel 16; grafiek 12).

Voor de PAIS stemmer (83.8%) en de MAN-stemmer (78%) zijn het oneens met de stelling dat ze altijd op dezelfde partij stemmen. Voor PAIS is dit grotendeels te verklaren omdat zij een nieuwe partij zijn en nu voor het eerst zetels hebben behaald. Van de PAR stemmers is 35,1% het eens met de stelling dat ze altijd op dezelfde partij stemmen. Deze groep kan worden gezien als de grootste vaste achterban van een partij op Curaçao; dit wordt gevolgd door de PNP-stemmers waarvan 27.6% aangeeft altijd op dezelfde partij te stemmen. Bij MFK geeft toch ook 25.8% van de stemmers aan dat zij altijd op dezelfde partij stemmen. Dat ook MFK pas sinds 2010 bestaat speelt hierin blijkbaar geen rol, mogelijk ook doordat MFK veel jonge en nieuwe kiezers trekt die nog niet eerder hebben gestemd en is opgericht door Gerrit Schotte die al een bekend politiek gezicht was destijds voor de MAN.

Tabel 15. Stelling: 'Ik stem altijd op dezelfde partij' door kiezers van de gehele steekproef en van verschillende politieke partijen ($n=550$)

	Oneens	Geen mening	Eens
Steekproef	66.90%	11.80%	21.30%
Man	78.00%	10.20%	11.90%
MFK	62.10%	12.10%	25.80%
PAIS	83.80%	11.40%	4.80%
PAR	51.50%	13.40%	35.10%
PNP	65.50%	6.90%	27.60%
PS	66.1 %	11.60 %	22.30 %

Grafiek 12. Stelling 'Ik stem altijd op dezelfde partij' door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=550).

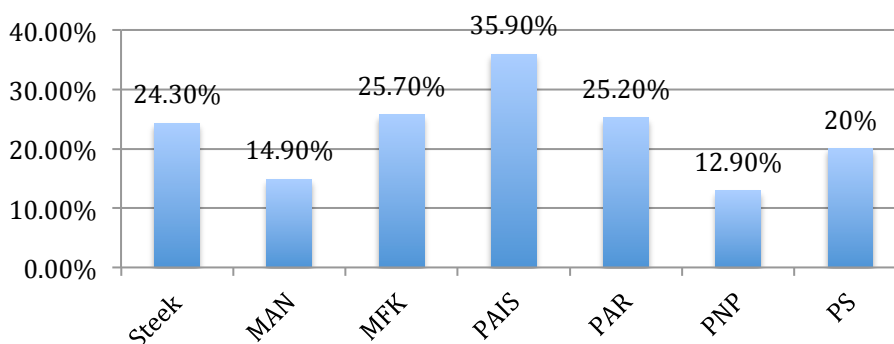

B.4 Aanbevelingen van anderen

Advies gevraagd aan anderen

24.3% van de kiezers heeft advies gevraagd aan anderen voor wat betreft hun stemkeuze (zie grafiek 13). MAN (14.9 %), PNP (12.9%) en PS (20 %) zit onder dit gemiddelde, de MFK-stemmer (25.7%) en de PAR stemmer (25.30) zit nagenoeg gelijk aan het gemiddelde. De PAIS-stemmer zit boven het gemiddelde; 35.9 % van de PAIS stemmers hebben advies gevraagd aan anderen.

Grafiek 13. Advies gevraagd aan anderen; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=621).

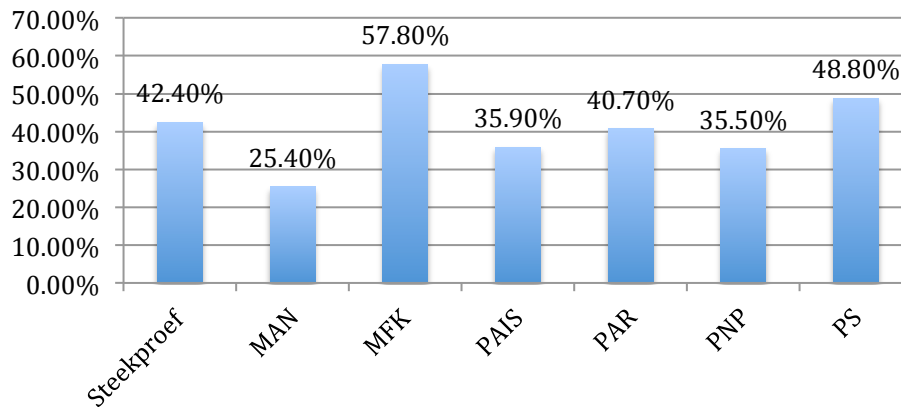

Gestemd op een partij waar veel mensen uit de omgeving ook op hebben gestemd

42.4 % van de kiezers heeft gestemd op een partij waar veel mensen uit hun omgeving op hebben gestemd (zie grafiek 14). De MAN-stemmer (25.4%), de PAIS stemmer (35.9 %) en de PNP-stemmer (35.50 %) zitten relatief onder dit gemiddelde. MFK stemmers scoren op deze vraag het hoogste waarbij 57.8% van de kiezers aangeeft dat mensen in hun omgeving ook op MFK hebben gestemd. Van de PS-

stemmers heeft bijna de helft van gestemd op een partij waar veel mensen uit hun omgeving ook op hebben gestemd (48.8 %) en van de PAR stemmers is dat ruim 40%.

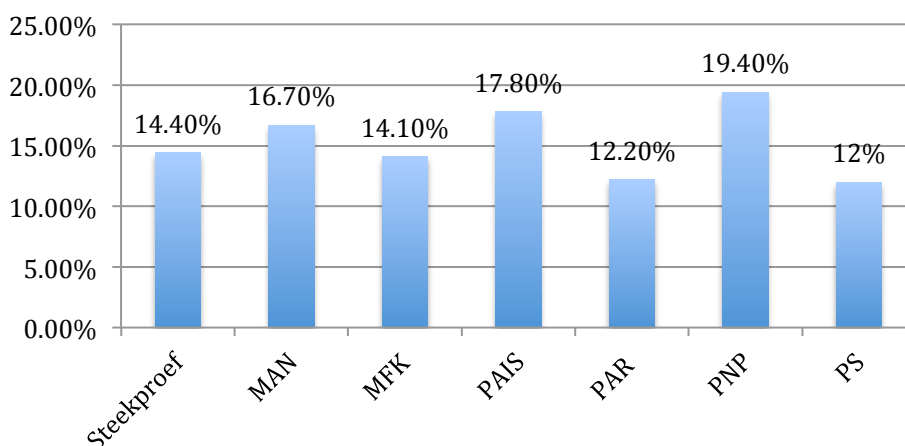
Grafiek 14. Gestemd op een partij waar veel mensen uit mijn omgeving op hebben gestemd; doorkiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen. ($n=616$).

Gestemd op aanbevelingen van belangrijke anderen

14.4 % van de kiezers heeft gekozen voor een partij die is aanbevolen door iemand anders (zie grafiek 15). De PS-stemmer (12%) en de PAR-stemmer (12 %) zitten iets onder dit gemiddelde; de MFK-stemmer verschilt weinig van het gemiddelde (14.1%); de MAN-stemmer (16.7%) de PAIS-stemmer (17.8%) en de PNP-stemmer (19.4%) hebben vaker dan gemiddeld gestemd op een partij die is aanbevolen door iemand anders.

Grafiek 15. Gestemd op een partij die is aanbevolen door iemand anders; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen ($n=619$).

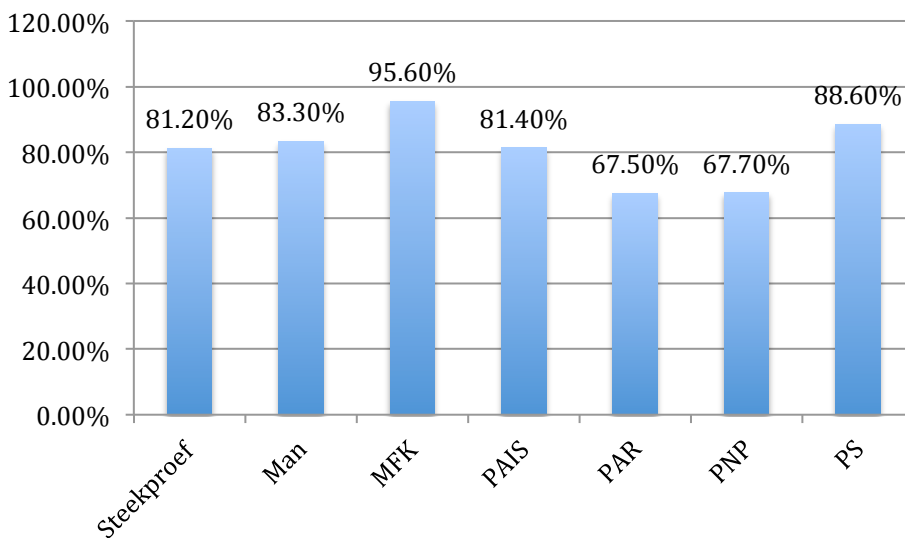

B.5 Viability

Grote partij

Door 81.2 % is gestemd op de partij waarvan men dacht dat deze partij groot zou worden (zie grafiek 16). Behalve de PAR-stemmer (67.5 %) en de PNP-stemmer (67.7 %) zitten alle overige partijstemmers boven het gemiddelde van 81.2 %, waarbij de drie voormalige regeringspartijen (MKF, PS en MAN) de hoogste waarden behalen en de MFK-stemmer het bijna volledig eens is (95.6 %). Dit geeft aan dat er relatief veel vertrouwen was in een positieve uitslag met name bij de MFK stemmers.

Grafiek 16. Stelling: 'ik heb op de partij gestemd waarvan ik dacht dat ze groot zouden worden' ; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen ($n=617$)

Strategisch gestemd

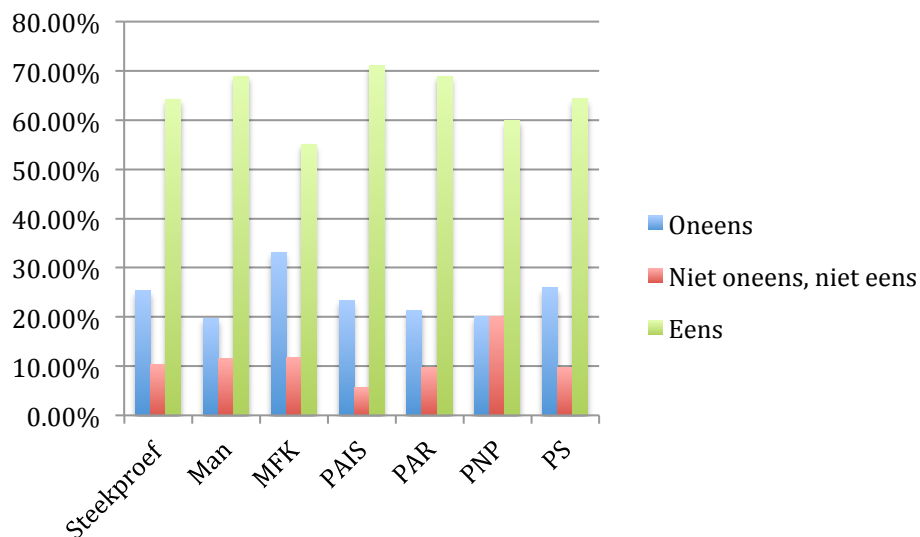
Niet iedereen stemt zoals in het theoretisch model is beschreven puur rationeel en maakt de meest rationele (nuttige) keuzes op persoonlijk niveau. Mensen kiezen er soms voor om hun stem aan hun tweede of derde optie te geven zodat bepaalde coalities misschien wel haalbaar worden en andere niet meer. Anderen willen met hun stem een protestsignaal afgeven. Mensen is gevraagd in hoeverre zij strategisch hebben gestemd. 64.2 % is het eens met de stelling dat er door hen strategisch is gestemd; 25.3 % van de kiezers geeft aan niet strategisch te hebben gestemd en 10.4 % heeft geen mening (tabel 17 en grafiek 17).

De PAIS stemmer is het vooral eens met de stelling dat er strategisch is gestemd (71.0%), gevolgd door de MAN-stemmer (68.9%) en de PAR-stemmer (68.9%). De MFK-stemmer is het vaker 'oneens' met de stelling dat er strategisch is gestemd (33.1%), gevolgd door de PS-stemmer (25.9%). Overige resultaten staan vermeld in (tabel 12 en grafiek 16).

Tabel 16. Stelling: Ik heb strategisch gestemd; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=565).

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	25.30%	10.40%	64.20%
Man	19.70%	11.50%	68.90%
MFK	33.10%	11.80%	55.10%
PAIS	23.40%	5.60%	71.00%
PAR	21.40%	9.70%	68.90%
PNP	20.00%	20.00%	60.00%
PS	25.9 %	9.8 %	64.30%

Grafiek 17. Stelling: Ik heb strategisch gestemd; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=565).

B.6 Familiariteit

Kent u de kandidaat persoonlijk?

Ruim 37% van de kiezers geeft aan de kandidaat waarop ze hebben gestemd persoonlijk te kennen, daarnaast kent nog 6.8% van de kiezers mensen die de kandidaat persoonlijk kennen. Dit was enigszins te verwachten in een kleine maatschappij als die op Curaçao maar is toch een behoorlijk hoog percentage. 55.8 % geeft aan de kandidaat waarop men heeft gestemd niet persoonlijk te kennen (zie tabel 13 en grafiek 18).

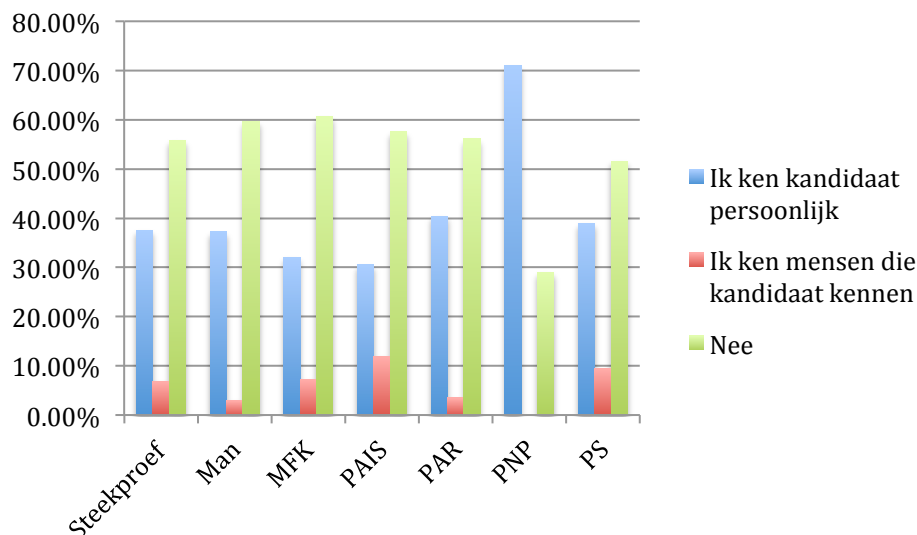
Voor de PNP stemmers schieten erbovenuit waarbij 71% van de kiezers heeft aangegeven de kandidaat waarop zij hebben gestemd persoonlijk te kennen. Dit percentage wordt op behoorlijke afstand gevolgd door de PAR stemmers waarvan 40.4 % heeft aangegeven hun kandidaat persoonlijk te kennen. Van de MFK stemmer kennen de meeste stemmers de kandidaat niet persoonlijk (60.6%) gevolgd door de MAN (59.7%). Overige gegevens staan vermeld in (tabel 18 en grafiek 17). PAIS en MFK

kiezers kennen het minst vaak de kandidaat waarop zij hebben gestemd persoonlijk maar toch is dit wel het geval bij 32% van de MFK stemmers en 30.5% van de PAIS stemmers.

Tabel 17. Kent u de kandidaat persoonlijk? Door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen ($n=622$).

	Ik ken kandidaat persoonlijk	Ik ken mensen die kandidaat kennen	Nee
Steekproef	37.50%	6.80%	55.80%
Man	37.30%	3.00%	59.70%
MFK	32.10%	7.30%	60.60%
PAIS	30.50%	11.90%	57.60%
PAR	40.40%	3.50%	56.10%
PNP	71.00%	0.00%	29.00%
PS	38.90 %	9.50%	51.60%

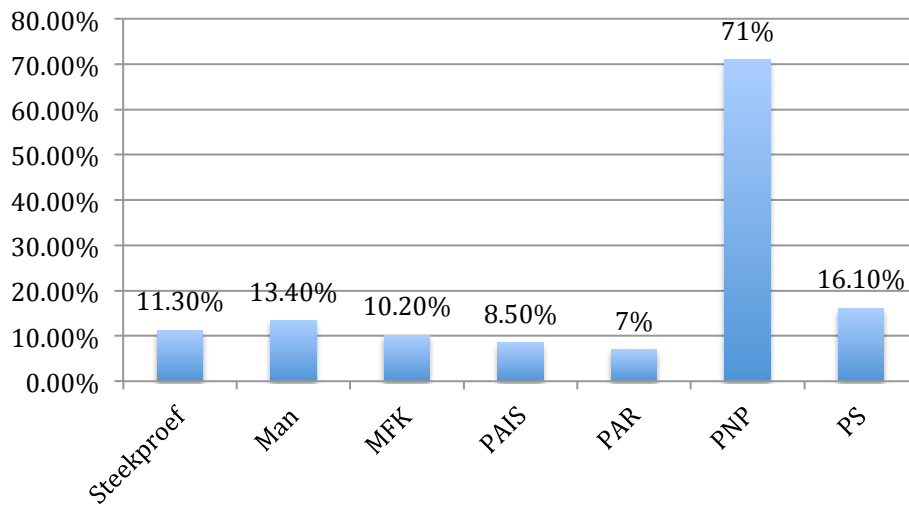
Grafiek 18. Kent u de kandidaat persoonlijk? Door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen ($n=622$).

Komt de kandidaat bij u uit de buurt?

Bij 11.3 % van de kiezers komt de kandidaat waarop is gestemd uit de buurt; van de overige 88.7 % is dat niet het geval. Vooral bij de PNP stemmers blijkt de kandidaat waarop is gestemd relatief vaak uit de buurt te komen (71%) en lijkt dit daarmee een belangrijke factor juist bij deze partij. Bij de PAR-stemmers blijkt dit het minst het geval te zijn (7 %) en is dit nauwelijks een factor die van belang is (zie grafiek 19).

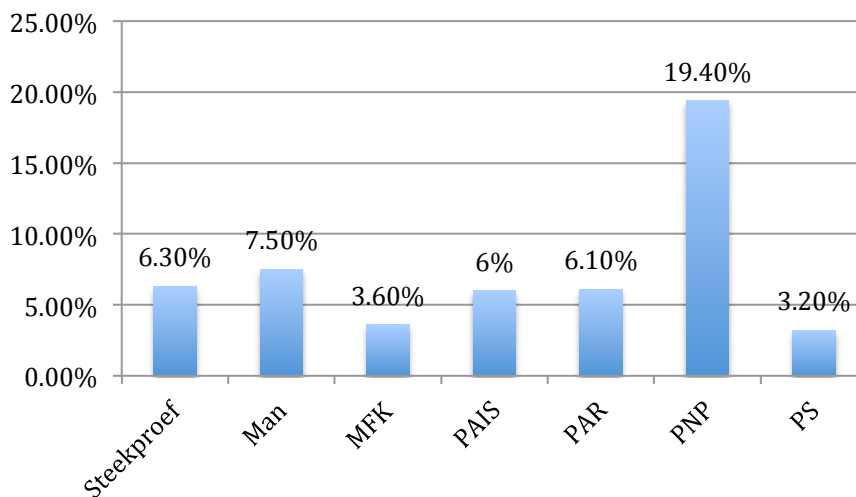
Grafiek 19. Komt de kandidaat bij u uit de buurt? Door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=622).

Is de kandidaat familie van u?

Bij 6.3 % van de kiezers is de kandidaat waarop is gestemd familie; van de overige 93.7 % is dat niet het geval. Vooral voor de PNP stemmer blijkt er relatief vaak op een kandidaat met een familieband te zijn gestemd (19.4 %); bij de MFK-er is dat het minst het geval (3.6 %) (zie grafiek 20).

Grafiek 20. Is de kandidaat familie van u? Door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=621).

B.7 Kiezen op basis van inhoudelijke informatie

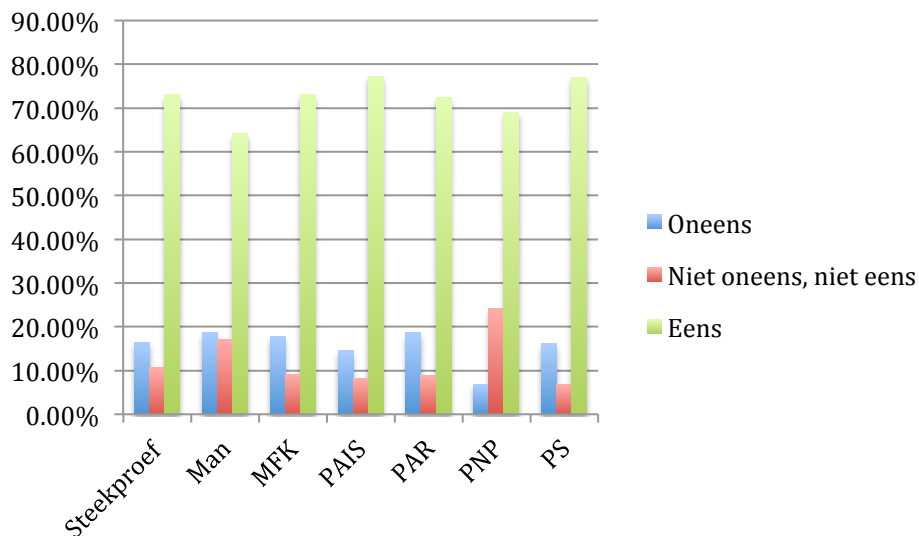
Inhoudelijk de beste

73 % van de kiezers heeft gestemd op de partij die naar hun idee het beste is (zie grafiek 21; voor de exacte percentages zie tabel 18). De kiezers zijn het over het algemeen eens met deze stelling. PAIS stemmers zijn het vaker (77.3 %) en MAN-stemmers minder vaak eens met de stelling dat ze hebben gestemd op de partij die inhoudelijk het beste is (64.1 % is het er mee eens, 18.8% is het er mee oneens).

Tabel 18. Stelling: *Gestemd op de partij die inhoudelijk de beste is. (n=577)*

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	16.50%	10.60%	73.00%
Man	18.80%	17.20%	64.10%
MFK	17.70%	9.20%	73.10%
PAIS	14.50%	8.20%	77.30%
PAR	18.60%	8.80%	72.50%
PNP	6.90%	24.10%	69.00%
PS	16.10%	6.80%	77.10%

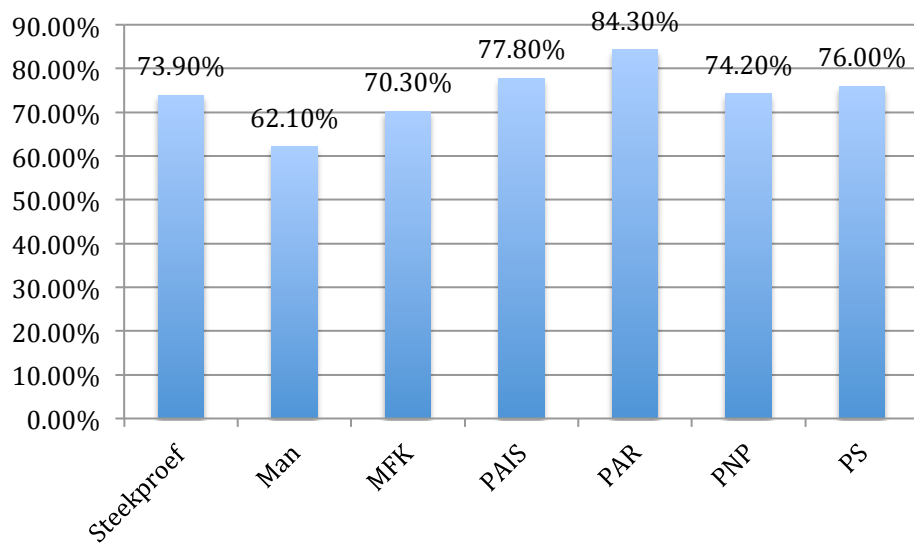
Grafiek 21.: Stelling: *Gestemd op de partij die inhoudelijk de beste is (n=577).*

Partijprogramma

73.90 % van de kiezers heeft aangegeven een of meerdere partijprogramma's of overzichten van speerpunten van bepaalde partijen te hebben gelezen (zie grafiek 22). De PAR-stemmer (84.3%), PAIS-stemmer (77.8 %), PS-stemmer (76.0%) en PNP-stemmer (74.2%) hebben vaker een partijprogramma gelezen dan gemiddeld; de MAN (62.1%) en MFK-stemmers (70.3 %) hebben gemiddeld minder vaak een of meerdere partijprogramma's gelezen.

Grafiek 22. Heeft u een of meerdere Partijprogramma's of speerpunten van partijen gelezen door kiezers van de steekproef en per partij (n=623).

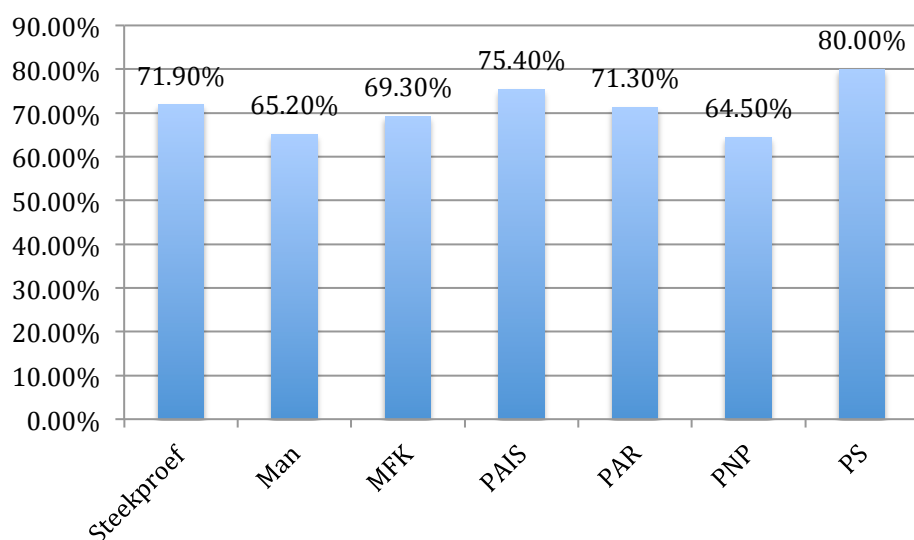

Politieke Debatten

Er zijn in aanloop naar de verkiezingen verschillende politieke debatten georganiseerd op Curaçao die via radio, tv en/of internet te volgen waren. Dit is voor Curaçao een vrij nieuwe trend. Veelal werd een debat ingevuld als het beurtelings reageren op een centrale stelling.

71.9 % van de kiezers heeft aangegeven een of meerdere politieke debatten te hebben gevolgd (zie grafiek 23). De PS (80.0 %) en PAIS-stemmers (75.4 %) hebben relatief vaker een of meerdere debatten gevolgd dan gemiddeld. De MAN-stemmer (65.2 %), PNP stemmer (64.5 %) en MFK stemmer (69.3 %) hebben relatief minder vaak een politieke debat gevolgd dan gemiddeld.

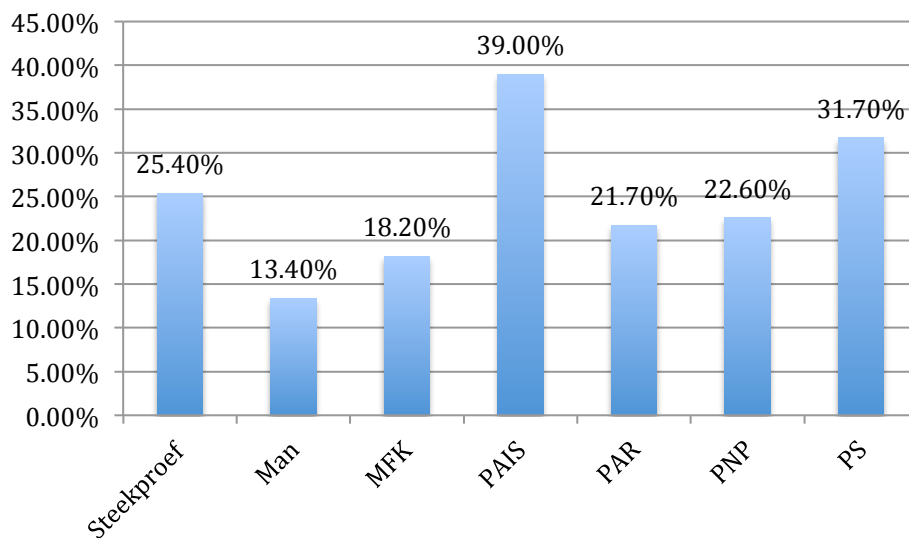
Grafiek 23. Politieke debatten door kiezers van de steekproef en per partij (n=622).

Websites

Van de kiezers heeft 25.4% en of meerdere websites bezocht van een of meerdere politieke partijen (zie grafiek 24). Opvallend is dat zowel meer PAIS-stemmers (39.0 %) als PS-stemmers (31.7 %) meer dan gemiddeld een website hebben bezocht; de MAN stemmer (13.4%), MFK-stemmer (18.2%), PAR-stemmer (21.7%) en PNP-stemmer (22.6 %) hebben relatief minder vaak websites van politieke partijen bezocht.

Grafiek 24. Websites van politieke partijen bezocht door kiezers van de steekproef en per partij (n=623).

Inhoudelijke stellingen

Er is tevens een aantal stellingen voorgelegd aan de respondenten om meer zicht te kunnen krijgen in de inhoudelijke waarden van kiezers. De onderwerpen zijn gekozen op basis van wat in internationaal kiezersonderzoek veel gebruikte thema's zijn en aangevuld met belangrijke actuele lokale issues. De uitkomsten worden hieronder weergegeven per thema. Zo is er onder meer naar meningen gevraagd op stellingen over de positie van Curaçao binnen het Koninkrijk der Nederlanden, de screening van bewindslieden, migranten en taal.

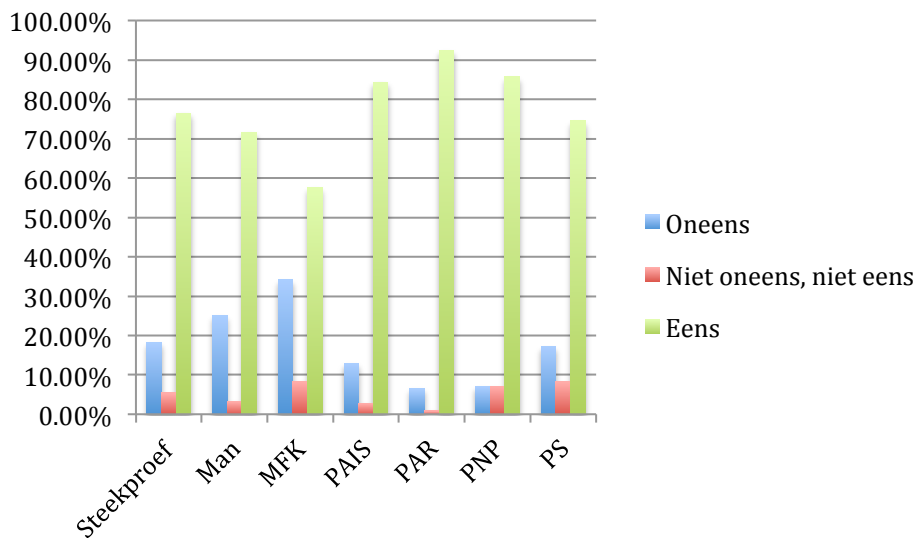
Screening van ministers

76.5 % van de kiezers is het eens met de stelling dat het screenen van ministers belangrijk is, 18.2% van de kiezers is het hier niet mee eens en 5.4 % heeft geen mening. Vooral de PAR-stemmer is eens met deze stelling (92.5%), gevolgd door de PAIS-stemmer (84.3%). Het is opvallend dat 34.2% van de MFK stemmers en 25.0% van de MAN-stemmers (25.0%) aangeven het oneens te zijn met de stelling dat screening van ministers voor hen belangrijk is. Overige resultaten staan vermeld in tabel 19 en grafiek 25.

Tabel 19. Stelling: 'Screening van ministers vind ik belangrijk' (n=575)

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	18.20%	5.40%	76.50%
Man	25.00%	3.30%	71.70%
MFK	34.20%	8.30%	57.50%
PAIS	13.00%	2.80%	84.30%
PAR	6.50%	0.90%	92.50%
PNP	7.10%	7.10%	85.70%
PS	17.20%	8.20%	74.50%

Grafiek 25. Stelling: Screening van ministers vind ik belangrijk; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=575)

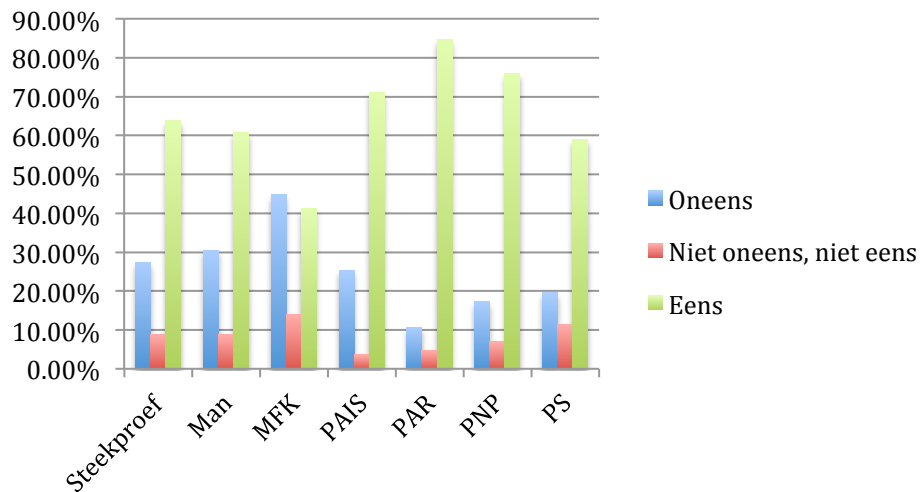
Openheid over financiers

63.8 % van de kiezers is het eens met de stelling dat partijen open moeten zijn over hun financiers; 27.3 % is het hier niet mee eens en 8.9 % heeft geen mening. Vooral de PAR stemmer is het eens met de stelling dat partijen meer openheid moeten geven over financiers (84.6%), gevolgd door de PNP-stemmer (75.9%). Ook hier valt weer op dat MFK en MAN stemmers het hier het meest mee oneens zijn. (44.7 respectievelijk 30.4%). In tabel 20 en grafiek 26 staan de resultaten hiervan.

Tabel 20 telling: 'Partijen moeten openheid geven over hun financiers' (n=575)

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	27.30%	8.90%	63.80%
Man	30.40%	8.90%	60.70%
MFK	44.70%	14.00%	41.20%
PAIS	25.20%	3.70%	71.00%
PAR	10.60%	4.80%	84.60%
PNP	17.20%	6.90%	75.90%
PS	19.5%	11.4%	59.00%

Grafiek 26. Stelling: *Partijen moeten openheid geven over hun financiers*; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=575)

Curaçao in Koninkrijk

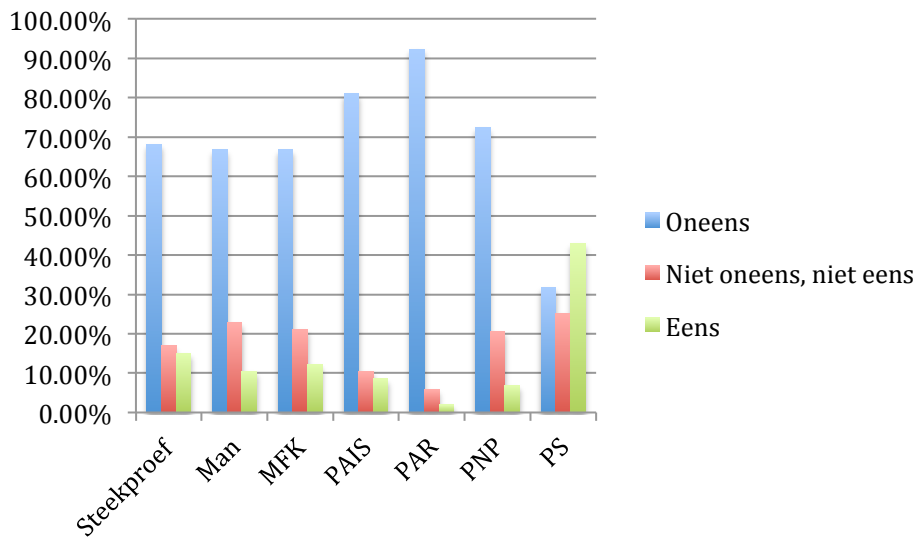
Dit is een van de hot topics in het politieke debat op Curaçao. Van de kiezers is 15% het eens met de stelling dat Curaçao uit het Koninkrijk der Nederlanden moet stappen en 68.1 % van de kiezers is het oneens met de stelling dat Curaçao uit het Koninkrijk der Nederlanden moet stappen. 16.9 % heeft geen mening over deze stelling. De meningen over dit thema zijn zeer sterk verdeeld weten we uit voorgaande verkiezingen en het referendum van 2009 waarbij Curaçao was verdeeld in een *SI* en *NO* kamp waarbij het *SI* kamp (kort samen te vatten als voor behoud van de Staatkundige band met Nederland) een nipte zege behaalde al ging het referendum niet direct over onafhankelijkheid maar over de vraag of het proces tot onderhandeling met Nederland over een autonome status van Curaçao binnen het Koninkrijk moest worden voorgezet waarbij alle weerstand tegen de toen gevestigde politieke orde zich verzamelde in het *NO* kamp wat een belangrijke basis is geweest voor de opkomst van PS.

Voor de PAR stemmer is het er niet mee eens dat Curaçao uit het Koninkrijk moet stappen (92.2%), gevolgd door de PAIS stemmer (81.0%). Van de PS-stemmers is 43% het er mee eens dat Curaçao uit het Koninkrijk moet stappen maar toch is ruim 31% van de PS kiezers het er niet mee eens. MFK, MAN en PNP nemen een tussenpositie in waarbij 66 tot 72% het oneens is met de stelling dat Curaçao uit het Koninkrijk moet stappen. Overige resultaten staan vermeld in tabel 21 en grafiek 27.

Tabel 21 Stelling: *'Curaçao moet uit het Koninkrijk stappen'* (n=573)

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	68.10%	16.90%	15.00%
Man	66.70%	22.80%	10.50%
MFK	66.70%	21.10%	12.30%
PAIS	81.00%	10.50%	8.60%
PAR	92.20%	5.90%	2.00%
PNP	72.40%	20.70%	6.90%
PS	31.80%	25.20%	43.00%

Grafiek 27. Stelling: 'Curaçao moet uit het Koninkrijk stappen' door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=573)

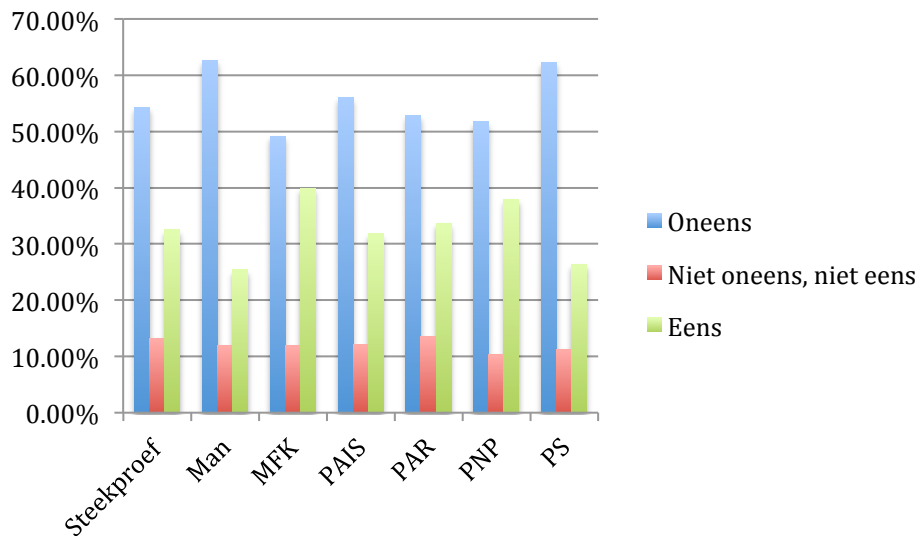
Instructietaal op school

Van de kiezers is 54.30% het er niet mee eens dat scholen zelf moeten bepalen welke instructietaal ze gebruiken; 32.5 % is hier wel mee eens en 13.2 % heeft geen mening. Vooral de MAN-stemmer (62.70 %) en de PS-stemmer (62.3%) vinden niet dat de scholen dit zelf moeten kiezen. De MFK stemmer (39.9 %) en de PNP-stemmer (37.90) zijn het vooral eens met deze stelling. Overige resultaten staan vermeld in tabel 22 en grafiek 28.

Tabel 22. Stelling: 'Scholen moeten zelf kunnen kiezen welke instructietaal ze gebruiken; Papiaments, Nederlands, Spaans of Engels' (n=584)

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	54.30%	13.20%	32.50%
Man	62.70%	11.90%	25.40%
MFK	49.20%	11.90%	39.90%
PAIS	56.10%	12.10%	31.80%
PAR	52.90%	13.50%	33.70%
PNP	51.70%	10.30%	37.90%
PS	62.30%	11.30%	26.40%

Grafiek 28. Stelling: 'Scholen moeten zelf kunnen kiezen welke instructietaal ze gebruiken; Papiaments, Nederlands, Spaans of Engels'; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=584)

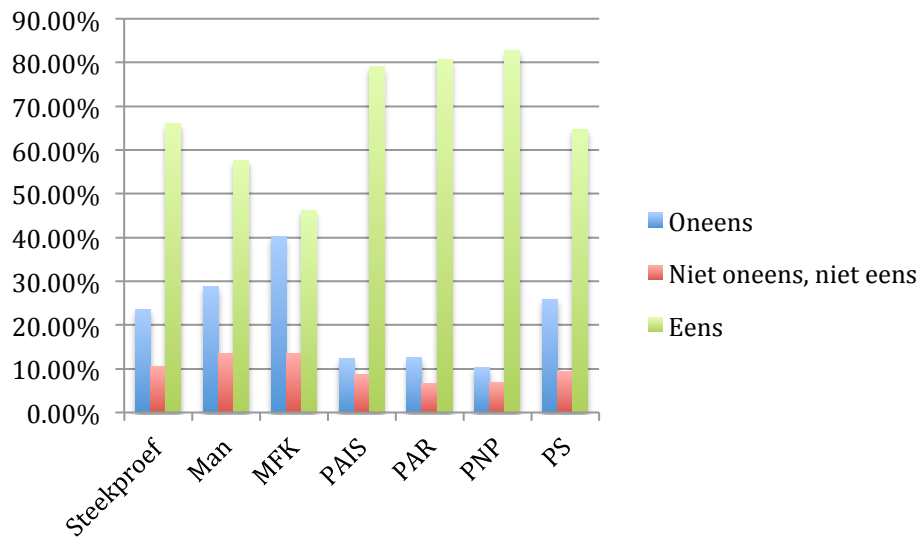
Veroordeelde politici

66.00 % van de kiezers vindt dat een veroordeelde politicus geen minister meer mag worden op Curaçao, 23.5 % is hier niet mee eens en vindt dat veroordeelde politici wel minister mogen worden en 10.5 % heeft geen mening over deze stelling. Vooral de PNP-stemmer is het eens dat veroordeelde politici geen minister mogen worden (82.8 %), gevolgd door de PAR-stemmer (80.8 %) en de PAIS-stemmer (79.00%). De MFK-stemmer vinden het minst dat veroordeelde politici geen minister mogen worden (40.3 %), gevolgd door de MAN (28.8 %). Overige resultaten staan vermeld in tabel 23 en grafiek 29.

Tabel 23. Stelling: 'Politici die veroordeeld zijn mogen geen minister worden'; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=582)

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	23.50%	10.50%	66.00%
Man	28.80%	13.60%	57.60%
MFK	40.30%	13.40%	46.20%
PAIS	12.40%	8.60%	79.00%
PAR	12.50%	6.70%	80.80%
PNP	10.30%	6.90%	82.80%
PS	25.90%	9.30%	64.80%

Grafiek 29. Stelling: 'Politici die veroordeeld zijn mogen geen minister worden' door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=582)

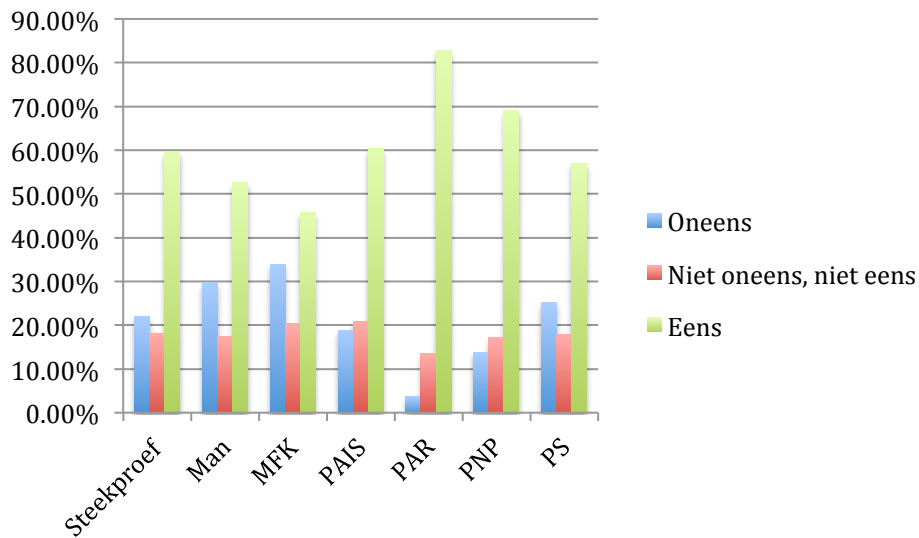
Migranten op Curaçao

Een veelgebruikt onderwerp in kiezersonderzoek gaat over de tolerantie ten opzichte van migranten in een land. 59.8 % van de kiezers vindt Migranten noodzakelijk voor de economische ontwikkeling van Curaçao; 22.1 % is het hier niet mee eens en 18.1 % heeft geen mening. Vooral de PAR-stemmers vinden migranten belangrijk voor de ontwikkeling van Curaçao (82.7 %). De MFK stemmers (33.9 %), gevolgd door de PS stemmer (25.2 %) vinden migranten het minst belangrijk voor Curaçao. De weerstand onder MFK stemmers groter is dan onder PS stemmers. Overige resultaten staan vermeld in tabel 24 en grafiek 30.

Tabel 24. Stelling: 'Migranten zijn noodzakelijk voor de economische ontwikkeling van Curaçao'; (n=580)

	Oneens	Niet oneens, niet eens	Eens
Steekproef	22.10%	18.10%	59.80%
Man	29.80%	17.50%	52.60%
MFK	33.90%	20.30%	45.80%
PAIS	18.90%	20.80%	60.40%
PAR	3.80%	13.50%	82.70%
PNP	13.80%	17.20%	69.00%
PS	25.20%	17.80%	57.00%

Grafiek 30. Stelling: 'Migranten zijn noodzakelijk voor de economische ontwikkeling van Curaçao'; door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=580).

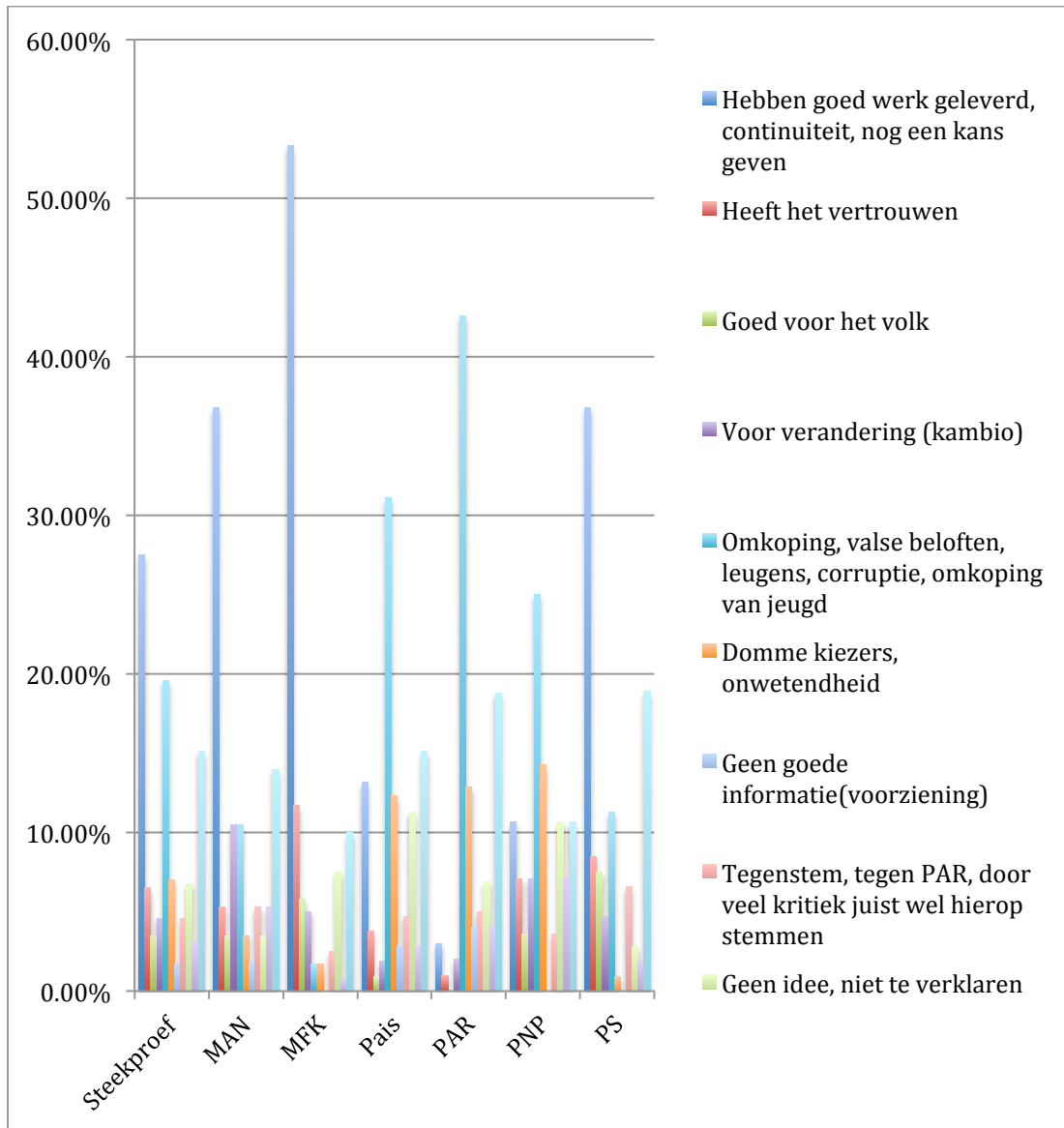
B.8 Underdog

De respondenten is gevraagd waarom zij dachten dat, ondanks de vele kritiek op kabinet Schotte en het vallen van de regering, er wederom veel op MFK, PS en MAN is gestemd. Op deze open vraag is zeer divers geantwoord. De antwoorden zijn gecategoriseerd en gecodeerd in 11 verschillende categorieën (zie tabel 26). Het meest genoemd (door 27,50%) zijn de argumenten dat deze partijen goed werk hebben geleverd, ze nog een kans verdienen en dat dit de continuïteit waarborgt. Logischerwijs zijn het met name de MFK, MAN en PS stemmer die deze inschatting maken. De een na grootste categorie van genoemde redenen voor dit stemgedrag (19,60%) zijn verdenkingen van omkoping, valse beloften, leugens en corruptie. Opvallend is dat veel van deze respondenten benoemen dat dit zou gaan om omkoping van met name jeugd. Vooral de PAR, PAIS en PNP stemmer benoemen deze mogelijke achterliggende reden voor de stemkeuze. Daarnaast zijn er nog andere redenen genoemd waarom men denkt dat er opnieuw op de regeringspartijen is gestemd: het zou domme kiezers betreffen of gaan om onwetendheid (7%), men zou vertrouwen hebben in de partijen (6,5%), men zou verandering willen (4,6%), men zou juist op deze partijen stemmen als tegenstem, juist vanwege alle kritiek, of juist tegen PAR (4,6%), men zou de partijen zien als goed voor het volk (3,5%) en men zou toch weer stemmen op deze partijen vanwege gebrek aan goede informatie(voorziening) (1,7%). 6,8% van de respondenten geeft aan geen idee te hebben en het stemgedrag niet kunnen verklaren en dat 3,1% van de respondenten onthoudt zich bij deze open vraag expliciet van commentaar.

Tabel 25. *Er is veel kritiek geweest op kabinet Schotte. Uiteindelijk is deze regering gevallen. Bij de laatste verkiezingen heeft 53% van de kiezers opnieuw op de regeringspartijen van kabinet Schotte gestemd. Waarom heeft men volgens u weer op MFK, PS en MAN gestemd?* door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=576)

	Hebben goed werk geleverd, continuïteit, nog een kans geven	Heeft het vertrouwen	Goed voor het volk	Voor verandering (kambio)	Omkoping, valse beloften, leugens, corruptie, omkoping van jeugd	Domme kiezers, onwetendheid	Geen geode informatie (voorziening)	Tegenstem, tegen PAR, door veel kritiek juist wel hierop stemmen	Geen idee, niet te verklaren	Geen mening, geen commentaar	Overige redenen
Steekproef	27,50%	6,50%	3,50%	4,60%	19,60%	7,00%	1,70%	4,60%	6,80%	3,10%	15,10%
MAN	36,80%	5,30%	3,50%	10,50%	10,50%	3,50%	1,80%	5,30%	3,50%	5,30%	14,00%
MFK	53,30%	11,70%	5,80%	5,00%	1,70%	1,70%	0,00%	2,50%	7,50%	0,80%	10,00%
Pais	13,20%	3,80%	0,90%	1,90%	31,10%	12,30%	2,80%	4,70%	11,30%	2,80%	15,10%
PAR	3,00%	1,00%	0,00%	2,00%	42,60%	12,90%	4,00%	5,00%	6,90%	4,00%	18,80%
PNP	10,70%	7,10%	3,60%	7,10%	25,00%	14,30%	0,00%	3,60%	10,70%	7,10%	10,70%
PS	36,80%	8,50%	7,50%	4,70%	11,30%	0,90%	0,00%	6,60%	2,80%	1,90%	18,90%

Grafiek 31. Er is veel kritiek geweest op kabinet Schotte. Uiteindelijk is deze regering gevallen. Bij de laatste verkiezingen heeft 53% van de kiezers opnieuw op de regeringspartijen van kabinet Schotte gestemd. Waarom heeft men volgens u weer op MFK, PS en MAN gestemd? door kiezers van de steekproef en van verschillende politieke partijen (n=576)

B 9 Persoonlijk belang

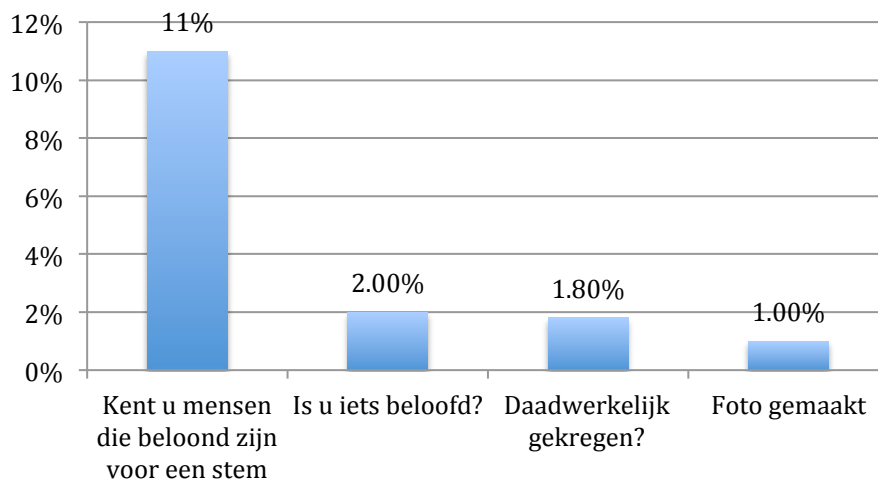
Als laatste is kiezers gevraagd of ze persoonlijk belang hadden bij hun stemkeuze, of ze een tegenprestatie hebben gekregen in de vorm van bijvoorbeeld telefoonkaarten, geld of beloftes die betrekking hadden op hun directe persoonlijke omgeving; de resultaten hiervan staan vermeld in grafiek 32.

Van de respondenten in dit onderzoek heeft 11% aangegeven mensen te kennen die beloofd zijn voor hun stem. 2% heeft aangegeven dat hen zelf iets beloofd is in ruil voor hun stem; 1.8 % geeft aan

dat ook daadwerkelijk te hebben gekregen. Ook is na alle ophef voor de verkiezingen over het belonen van stemmen (waarbij dat met een foto op een telefoon zou kunnen worden aangetoond) gevraagd of mensen een foto hebben gemaakt in het stemhokje. 1.0% van de respondenten heeft aangegeven daadwerkelijk een foto te hebben gemaakt in het stemhokje (van deze 6 personen stemden er 3 op PS, 1 op PAR, 1 op PAIS en 1 op MFK).

Ondanks de gevoeligheid van dit specifieke onderwerp zijn er wel mensen geweest die hebben aangegeven dat er een tegenprestatie is ingezet in ruil voor een stem. Dit bevestigt in zeer beperkte mate de zorgen en geruchten die hierover rondgingen maar kan geen enkele conclusie geven over hoe vaak dit is voorgekomen en op welke manier. In totaal zijn er 17 kiezers die hebben aangegeven dat ze een tegenprestatie hebben gekregen voor hun stem, in de vorm van geld (n=4), voedsel (n=7), aanpassingen in de straat (n=3), zekerheid op werk (n=1), andere gunsten (n=2).

Grafiek 32. Persoonlijk belang van de stemmers

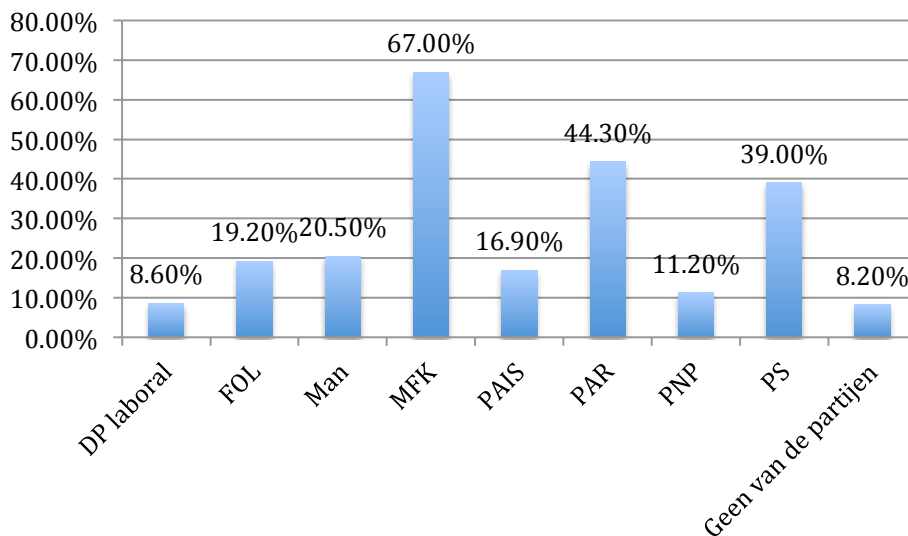
4.4 ONDERZOEKSVRAAG 3: Negatieve berichtgeving

Kiezers is gevraagd of ze in aanloop naar de verkiezingen negatieve berichten hebben gehoord over bepaalde partijen. De meeste kiezers hebben negatieve berichtgeving gehoord over MFK (67.0%), gevolgd door de PAR (44.3%) en de PS (39.00%). Minste negatieve berichtgeving is gerapporteerd over DP (8.6%). Ook geeft 8.2 % van de kiezers aan over geen enkele partij negatieve berichten te hebben gehoord (zie grafiek 33, voor de aantallen zie tabel 26).

Tabel 26. Negatieve berichtgeving van de gehele steekproef over de verschillende partijen (n=698)

DP laboral	(n = 60), 8.6%
FOL	(n = 134), 19.2%
Man	(n = 143), 20.5 %
MFK	(n = 468), 67 %
PAIS	(n = 118), 16.9 %
PAR	(n = 309), 44.3 %
PNP	(n = 78), 11.2 %
PS	(n = 272), 39.0%
Geen van de partijen	(n = 57), 8.2 %

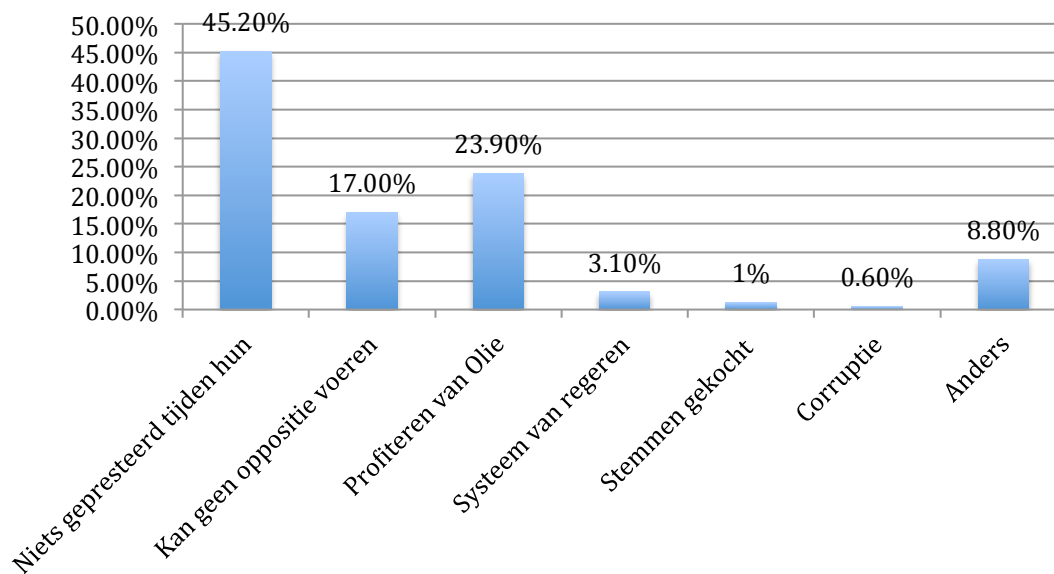
Grafiek 33. Negatieve berichtgeving van de gehele steekproef over de verschillende partijen (n=698)

Negatieve berichtgeving PAR

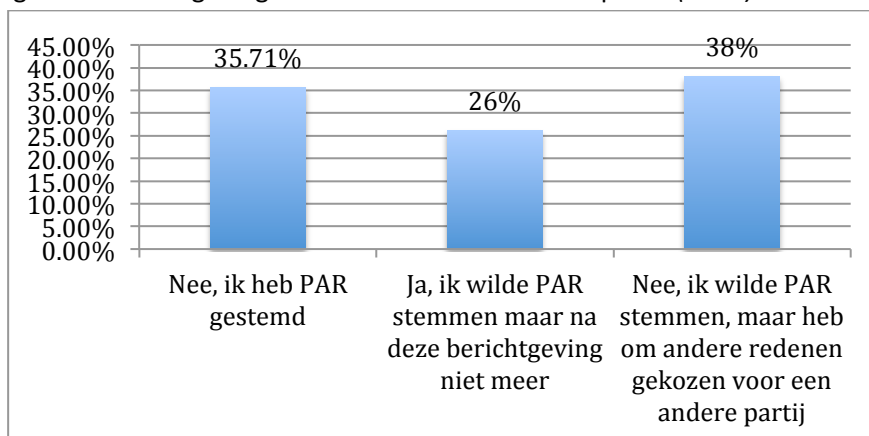
Van respondenten die hebben aangegeven dat ze negatieve berichten gehoord over de PAR (n=309) heeft 51.4 % aangegeven (n=159) waarover ze negatieve berichtgeving hebben gehoord. Resultaten hiervan staan vermeld in grafiek 34. De meeste negatieve berichtgeving die betrekking heeft op PAR is gehoord over dat PAR niets gepresteerd heeft tijdens haar regeerperiode (45.2%), gevolgd door het profiteren van olie (23.9%) en dat ze geen oppositie kunnen voeren (17.0 %).

Grafiek 34. Negatieve berichtgeving over PAR (n=159).

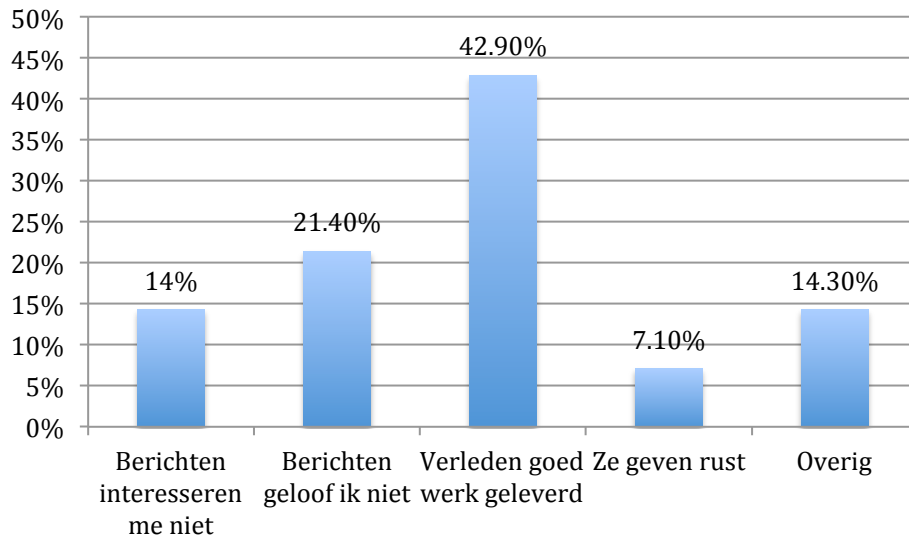
Vervolgens is aan deze 159 kiezers gevraagd of deze negatieve berichten hen ervan heeft weerhouden om op PAR te stemmen. De non-response op deze vraag is 15.1 % (n=24) en 58 % (n=93) geeft aan dat ze nooit hebben overwogen om op PAR te stemmen. Van de kiezers met de intentie om op PAR te stemmen en die negatieve berichten hebben gehoord over PAR (n=42) geeft 35,7% (n=15) aan dat ze toch op PAR hebben gestemd, 26,2 % (n=11) geeft aan dat ze na deze berichten hun keuze hebben gewijzigd. 38,1 % (n=16) geeft aan dat ze op PAR wilde stemmen maar om andere redenen uiteindelijk niet op PAR hebben gestemd (zie grafiek 35).

Grafiek 35. Negatieve berichtgeving weerhouden te stemmen op PAR (n=42).

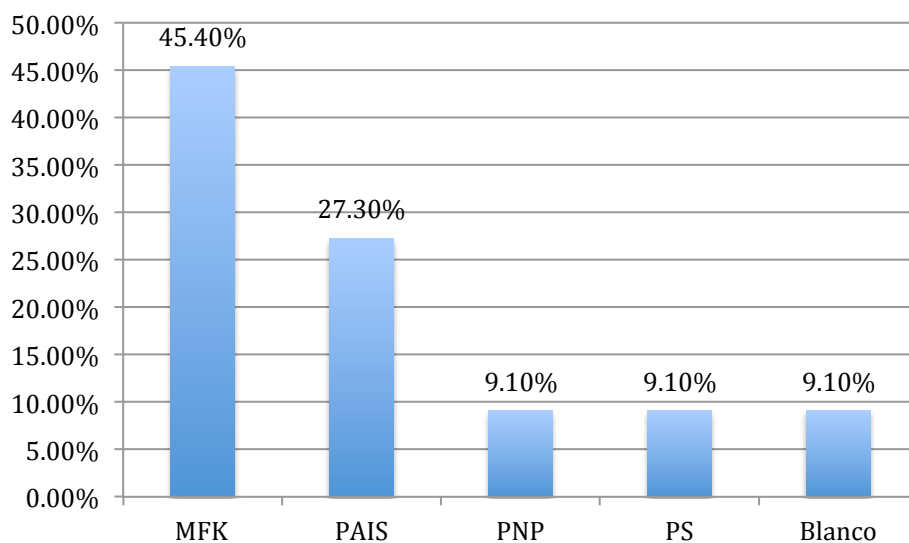
Belangrijk uit grafiek 36 is op te merken dat 35,7 % (n=15) aangeeft dat ondanks de negatieve berichten toch op PAR hebben gestemd. Deze 35,7 % is vervolgens nog gevraagd of ze kunnen aangeven waarom ze toch op PAR hebben gestemd ondanks deze negatieve berichtgeving (zie grafiek 36, n=14). Ruim 42% van deze groep geeft aan dat ze toch op PAR hebben gestemd omdat ze in het verleden goed werk hebben geleverd; 21.4 % gelooft de berichten niet en 14 % interesseert de berichten niet.

Grafiek 36. Motivatie stemmen op PAR ondanks negatieve berichtgeving (n=14).

Uit grafiek 35 is op te maken dat 26,2 % van deze groep aangeeft dat ze wel op PAR wilde stemmen maar na deze berichten niet meer. Van deze groep kiezers is onderzocht op wie ze uiteindelijk hebben gestemd. De gegevens hiervan staan in grafiek 37. 45.4 % (n=5) heeft op MFK gestemd, 27.3 % (n=3) heeft uiteindelijk op PAIS gestemd. De rest ging naar PNP, PS en een Blanco stem (elk n=1).

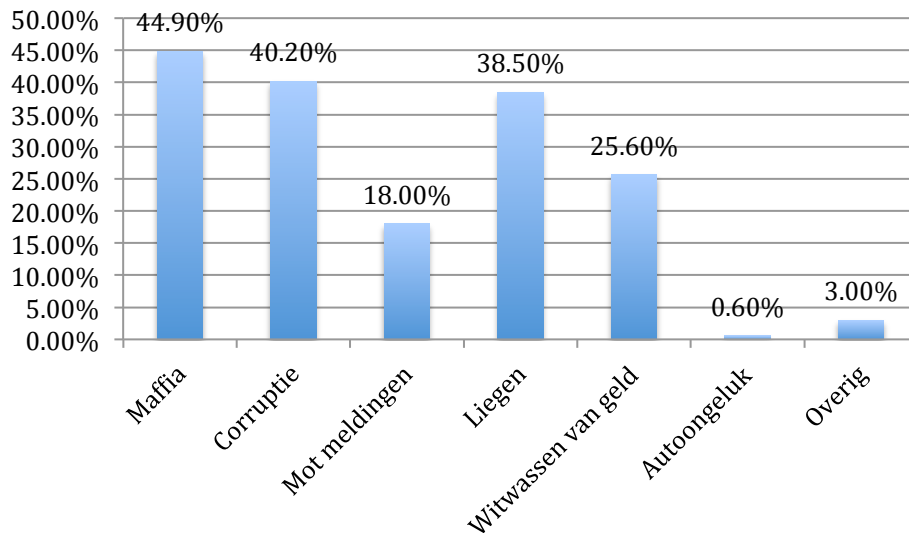
Grafiek 37. Op welke partij is gestemd na negatieve berichtgeving van PAR (n=11)

Negatieve berichtgeving MFK

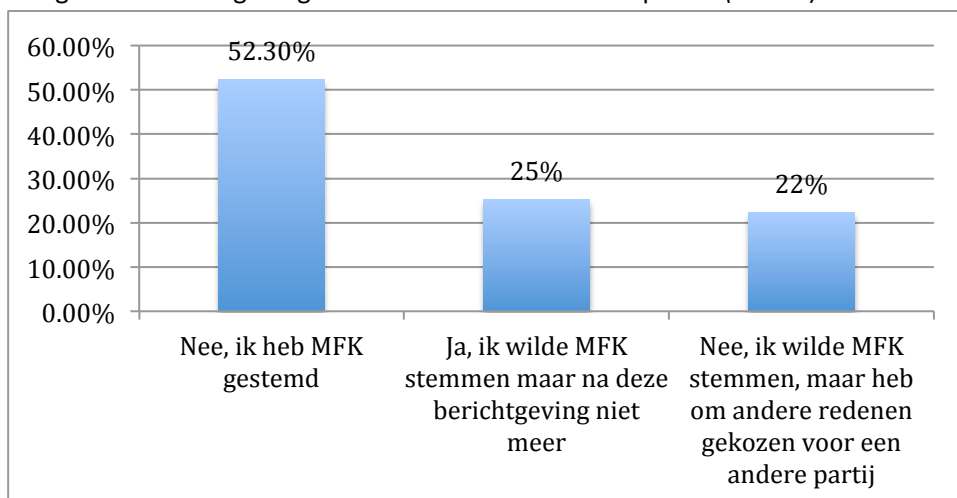
Ook aan respondenten door wie is aangegeven dat ze negatieve berichten gehoord hebben over MFK ($n=468$), is gevraagd waarover ze precies negatieve berichten hebben gehoord. Resultaten hiervan staan vermeld in grafiek 38. Meeste negatieve berichtgeving was over Maffiabanden (44.9%), Corruptie (40.20 %) en Liegen (38.5 %). Scores voor overige vormen van negatieve berichtgeving over MFK staan in grafiek 38.

Grafiek 38. Negatieve berichtgeving over MFK ($n=468$).

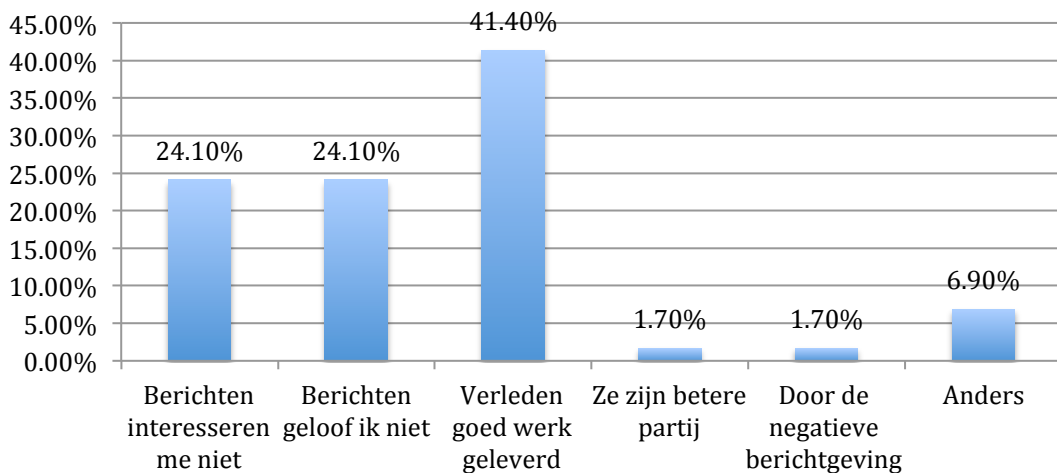
Vervolgens is aan deze 468 kiezers gevraagd of deze negatieve berichten hen ervan hebben weerhouden om op MFK te stemmen. De non-response op deze vraag is 38,2 % ($n=179$) en 38,0 % ($n=178$) geeft aan dat ze nooit hebben overwogen om op MFK te stemmen. Van de kiezers die de intentie hadden om MFK te stemmen en die negatieve berichten hebben gehoord over MFK ($n=111$) geeft 52,3% ($n=58$) aan toch op MFK te hebben gestemd, 25,2 % ($n=28$) geeft aan dat ze na deze berichten hun stem hebben gewijzigd. 22,5 % ($n=25$) geeft aan dat ze op MFK wilde stemmen maar om andere redenen uiteindelijk niet op MFK hebben gestemd (zie grafiek 39).

Grafiek 39. Negatieve berichtgeving weerhouden te stemmen op MFK ($n=111$).

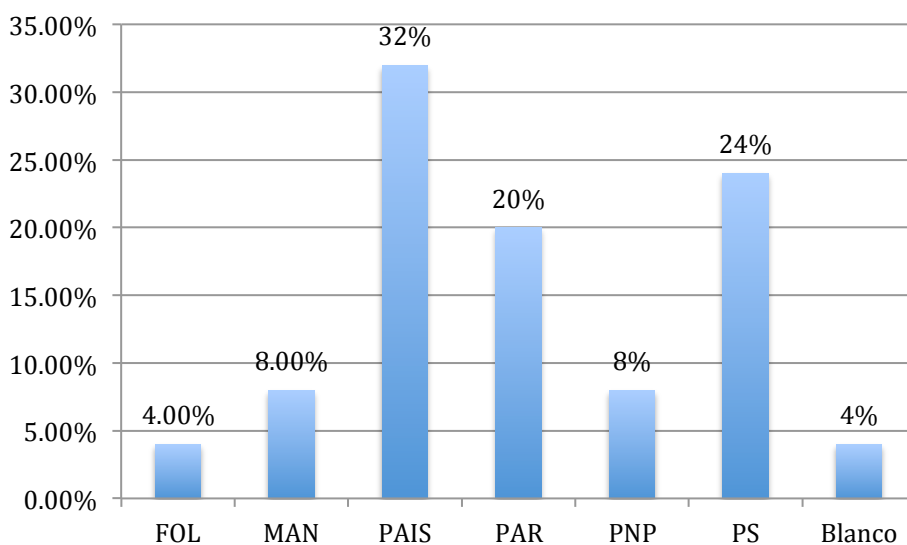
Aan de 52,30 % (n=58) die ondanks de door hen opgemerkte negatieve berichtgeving toch op MFK heeft gestemd, is vervolgens gevraagd, waarom men toch voor MFK heeft gekozen (zie grafiek 40). Van hen geeft 54.5 % aan dat ze toch op MFK hebben gestemd omdat ze vinden dat MKF in het verleden goed werk heeft geleverd; 27.3 % gelooft de berichten niet en 18.2 % interesseert de negatieve berichten over MFK niet en laat haar stemkeuze daar dus niet door beïnvloeden.

Grafiek 40. Motivatie stemmen op MFK ondanks negatieve berichtgeving (n=11).

Belangrijk uit grafiek 40 is op te merken dat 25,2 van de mensen die negatieve berichten over MFK heeft gehoord (n=28) aangeeft dat ze wel op MFK wilde stemmen maar na deze berichten niet meer. Van deze groep is vervolgens onderzocht op wie men uiteindelijk heeft gestemd. Hiervan staan de gegevens in grafiek 41 (n=25). Van deze groep heeft 32 % uiteindelijk op PAIS gestemd, 24 % op PS en 20 % op PAR.

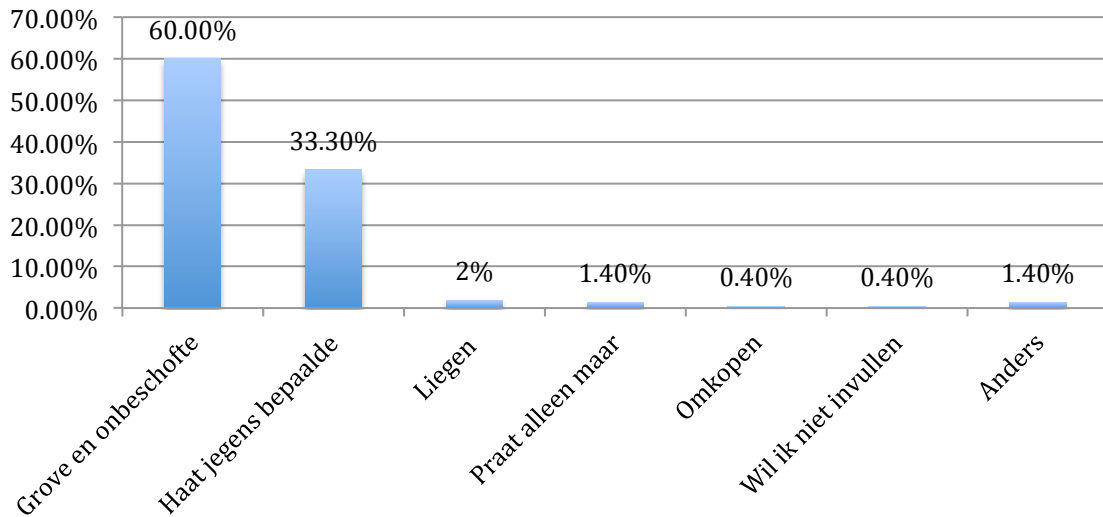
Grafiek 41. Op welke partij is gestemd na negatieve berichtgeving van MFK; (n=25)

Negatieve berichtgeving PS

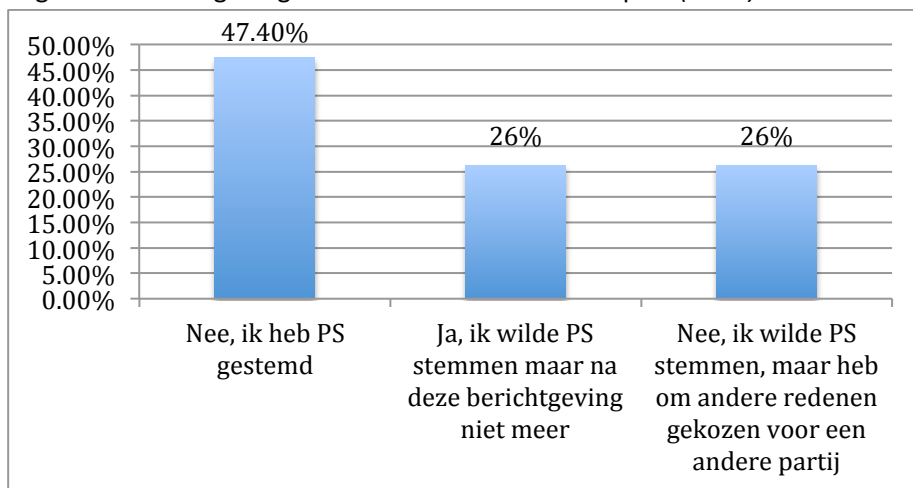
Van respondenten door wie is aangegeven dat ze negatieve berichten hebben gehoord over PS ($n=272$) heeft 77.2 % aangegeven waarover ze negatieve berichtgeving hebben gehoord. Resultaten hiervan staan vermeld in grafiek 42. Meeste negatieve berichtgeving vanuit PS is gemeld over grove en onbeschofte manieren (60 %) en haat jegens bepaalde groepen (33.3%).

Grafiek 42. Negatieve berichtgeving over PS ($n=210$).

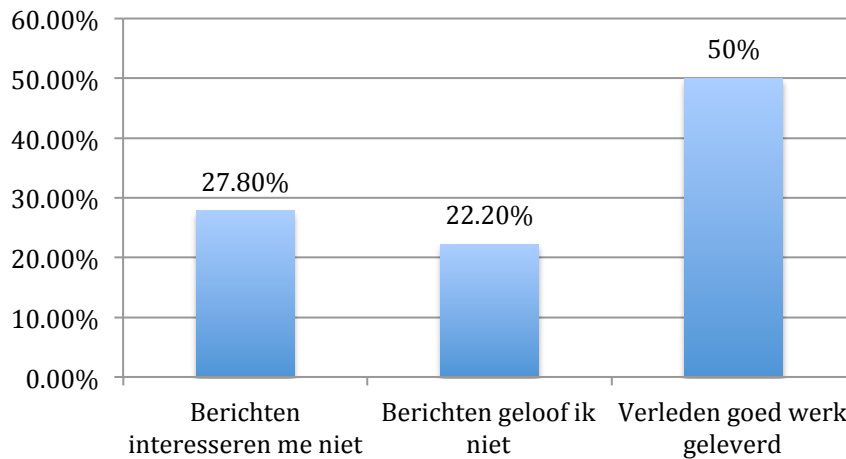
Vervolgens is aan deze 210 kiezers gevraagd of deze negatieve berichten hen ervan heeft weerhouden om op PS te stemmen. De non-response op deze vraag is 32,3 % ($n=68$) en 49,5 % ($n=104$) geeft aan dat ze nooit hebben overwogen om op PS te stemmen. Van de kiezers die de intentie hadden om PS te stemmen en die negatieve berichten hebben gehoord over PS ($n=38$) geeft 47,4% ($n=18$) aan dat ze toch op PS hebben gestemd, 26,3 % ($n=10$) geeft aan dat ze na kennisneming van deze negatieve berichten over PS hun stemvoorkeur heeft gewijzigd. 26,3 % ($n=10$) geeft aan dat ze op PS wilde stemmen maardat men om andere redenen uiteindelijk niet op PS heeft gestemd (zie grafiek 43).

Grafiek 43. Negatieve berichtgeving weerhouden te stemmen op PS ($n=38$).

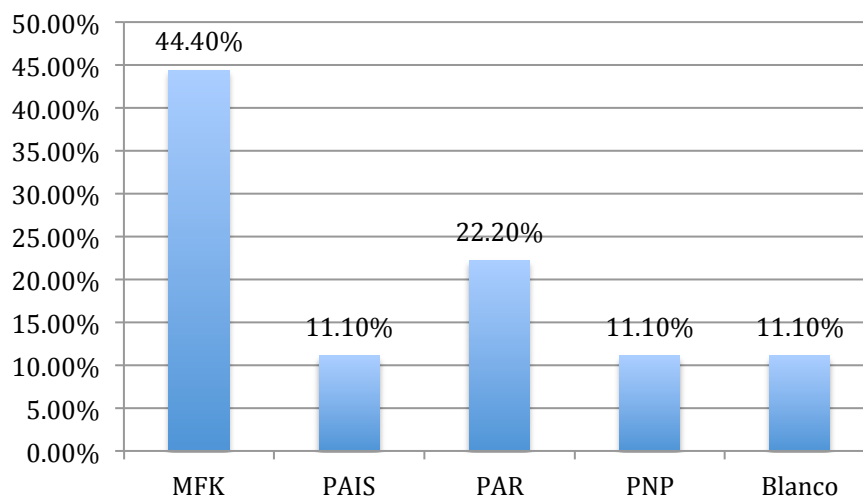
Aan de 47,4 % (n=18) die ondanks de negatieve berichtgeving toch op PS heeft gestemd is vervolgens gevraagd, waarom ze toch op PS hebben gestemd ondanks deze negatieve berichtgeving (zie grafiek 44). 50 % van deze groep geeft aan dat men toch op PS heeft gestemd omdat PS in het verleden goed werk hebben geleverd; 22.2 % gelooft de negatieve berichten niet en 27.8 % interesseert de berichten niet.

Grafiek 44. Motivatie stemmen op PS ondanks negatieve berichtgeving (n=18).

Uit grafiek 44 is op te merken dat 26,2 % (n=10) aangeeft dat ze de intentie had om op PS te stemmen maar na deze berichten heeft deze groep daarvan af gezien. Van deze personen is eveneens onderzocht op wie ze uiteindelijk hebben gestemd, waarvan de gegevens vermeld staan in grafiek 45 (n=9; van 1 kiezer hebben we deze informatie niet). 44.4 % heeft uiteindelijk op MFK gestemd en 22.2 % op PAR.

Grafiek 45. Op welke partij is gestemd na negatieve berichtgeving van PS (n=9).

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE

De hoofdvragen die in dit onderzoek centraal stonden hadden betrekking op welke determinanten de stemkeuze van de kiezer hebben bepaald bij de verkiezingen van het Land Curaçao op 19 oktober 2012.

Om deze hoofdvraag te beantwoorden zal eerst worden ingegaan op de deelvragen die zijn bepaald.

1. Welke verschuivingen in stemgedrag zijn er geweest de verkiezingsuitslag en 2010 en 2012?
2. Wat zijn de profielkenmerken van de stemmers per partij en welke determinanten spelen per partij een belangrijke rol in het kiesgedrag?
3. Welke invloed heeft de berichtgeving in de media voorafgaande aan de verkiezingen gehad op de stemkeuze?

Een van de belangrijke vragen bij verkiezingen is: Wie stemt op welke partij? Er is een analyse gedaan van verschuivingen in het stemgedrag. Er is een vergelijking gemaakt tussen de partij waarop mensen bij de vorige verkiezing hebben gestemd en de partij waarop ze in oktober 2012 hebben gestemd.

Daarnaast is in dit rapport een analyse gemaakt van de kenmerken en relevante determinanten voor stemmers per partij. Dit is verwerkt in profielen van kiezers die per partij zijn opgesteld voor de partijen die in oktober 2012 een of meerdere zetels hebben behaald in De Staten van Curaçao. De profielen worden ingeleid met demografische factoren en gaan daarna ook in op de andere determinanten van dit onderzoek.

Tenslotte is gekeken naar de invloed van negatieve berichtgeving op de stemkeuze.

5.1 VERSCHUIVINGEN IN STEMGEDRAG

De eerste onderzoeksvraag die is onderzocht had betrekking op de politieke verschuivingen die zijn waar te nemen tussen 2010 en 2012. De grootste partij in 2010 was de PAR, toen een uitschieter met 8 zetels. In 2012 liggen de zetelaantallen veel dichter bij elkaar. PS en MFK haalden beide 5 zetels, PAR en PAIS haalden beiden 4 zetels waarbij PAR en 4 verloor ten opzichte van 2010 en PAIS er 4 won als nieuwe partij. Om meer inzicht te krijgen in verschuivingen in het stemgedrag is gekeken naar de keuzes van kiezers in zowel 2010 als in 2012. In totaal stemden 45.5% van de kiezers 2012 weer op dezelfde partij als in 2010, 34.5% heeft in 2012 ten opzichte van 2010 voor een andere partij gekozen. Uit nadere analyses blijkt dat PAR inderdaad kiezers heeft verloren aan PAIS en dat 29% van de PAR stemmers uit 2010 naar PAIS is overgestapt.

PAIS haalt haar kiezers zoals hier boven is geconcludeerd voor een groot deel van de PAR. Daarnaast is PAIS in staat gebleken om ook nieuwe kiezers aan te trekken want 23 % van de PAIS kiezers heeft vorige verkiezingen niet gestemd. Tien procent heeft in 2010 ook al op PAIS gestemd maar dat resulteerde toen niet in het halen van de kiesdrempel waardoor PAIS geen zetel kreeg.

Tussen MFK, PS en MAN blijkt behoorlijk wat uitwisseling in stemmen te zijn geweest. De drie partijen die samen regeerden na de verkiezingen van 2010 haalden ondanks alle negatieve berichtgeving die op MFK, MAN en PS betrekking had toch weer een meerderheid. Deze partijen hadden op basis van deze meerderheid opnieuw een regering kunnen vormen. Bij de analyse van de kiezers voor deze coalitie in 2010 en 2012 blijkt dat een derde van de stemmen die MFK, MAN en PS in 2012 kregen niet afkomstig is van kiezers die in 2010 ook al voor een van deze drie partijen kozen. Een belangrijk deel van de aanwas bestaat uit nieuwe kiezers (18%); mensen die vorige keer niet hebben gestemd. Met name MFK trekt relatief veel kiezers die in 2010 niet hebben gestemd. 12% van de stemmers op een van deze drie partijen stemde in 2010 op een andere partij.

De electorale instabiliteit die eerder door Cijntje (1999) is vastgesteld voor de jaren '70, '80 en '90 voor Curaçao. Instabiliteit in stemgedrag lijkt ook in 2010 en 2012 kenmerkend voor de verkiezingsuitslagen. Echter, ondanks dat de uitslag van de verkiezingen van 2010 en 2012 dezelfde meerderheid (winnaars) oplevert, blijkt uit nadere analyse in dit onderzoek dat de kiezerspopulatie van PS, MFK en MAN niet zo stabiel is als de uitslag doet vermoeden. Een andere conclusie had betrekking op verschuivingen bij intrede van een nieuwe partij (Cijntje, 1999). Dit lijkt ook van toepassing op de sterke groei van PAIS die in 2012 van nul naar vier zetels ging.

5.2 KIEZERSPROFIELEN PER PARTIJ

De tweede onderzoeksvraag gaat over wat de achterban van de verschillende partijen op Curaçao kenmerkt en welke determinanten per partij het meest bepalend zijn. Hieronder wordt op basis van de analyses in dit onderzoek een algemeen beeld gegeven van de belangrijkste determinanten van het kiesgedrag van de Curaçaose stemmer en is er een kiezersprofiel opgesteld van de zes partijen die nu vertegenwoordigd zijn in De Staten (het parlement) van het Land Curaçao.

De determinanten voor het kiesgedrag van de Curaçaose stemmer

---

In het model dat in hoofdstuk 2 is beschreven zijn 9 determinanten bepaald in het proces om tot een keuze te komen wanneer men gaat stemmen. Een deel van deze factoren is op Curaçao relatief belangrijk, een deel minder belangrijk of te verwaarlozen als determinant. Ook is er verschil in het belang van bepaalde determinanten per partij.

Voor de hele steekproef kan worden geconcludeerd dat de determinant 'Kandidaat' een belangrijke rol speelt in dit proces. Persoonskenmerken van de kandidaat waarop gestemd is, zijn het meest genoemd bij de vraag waarom men op deze persoon heeft gestemd. Mensen lijken daardoor meer op een persoon dan op een partij te stemmen.

38% geeft aan de kandidaat waarop men heeft gestemd persoonlijk te kennen en 12,4% noemt dit als (hoofd) motivatie voor zijn of haar stemkeuze. 38% lijkt vrij hoog, maar is gezien de beperkte schaalgrootte op Curaçao wel verklaarbaar. Het is interessant om dit in internationaal vergelijkend perspectief verder te onderzoeken om te kijken welke invloed hier vanuit gaat in verhouding tot andere landen in de regio of daar buiten.

Viability (verwacht succes/*the winning vote*) is een factor die in alle verkiezingsprocessen een rol speelt. De overgrote meerderheid heeft aangegeven op een partij te hebben gestemd waarvan werd verwacht dat ze groot zouden worden. Het beeld dat van een partij bestaat, speelt hierin een belangrijke rol. Hoewel 45.5% van de kiezers in 2012 weer op dezelfde partij stemde als in 2010, geven maar weinig mensen aan dat ze *altijd* op dezelfde partij stemmen. Met twee relatief nieuwe partijen (PAIS en MFK) die samen 9 zetels hebben behaald in 2012 was dit geen verrassing. Stemmen uit gewoonte of traditie is relevant voor partijen die al langer bestaan zoals PAR waar een derde van de kiezers aangeeft altijd op dezelfde partij te stemmen.

Slechts een zeer beperkt deel van de kiezers geeft aan te stemmen op basis van aanbevelingen door anderen uit hun directe omgeving, dit lijkt een beperkte rol te spelen in het stemgedrag. Inhoud en politieke plannen van een partij worden door vrijwel geen enkele stemmer genoemd als directe motivatie voor hun stem. Toch geeft driekwart van de stemmers aan te hebben gestemd op de partij die zij inhoudelijk het beste vinden.

De determinant 'sympathie voor de underdog' (in dit geval de partijen uit de opgestapte regering) is ook in dit onderzoek als factor naar voren gekomen. Veel mensen benoemen het '*Duna un chèns*' en '*Nan a traha*' als analyse van het verkiezingsresultaat van de oude coalitie.

Een klein deel van de respondenten heeft aangegeven dat hen wat is beloofd in ruil voor hun stem. Het doen van beloftes of daadwerkelijk uitdelen van goederen in de strijd om de stemmen, eerder door Faber (2007) is aangeduid als publiek geheim op Curaçao, wordt door dit onderzoek bevestigd. Echter, wat betreft de daadwerkelijke omvang moeten de resultaten van dit onderzoek met enige voorzichtigheid worden beoordeeld. De omvang is hiermee niet in kaart te brengen. Op basis van de gekozen onderzoeksmethode waarbij sociaal wenselijkheid toch een rol kan spelen in de beantwoording van gevoelige vragen is het niet ondenkbaar dat *favours* in de uiteindelijke stemkeuze een grotere rol hebben gespeeld dan uit de resultaten naar voren komt. Een manier om de resultaten toch te kunnen duiden, is een vergelijking met andere landen. In dit onderzoek geeft bij de open vraag naar motivatie voor het stemmen op de kandidaat 3% aan vanwege een *favour* op de kandidaat te hebben gestemd. In vergelijkbaar onderzoek in Argentinië (Brusco, 2004), geeft 1,5% van de stemmers aan dat een gift hun stem beïnvloedde. Verder vergelijkend onderzoek is nodig.

Pueblo Soberano

De grootste partij sinds de laatste verkiezingen is Pueblo Soberano. Wanneer we kijken naar geslacht en leeftijd van de kiezers die op PS hebben gestemd, dan valt direct op dat PS de enige partij is die meer mannelijke dan vrouwelijke kiezers heeft getrokken: 60% van de kiezers was man. De leeftijd is gemiddeld ten opzichte van het totaal, iets ouder dan 40 jaar. Het opleidingsniveau van de PS kiezers ligt lager dan gemiddeld. 39.7% heeft geen startkwalificatie en slechts 17.5% heeft een HBO of Universitaire opleiding afgrond ten opzichte van 26.6% van de steekproef. 93% geeft aan thuis Papiamentu te spreken, 3.9% van de PS stemmers spreekt thuis Nederlands. Het gemiddelde inkomen is relatief laag. 18.2% verdient minder dan 1000 ANG per maand.

Wanneer we kijken naar de determinanten van kiesgedrag dan zijn opvallende factoren bij PS stemmers dat zij in 81.5% op de lijsttrekker hebben gestemd. Bijna de helft van de PS kiezers heeft in zijn of haar omgeving ook anderen die tot de PS achterban kunnen worden gerekend. Inhoudelijk hebben 4 van de 5 PS kiezers zich voorbereid door naar debatten te kijken en ruim 30% heeft via internet naar informatie gezocht. 43% geeft aan dat Curaçao uit het Koninkrijk der Nederlanden moet treden maar 32% geeft aan het hier juist niet mee eens te zijn. PS stemmers hebben het minst vaak promotie materiaal gekregen. Dit is in lijn met hoe deze partij omgaat met promotiemateriaal. Hiertoe zet PS ondermeer T-shirts en vlaggen in maar deze moeten door aanhangers worden aangeschaft.

MFK

MFK heeft evenveel zetels gehaald als PS maar minder stemmen. Van MFK is het algemene beeld dat zij relatief jonge kiezers trekken. Dit wordt bevestigd door dit onderzoek waarin de MFK kiezers met gemiddeld 36.4 jaar het jongste zijn. De kiezers zijn jonger dan gemiddeld en MFK trekt naar verhouding meer vrouwen (65.5%) dan mannen. De kiezers van MFK zijn gemiddeld het laagst opgeleid vergeleken met andere partijen. 45.4% heeft geen startkwalificatieniveau behaald en 8.5% heeft alleen basisonderwijs afgerond. Slechts 12.1% heeft Hoger Onderwijs afgerond. Het inkomen van de MFK stemmers is ook gemiddeld lager dan dat bij alle andere partijen. 14.2% verdient zelfs minder dan 500 ANG per maand. 17.6% minder dan 1000 ANG per maand.

Issues die opvallen bij de MFK stemmers zijn ondermeer dat 73.8% op de Lijsttrekker heeft gestemd en dat ruim 60% de zichtbaarheid van de partij belangrijk vond. De positie van de Lijsttrekker (Kandidaat) is een belangrijke determinant in de keuze van MFK stemmers. 56.9% heeft promotiemateriaal ontvangen en ruim 95% heeft aangegeven dat ze voor een partij kozen die naar verwachting groot zou worden. Inhoudelijke kennis lijkt minder van invloed te zijn op stemkeuze en ook Familiariteit speelt een relatief kleine rol in het kiesgedrag bij MFK kiezers. Een relatief laag aantal van 1 op de 3 MFK kiezers kent de kandidaat waarop is gestemd persoonlijk en familiebanden hebben nauwelijks invloed op stemgedrag. Inhoudelijk gezien zijn MFK stemmers relatief vaak tegen een screening van bewindslieden, tegen openheid van partijfinanciering en relatief veel MFK stemmers vinden dat veroordeelde personen nog steeds minister kunnen worden.

PAR

PAR haalt haar achterban met name uit de groep mensen op Curaçao die hoger dan gemiddeld is opgeleid en die zich in een hogere inkomensklasse bevinden. De PAR kiezers zijn gemiddeld het oudste met een gemiddelde van 46.2 jaar. 43.9% heeft een HBO of Universitaire opleiding afgerond. 53.4% van de PAR kiezers spreekt thuis Papiamentu, 33.6% spreekt Nederlands thuis als hoofdtaal en 'slechts' de helft van de PAR kiezers is geboren op Curaçao. 60.4% van de PAR kiezers verdient meer dan 3000 ANG per maand.

Van de PAR kiezers bij de laatste verkiezingen geeft ruim 35% aan altijd op PAR te stemmen, dit kan worden beschouwd als een trouwe en vaste achterban hoewel PAR vier zetels heeft verloren bij de laatste verkiezingen. Ruim 40 % van de PAR stemmers kent de kandidaat persoonlijk. Voor een grote meerderheid van de PAR kiezers geldt dat ze zich hebben verdiept in een of meerdere partijprogramma's. PAR stemmers zijn in grote meerderheid voor een screening van bewindslieden,

openheid over partijfinanciering en tegen het benoemen van veroordeelde personen als minister. Ook wil de overgrote meerderheid (92 %) dat Curaçao binnen het Koninkrijk der Nederlanden blijft.

PAIS

PAIS is de vierde partij geworden bij de verkiezingen van 2012. Het profiel van de PAIS kiezers lijkt het meest op dat van de PAR kiezer al spreken meer mensen thuis Papiamentu (68.8%) en is de leeftijd gemiddeld wat lager (40.1 jaar waarmee het net als de PS stemmers rond het gemiddelde uitkomt). 56.5% van de PAIS kiezers verdient meer dan 3000 ANG per maand. PAIS kiezers geven aan relatief vaak om advies over hun stem te hebben gevraagd. Ook heeft ruim 77% zich verdiept in partijstandpunten en programma's waarvan bijna 40 heeft aangegeven dit via internet te hebben gedaan. PAIS stemmers lijken daarmee sterk politiek geïnteresseerd en betrokken op inhoudelijke gronden. PAIS stemmers zijn net als PAR stemmers voor screening van bewindslieden, vinden niet dat Curaçao uit het Koninkrijk moet stappen (81%), geen veroordeelden als minister. De motivatie om voor PAIS te kiezen ligt voor een belangrijk deel in dat men verandering wil.

MAN

De MAN kiezers hebben een gemiddeld opleidingsniveau en is relatief jong (gemiddeld 38.4 jaar), de grootste groep (50%) geeft aan een SBO, HAVO of VWO diploma te hebben als hoogst afgeronde opleiding. Van de MAN kiezers is 87.1% geboren op Curaçao, ze spreken het vaakst van alle partijen thuis Papiaments met 94.3%. Slechts 5% verdient minder van 1000 ANG per maand, 40% van de MAN kiezers verdient meer dan 3000 ANG per maand.

MAN kiezers vinden zichtbaarheid van hun partij minder van belang dan gemiddeld. Wel heeft 68% promotiemateriaal gekregen. Opvallend is dat er relatief veel voorkeursstemmen zijn uitgebracht op andere kandidaten dan de lijsttrekker, slechts 42% van de kiezers gaf haar stem aan de lijsttrekker. De aantrekkingskracht van de partij is bij MAN sterker dan die van de lijsttrekker. Inhoudelijke kennis speelt een relatief kleine rol bij de MAN kiezers, weinigen hebben zich verdiept in partijprogramma's of advies aan anderen gevraagd. Slecht 13.4% van de MAN kiezers heeft zich via internet verdiept in standpunten wat het laagste percentage overall is. 46% van de MAN kiezers geeft aan te hebben gekozen voor deze partij omdat ze 'goed werk hebben geleverd'.

PNP

PNP kiezers zijn ouder dan gemiddeld (43.3 jaar) en ook voor hen geldt net als bij MAN dat de meerderheid een gemiddeld opleidingsniveau heeft met een SBO, HAVO of VWO diploma (53.1%). Bij PNP spreekt een iets groter deel thuis Nederlands als hoofdtaal: 12.5% naast grote meerderheid van 81.3% die thuis Papiamentu spreekt. Bij PNP valt op dat ruim 90% van de kiezers is geboren op Curaçao. 13.3% geeft aan minder te verdienen van ANG 500 per maand, 43.3% verdient meer dan 3000 ANG.

Ook voor PNP geldt net als bij MAN dat er relatief veel voorkeursstemmen zijn gegeven en relatief weinig stemmen naar de lijsttrekker zijn gegaan (37.5%). Wat voor PNP kiezers opvalt is dat *Familiarity* een hele belangrijke factor is bij stemgedrag. 71% geeft aan de kandidaat persoonlijk te kennen en bij tevens 71% komt de kandidaat uit de buurt. Ook is er sprake van een familieband in bijna 20% van de

gevallen. PNP kiezers zijn in grote meerderheid voor zowel een goede screening als er tegen dat veroordeelde personen minister kunnen worden.

5.3 NEGATIEVE BERICHTGEVING

Het aandeel van het electoraat dat negatieve berichten heeft gehoord over 1 of meer politieke partijen is groot (91.8%) Dat er in een kleinschalige gemeenschap toch nog 8.2 % aangeeft helemaal geen negatieve berichtgeving te hebben gehoord is opvallend te noemen.

Uiteindelijk is het van belang te weten welke invloed deze berichtgeving heeft gehad op de mensen die de intentie hadden om op een partij te stemmen. Voor zowel MFK, PS als PAR (de partijen waarover de meeste negatieve berichten zijn verschenen in de media) ligt het percentage van mensen met een *intention to vote* die aangeven hun stem te hebben gewijzigd naar aanleiding van de negatieve berichten op ruim 25 %. Hoewel de respondent aantallen van deze subgroepen klein zijn, duidt de consistentie van dit percentage (bij alle drie de partijen geeft 25% aan dat men is geswitcht naar aanleiding van negatieve berichten) erop dat de impact van negatieve berichtgeving zeker niet verwaarloosbaar klein is geweest.

Voor wat betreft de steun aan de drie partijen uit het Kabinet Schotte is gevraagd waarom men denkt dat deze partijen ondanks de vele negatieve berichtgeving toch weer een meerderheid hebben behaald. De resultaten van deze vraag geven een beeld van grote verdeeldheid, welke logischerwijs samenhangt met politieke voorkeur van de respondent. Het ene deel is tevreden en wil graag een nieuw Kabinet Schotte zien en ze nog een kans geven om het (goede) werk af te maken. Een ander deel ziet deze verkiezingsuitslag als gevolg van omkoping en/of domheid. Er ontstond bij deze laatste groep onbegrip over de wens van de samenleving, direct geuit in de verkiezingsuitslag. Dit sluit aan bij de onrust die vlak na de verkiezingen ontstond en die bij in elk geval een deel van de bevolking actueel werd door de verkiezingsuitslag.

5.4 SLOTCONCLUSIE

De aanloop naar de verkiezingen van oktober 2012 heeft gezorgd voor veel politieke onrust. De uitslag gaf aanleiding tot voortzetting van het Kabinet Schotte. Toch zijn er in het formatieproces andere keuzes gemaakt. Dit onderzoek toont aan dat de verdeeldheid op Curaçao groot is en dat de achterban van partijen sterk verschilt in demografische kenmerken en in determinanten die kiesgedrag bepalen. Of de huidige 'zaken' of 'taken' regering die in principe voor 6 maanden aan het werk is (Kabinet Hodge) waarin PS, PAIS, PNP en het Statenlid Sulvaran samenwerken in staat is om een brug te slaan en de verdeeldheid aan te pakken weten we over een aantal maanden. Hopelijk draagt dit onderzoek bij aan meer kennis, inzicht en discussie bij burgers en politieke partijen.

Kanttekeningen onderzoek

De praktische uitvoering van het onderzoek is op een aantal punten zeer goed verlopen. De locatie is goed gekozen en bleek een zeer representatieve steekproef op te leveren. De verhoudingen van de steekproef zijn op belangrijke demografische factoren zoals leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, inkomensniveau, geboorteland, taal die thuis gesproken wordt niet verschillen van de populatie op kiesgerechtigden op Curaçao.

Ook de keuze voor het werken met tablets en online dataverzameling heeft ervoor gezorgd dat het onderzoek goed is verlopen. Als het op Curaçao over computers en internetgebruik gaat reageren veel mensen sceptisch, veel mensen zouden geen computer of internetverbinding hebben en ook niet weten hoe ze ermee moeten werken. Tablets zijn echter makkelijk in gebruik en de vragenlijst was zo geprogrammeerd dat het zich in de meeste gevallen vanzelf wees. Veel mensen waren nieuwsgierig naar wat er gaande was, wilden ook wel meedoen en konden (soms na wat opstarthulp) in de meeste gevallen zelfstandig met de vragenlijst overweg. Mensen die hulp nodig hadden vonden het over het algemeen ook niet vervelend dat een assistent de antwoorden intikte. Het grote voordeel van deze manier van data verzamelen is dat de data direct via de online verbinding worden opgeslagen en er achteraf dus geen invoerwerk meer nodig is. Dit verkleint de foutenmarge die je met handmatige invoer altijd zult hebben en zorgt voor snelle verwerking. Ook was de vragenlijst zo geprogrammeerd dat de meeste vragen ingevuld dienden te worden waardoor de respons op vragen hoog is. Uitzonderingen zijn gemaakt voor bijvoorbeeld de vraag over de hoogte van het inkomen maar ook deze vraag is door ca. 90% van de respondenten ingevuld.

Een derde pluspunt van het onderzoek was de keuze om het onderzoek uit te voeren in een wachtruimte. De voordelen van het verzamelen van data in een wachtruimte zijn dat mensen veelal bereid zijn tot deelname omdat ze toch moeten wachten op hun beurt. Kranshi heeft veel aanloop, iedereen moet er wel eens naartoe voor paspoort, sedula, rijbewijs, aangifte etc. Er was genoeg rust en ruimte om even naast mensen te gaan zitten en een toelichting te geven op het onderzoek.

De wachttijd was doorgaans lang genoeg om de vragenlijst af te maken al is vanwege de rust half december besloten na overleg met medewerkers van Kranshi om in januari verder te gaan omdat het dan gewoonlijk zeer druk is. De wachttijden bleken toen zo kort dat mensen zeer snel aan de beurt waren waardoor ze of niet mee wilden doen of maar een heel beperkt aantal vragen konden invullen. Begin januari bleek het inderdaad zeer druk, in twee dagen tijd zijn toen nog 100 enquêtes verzameld.

Kanttekeningen die geplaatst kunnen worden bij de uitvoering van dit onderzoek hebben ondermeer betrekking op de gevoeligheid van het onderwerp en specifieke vragen in het onderzoek. Het onderwerp ligt bij veel mensen gevoelig; niet iedereen is bereid aan te geven op wie ze hebben gestemd; ook zeker niet wat de rede is waarom ze op een specifieke kandidaat hebben gestemd. Specifieke vragen als 'heeft u een tegenprestatie gekregen voor uw stem gekregen' gaan hierin nog een stap verder. Opvallend is toch dat de steekproef niet afwijkt van de populatie in verkiezingsuitslag; met andere woorden de verdeeldheid voor de verschillende partijen is gelijk voor de steekproef en de werkelijke verkiezingsuitslag van 19 oktober 2012. Daarmee kunnen we aannemen, gezien er een representatieve steekproef is, dat de respondenten eerlijk hebben aangegeven op wie ze hebben gestemd.

Een tweede kanttekening is dat er niet bijgehouden is wat de non-response is van wachtenden bij Kranshi. Er hebben mensen geweigerd om mee te doen aan het onderzoek, in de meeste gevallen omdat ze erg snel aan de beurt zouden zijn, deels ook om andere redenen; het zou erg interessant zijn geweest om te onderzoeken waarom ze niet mee wilden doen (Hebben ze ook niet gestemd? Hadden ze geen zin? Was het onderwerp te gevoelig?). Deze informatie is helaas niet beschikbaar.

Ook kunnen er kanttekeningen geplaatst worden bij het meetinstrument. Het invullen van de vragenlijst duurde langer dan verwacht (bij sommige ongeveer 20 minuten). Consequentie daarvan was dat sommige respondenten die aan de beurt waren om geholpen te worden bij Kranshi hun vragenlijst niet compleet hebben ingevuld. Ook waren sommige vragen achteraf te ingewikkeld geformuleerd, bijvoorbeeld de vraag 'Heeft u strategisch gestemd'; 64 % geeft hier aan het hiermee eens te zijn, een ogenschijnlijk hoog percentage ook in vergelijking met de antwoorden op andere vragen (gestemd op de inhoudelijk beste partij). Het kan zijn dat de formulering te moeilijk was of dat men niet bekend was met dit begrip.

Als laatste is gedurende het uitvoeren van het onderzoek het nieuwe kabinet gevormd. Mogelijk heeft dit invloed gehad over hoe mensen bepaalde vragen hebben beoordeeld; mogelijk is hun mening over verschillende kandidaten gewijzigd tijdens dit formatie proces (mogelijk positief of negatief). Ook hier is helaas geen informatie over.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Meer onderzoek kan bijdragen aan meer kennis bij burger, politici en partijen. Dit komt het politieke debat ten goede en kan er aan bijdragen dat mensen beter geïnformeerd worden en ook beter geïnformeerd willen zijn.

Voor dit onderzoek is een politiek inhoudelijke analyse buiten beschouwing gelaten. Weinig partijen op Curaçao brengen een partijprogramma uit waardoor het vrijwel onmogelijk is om een inhoudelijke analyse van het politieke spectrum te maken. Het is echter wel mogelijk om bij kiezers te peilen hoe zij partijen beoordelen en op basis daarvan een schematische weergave te maken. Het initiatief van de stemwijzer op Curaçao was interessant maar er is helaas door een aantal partijen geweigerd mee te werken. Hopelijk kan dit bij volgende verkiezingen wel worden gerealiseerd zodat er meer aandacht komt voor inhoud en kiezers weten waarvoor ze kiezen en wat ze mogen verwachten. Voor een vervolgonderzoek is het zeker relevant meer aandacht te besteden aan de verhoudingen tussen partijen en de visie van kiezers hierop. Kiezers kan gevraagd worden net als in veel andere landen gebruikelijk is om partijen in een assenstelsel te plaatsen en zichzelf daarin te plaatsen. Daarmee kan inzichtelijk worden gemaakt hoe kiezers de partijen zien ook al is er misschien geen partijprogramma. Dit vraagt een bepaald niveau van analytisch vermogen waarmee naar politiek, verkiezingen, beleid etc. moet worden gekeken. Omdat een soortgelijk onderzoek niet eerder is gedaan op Curaçao is het belangrijk om goed na te denken over hoe dit hier het beste onderzocht kan worden.

LITERATUUR

Brusco, V., Nazeareno, M., Strokes, S.C., (2004) Vote buying in Argentina. *Latin American Research Review*, 39-2, 78713-78719

Carmines, E. G., & Kuklinski, J.H. (1990). Incentives, Opportunities, and the Logic of Public Opinion in American Political Representation. In John A. Ferejohn and James H. Kuklinski, Eds., *Information and Democratic Processes* (pp. 240-268). Urbana: University of Illinois Press.

Centraal Bureau Statistiek (CBS), 2009. Resultaten Arbeidskrachten Onderzoek.

Centraal Bureau Statistiek (CBS), 2011. Eerste resultaten census 2011.

Cowan, N. (2001). The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity. *Behavioral and Brain Sciences*, 24, 97-185.

Cijntje, G.J., (1999). *Electorale instabiliteit op Curaçao* (Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, Nederland).

Cijntje, G.J., (1996). *Partij identificatie op Curaçao, een onderzoek naar de identificatie van kiezers met politieke partijen op Curaçao*. Curaçao: Universiteit van de Nederlandse Antillen.

Downs, A. (1957). *An Economic theory of democracy*. New York: Harper and Row.

Gigerenzer, G., and Goldstein, D. G. (1999). Betting on One Good Reason: The Take the Best Heuristic. In: Gerd Gigerenzer, G., & Todd, P. M. and the ABS Research (Eds), *Simple Heuristics that Make Us Smart* (pp. 75-95). New York: Oxford University Press.

Hoofdstembureau Curaçao (2012) <http://www.kse.cw/index.html> . Opgevraagd 11 december 2012

Eijk, C. van der & Van Praag jr., Ph. (1998). "Partijen, kiezers en vervagende scheidslijnen." In: U. Becker, U., (red.), *Maatschappij, Macht, Nederlandse Politiek, historisch en vergelijkend* (pp. 73-100). Amsterdam: Het Spinhuis .

Faber, W., (2007). *Baselinestudy Criminaliteit en Rechtshandhaving Curaçao en Bonaire*: Amsterdam: Vrije Universiteit.

Holsteyn, J.J.M. van, (2006). "Geniaal, maar met te korte beentjes? Over verkiezingen, kiezers en kiezersonderzoek in Nederland". Oratie te Leiden: Universiteit Leiden.

Johnson-Cartee, K. S., Copeland, G., & Johnson, E. E. (1991). *Negative Advertising: Coming of Age*. London: Lawrence Erlbaum.

Key jr. V.O. (1966). *The responsible electorate rationalising in presidential voting 1936-1960* Cambridge: Harvard press.

Kleinnijenhuis, J., Oegema, D. & Takens, J.H. (2007). *Personalisering van de politiek*. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, pp. 101-127

Lau, R.L., & Redlawsk, D.P. (2007). *How Voters Decide: information processing during election campaigns*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lau, R.L., & Redlawsk, D.P. (2001). Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making. *American Journal of Political Science*, 45, 951 - 971.

Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., & Gaudet, H. (1944). *The People's Choice, vol. 3*. Columbia: Columbia University Press.

Lijphart, A.E. (1994). *Electoral systems and party systems. A study of twenty-seven democracies 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press.

Mondak, J. J. (1993). Public Opinion and Heuristic Processing of Source Cues. *Political Behavior*, 15, 167-192.

Simon, H.A. (1985). Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. *The American Political Science Review*, 79, 293-304.

Slomp, H. (2000). *European Politics Into the Twenty-First Century: Integration and Division*. Westport: Praeger.

Sniderman, P. M., Brody, R. A. & Tetlock P. E. (1991). *Reasoning and Choice: Explorations in Political Psychology*. New York: Cambridge University Press.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185, 1124-1131.

Quadrel, M. J. (1990). *Elicitation and Evaluation of Adolescents' Risk Perceptions: Quantitative and Qualitative Dimensions*. Dissertation, Carnegie Mellon University.

Walter, A. S. (2012). *Negative Campaigning in Western Europe, Beyond the Vote-Seeking Perspective*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam

Geraadpleegde websites:

---

www.amigoe.com

www.caribbeanelections.com

www.cbs.cw

www.dpes.nl (nationaal kiezersonderzoek)

www.kse.cw/index.html

www.gerritschotte.com

www.pueblosoberano.org

www.partidoman.org

www.partidopais.com

www.partidopar.com

www.stemwijzercuracao.com

BIJLAGE 1 MEDIAGEBRUIK

Vragen over mediagebruik zijn ook onderdeel geweest van de enquête maar omdat het niet tot de hoofdvraag van het onderzoek behoort worden deze resultaten weergegeven in deze bijlage. Er zijn vragen gesteld over welke krant(en) men leest, naar welke radiostations men luister, welke TV zenders worden bekeken en welke internet sites worden gebruikt om het nieuws te volgen. Voor deze onderwerpen zijn meerkeuze vragen opgesteld waarin veel gebruikte media zijn opgenomen met daarnaast een optie 'anders'. Per vraag konden meerdere antwoorden worden gegeven, het is daarom niet mogelijk om tot 100% op te tellen omdat de meeste mensen bijvoorbeeld meerdere kranten lezen en naar meerdere radiostations luisteren.

In tabel A worden de resultaten weergegeven voor welke kranten worden gelezen door de stemmers op verschillende partijen. Tabel B heeft betrekking op de radiozenders die worden beluisterd. Tabel C gaat over welke nieuwswebsites worden gebruikt en Tabel D gaat over welke TV zenders worden bekeken door kiezers per partij.

Tabel A Welke kranten worden gelezen per partij? (meerdere antwoorden mogelijk) $n=(603)$.

	Lees geen krant	Extra	Nobo	La Prensa	Vigilante	Ultimo Noticia	Korant Independiente	Antiliaans Dagblad	Amigoe	Anders
Steekproef	10,00%	62,00%	4,60%	3,80%	37,50%	15,90%	1,70%	16,70%	30,20%	2,30%
Man	9,80%	67,20%	3,30%	1,60%	42,60%	15%	1,60%	11,50%	26,20%	0%
MFK	12,20%	68,30%	4,10%	4,10%	50,40%	15,40%	0%	4,10%	4,90%	0,80%
PAIS	8,40%	57,90%	6,50%	5,60%	25,20%	14,00%	1,90%	24,30%	43,00%	2,80%
PAR	8,30%	52,80%	4,60%	2,80%	23,10%	8,30%	1,90%	34,30%	56,50%	3,70%
PNP	10%	73,30%	6,70%	3,30%	33,30%	13,30%	3,30%	23,30%	56,70%	3,30%
PS	10,90%	60,90%	3,60%	3,60%	50%	24,50%	0,90%	7,30%	17,30%	2,70%

Tabel B Welke radiozenders worden beluisterd per partij? (meerdere antwoorden mogelijk) $(n=603)$.

	Ik luister geen radio	Direct	Dolfijn FM	Hoyer	Hoyer 2	Laser 101	Radio Krioyo	MAS	Paradise FM	Radio One	Radio Korsou	Z86	Anders
Steekproef	6,10%	29%	15,80%	12,90%	6,00%	5,30%	19,20%	48,90%	7,10%	3,60%	7,50%	11,40%	19,60%
Man	4,90%	26,20%	6,60%	13,10%	3,30%	6,60%	19,70%	63,90%	6,60%	1,60%	8,20%	4,90%	23,00%
MFK	4,10%	21,10%	4,90%	7,30%	2,40%	4,10%	34,10%	63,40%	0,80%	2,40%	8,10%	8,90%	13,00%
PAIS	4,70%	34,60%	24,30%	13,10%	7,50%	8,40%	13,10%	36,40%	9,30%	4,70%	6,50%	15,00%	23,40%
PAR	7,40%	34,30%	31,50%	13,00%	11,10%	2,80%	7,40%	17,60%	17,60%	4,60%	3,70%	17,60%	16,70%
PNP	6,70%	56,70%	33,30%	23,30%	13,30%	13,30%	10%	33,30%	6,70%	13,30%	30%	30,00%	26,70%
PS	5,50%	18,20%	2,70%	17,30%	3,60%	2,70%	20,90%	73,60%	2,70%	0,90%	6,40%	5,50%	25,50%

Tabel C Welke nieuwswebsites volgen mensen per partij? (meerdere antwoorden mogelijk) (n=592).

	geen nieuws via sites	Amigoe.com	Antilliaansdagblad.com	Basilachill.com	DolfinFM.com	Extra.cw	KoranteVeridiko (facebook)	Verspeperst.com	Vigilantekorsou.com	Qracao.com	Anders
Steekproef	54,90%	11,70%	6,30%	6,30%	2,90%	10,10%	4,70%	12,00%	3,50%	0,80%	14,70%
Man	55,70%	11,50%	1,60%	13,10%	0%	11,50%	4,90%	6,00%	0%	0%	11,50%
MFK	67,80%	3,30%	1,70%	6,60%	0,80%	11,60%	3,30%	0,80%	8,30%	0%	5,80%
PAIS	41,90%	17,10%	9,50%	5,70%	3,80%	8,60%	6,70%	24,80%	1,0%	1,90%	21,90%
PAR	45,30%	19,80%	13,20%	4,70%	8,50%	4,70%	3,80%	25,50%	0,90%	0,90%	21,70%
PNP	40%	16,70%	6,70%	6,70%	3,30%	23,30%	3,30%	23,30%	3,30%	3,30%	10,0%
PS	63,20%	7,50%	4,70%	6,60%	0,90%	11,30%	5,70%	2,80%	6,60%	0,90%	13,20%

Tabel D Welke TV zenders worden bekeken per partij (meerdere antwoorden mogelijk) (n=603).

	Ik kijk geen tv	Tele Curaçao 1,2	TV11	Nederlandse zenders	Colombiaanse/ Venezolaanse zenders	Amerikaanse zenders	Anders
Steekproef	6,70%	58,00%	22,60%	13,10%	10,0%	42%	12,40%
Man	4,90%	67,20%	21,30%	8,20%	11,50%	34,40%	9,80%
MFK	4%	62,90%	23,40%	4%	15,30%	31,50%	9,70%
PAIS	8,50%	53,80%	21,70%	18,90%	5,70%	47,20%	16,00%
PAR	11,10%	62%	22,20%	28,70%	5,60%	49,10%	8,30%
PNP	6,90%	51,70%	17,20%	10,30%	13,80%	48,30%	17,20%
PS	7,30%	56,40%	29,10%	4,50%	8,20%	40%	15,50%